



อภิธรรมมหาวิทยาลัย
ABHIDHAMMA UNIVERSITY
WATRAKHANG DHONBURI THAILAND.

จิตตวิสุทธิ

หลักสูตรชั้น อภิธรรมาจริย ตรี

และสำหรับประชาชนทั่วไป

ฉบับกาญจนาภิเษก จลองค์รัชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี
ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวบรวมโดย

พระศรีคัมภีรญาณ (ถวัลย์ ญาณจารี ป.ธ. ๙ อภิธรรมมหาบัณฑิต)

สำนักวัชรมังโมสิตารามวรวิหาร

กรุงเทพมหานคร

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)



จิตตวิสุทธิ

หลักสูตรชั้น อภิธรรมาจริย ตรี

และสำหรับประชาชนทั่วไป

ฉบับกาญจนาภิเษกฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี

ของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวบรวมโดย

พระศรีคัมภีรญาณ (ถวัลย์ ญาณจารี ป.ธ. ๙ อภิธรรมมหาบัณฑิต)

สำนักวัชรเมฆโมฬิตารามวรมหาวิหาร

กรุงเทพมหานคร

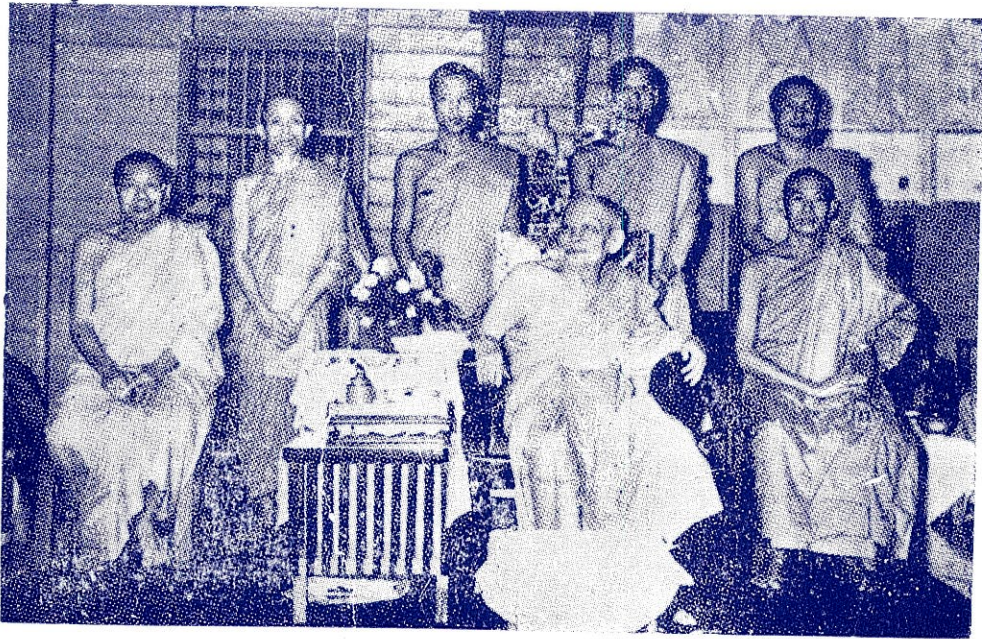
พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๕๐๐ ฉบับ

ราคาเล่มละ ๑๐๐ บาท

วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๑

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

ผู้ได้รับปริญญบัตรเป็นอักษรมบัณฑิตรุ่นแรก ๔ รูป ที่ได้ถ่ายร่วมกับ
พระมหาเถระ ๓ ท่าน เมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๐๘



- (แถวหน้า) พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ สมเด็จพระสังฆราช ฉาโณทยมหาเถระ
พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ
- (แถวหลัง) พระศรีคัมภีรญาณ พระอธิการประสาท สุปญฺจิโต
พระอาจารย์หวด มงคลโต พระครูธรรมบาล อกฺคจิตฺโต



รองพระสังฆราชพม่า เยี่ยมมณฑลธรรมมหาวิทยาลัย
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

๓๐ มกราคม ๒๕๐๒

คำนำ

เนื่องด้วยหนังสือเล่มนี้ยังมีผู้สนใจและต้องการศึกษาเป็นจำนวนมาก ข้าพเจ้าจึงได้จัดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นครั้งที่ ๒ จำนวนไม่มากนัก และจัดเป็นฉบับปี กาญจนภิเษกฉลองสิริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระอยู่หัว หนังสือเล่มนี้ว่าด้วย จิตตวิสุทธิ จัดเป็นหลักสูตรชั้น อภิธรรมจาริยตรี และสำหรับประชาชนทั่วไป ข้าพเจ้าคัดเอามาจาก คัมภีร์วิสุทธิมรรค ตอนว่าด้วย จิตตวิสุทธิ ที่ท่านบูรพาจารย์ได้รวบรวมไว้ ซึ่งทางคณะสงฆ์ไทยใช้เป็นหลักสูตรบาลี ประโยค ป.ธ. ๘-๙ ซึ่งเต็มไปด้วยสาระประโยชน์มากมาย เป็นประโยชน์แก่นักศึกษารธรรมและประชาชนทั่วไป

ฉะนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่ามีความประสงค์ดังกล่าวแล้ว จึงได้จัดพิมพ์เป็นเล่มขึ้น ส่วนบุญกุศลใดๆ ซึ่งเกิดจากการพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศให้แก่บรรพบุรุษทั้งหลายและเจ้าบุญนายคุณ ตลอดจนสรรพสัตว์ในอนันตจักรวาล ขอให้ได้รับส่วนกุศลอันนี้ แล้วได้ประสบความสุขยิ่งๆ ขึ้นไปเทอญ

พระศรีคัมภีรญาณ

ผู้อำนวยการสอนพระอภิธรรมวัตรแห่งโฆสิตาราม

วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๔๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ข้อความเบื้องต้น	๑
ปัญหา ๘ ข้อ	๑
สมาธิในทฤษฎี	๕
ภัยของอาหารทั้ง ๔	๗
อุปมาของอาหาร ๔	๗
พึงพิจารณาคราบปฏิกุลโดยอาการ ๑๐	๙
จตุราตฺตวฏฺฐาน	๒๕
วิธีเจริญสำหรับผู้มีปัญญากล้า.....	๓๓
ปฐวีธาตุ ๒๐	๓๕
ไฟใจ-ดีพร้อมทั้งลักษณะ	๑๐๖
๓๒ ไฟใจ-มูตรพร้อมทั้งลักษณะ	๑๓๕
แก้ปัญหาข้อที่ ๘	๑๔๖

จิตตวิสุทธิ

นมตฺถุ รตนตฺตยสฺส

[ข้อความเบื้องต้น]

อิทานิ ยสฺมา เอวํ อุตฺตงคปริหฺรณสมปาทิเตหิ อปฺปิ จจฺจตาทีหิ कुณฺเหหิ
ปรีโยทาเต อิมสฺมี สึเล โยคาวจเรน

สึเล ปติฏฺฐาย นโร สปญฺญเญ จิตฺตํ ปญฺญณฺจ ภาวณฺติ วจนฺโต
จิตฺตสึเสน นิหฺตฺติฏฺฐเญ สมาริ ภาเวตฺพโพ

ณ บัดนี้ เพราะเหตุที่ พระโยคาวจรผู้ตั้งมั่นในศีล อันผูกมัดด้วยคุณ
ทั้งหลาย มีความเป็นผู้มักน้อยเป็นต้น ซึ่งตนให้ถึงพร้อมแล้ว ด้วยการรักษารูขุ
อย่างนี้แล้ว ควรเจริญสมาธิ (คือการอบรมจิตภาวนา) ที่ทรงแสดงไว้แล้วด้วยศัพท์
คือจิตเป็นประธาน เพราะมีพระพุทธรูปอยู่ว่า

นรชนผู้มีปัญญาตั้งมั่นในศีล อบรมจิตและปัญญาอยู่
โส จ อติสฺสขเบปฺเพสสิตฺตทา วิณฺณาคุมฺปิ ตาว น สุกโร ปเคว ภาเวตุ
ก็สมาธินั้น เพราะทรงแสดงไว้ย่ออย่างนี้ แม้เพียงจะรู้ได้กระจำง บุคคล
ก็ทำได้ยาก จะป่วยกล่าวไปไยเล่า ถึงการเจริญแล้ว

ตสฺมาสฺส สมาริสฺส วิตฺถารณฺจ ภาวนานณฺณจ ทสฺสเสตุ
เพราะฉะนั้น เพื่อจะแสดงสมาธิ ให้พิสดารและนัยแห่งเจริญสมาธิ

อิทํ ปญฺหาภมฺมํ โทติ

จึงตั้งปัญหากรรม ดังนี้

[ปัญหา ๔ ข้อ]

๑. โก สมาริ อะเรวเรวํ สมาริ

๒. เกณญฺเจน สมาริ ที่เรียกว่าสมาธิ เพราะอรรถว่าอย่างไร

๓. กานสฺส ลกฺขณรสฺสปจฺจุปฺปญฺจํ ปทฺทฺฐานํ สมารินํ มีลักษณะ รส
ปัจจุปัณฺฐาน และปทฺทฺฐานว่าอย่างไร ?

๔. กติวิโธ สมาธิ สมาธิมีกี่อย่าง

๕. โก จสส สักกิสโส อะไรเป็นความมัวหมองของสมาธินั้น

๖. กิ โวหานํ อะไรเป็นความฟุ้งแผ่ว

๗. กถิ ภเวตพโพ สมาธิ สมาธิจะต้องเจริญอย่างไร

๘. ภาวนาย โก อานิสโสติ อะไรเป็นอันสงของสแห่งการเจริญสมาธิ

[แก้วปัญหาคำที่ ๑]

ข้อที่ถามว่า โก สมาธิติ อะไรเรียกว่าสมาธิ

แก้ว่า สมาธิ พหวิโธ นานปรการโก

สมาธิมีหลายอย่าง คือมีประการต่าง ๆ กัน

คํ สัพพํ ภาวิตุมารพภมานํ วิสขบํ อธิปเปตญเจว อตถํ น สาธะย
อตุตฺตริณจ วิกุเขปาย สํวตฺเตย

การวิสันหา ที่ปรารถนาเพื่อจะขจัดสมาธินั้นทุกอย่างให้แจ่มแจ้ง จะพึงยังไม่ประโยชน์ตามประสงค์ให้สำเร็จได้ ทั้งมีหน้าที่จะพึงเป็นไปเพื่อความผันเพื่อยังขึ้นไปอีก

ตสฺมา อธิธาธิปเปตเมว สนฺธาย วทาม “กุสลจิตฺเตกคฺคตา สมาธิติ”

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้ากล่าวหมายเอาเฉพาะสมาธิที่ต้องประสงค์ในที่นี้ว่า

“ความที่กุสลจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว ชื่อว่าสมาธิ” ดังนี้

[แก้วปัญหาคำที่ ๒]

ข้อที่ถามว่า เกณฺญเจิน สมาธิติ ที่เรียกว่าสมาธิ เพราะอรรถว่าอย่างไร

แก้ว่า สมาธานญฺเจิน [สมาธิ เพราะอรรถว่าตั้งไว้มั่น

กิมิํ สมาธานํ นาม ที่ชื่อว่าตั้งไว้มั่นนั้น คืออะไร

เอการมฺมเณ จิตฺตเจตสิกานํ สมนํ สมฺมาจ อธาณํ ฐปนนฺติ สมาธิ ฯ

ความตั้งไว้ คือวางไว้ เสมอด้วย โดยชอบด้วย ซึ่งจิตและมีจิตสิกขธรรมทั้งหลายไว้ในอารมณ์อันเดียว ฉะนั้นจึงเรียกว่าสมาธิ ฯ

ตสมา ยสฺส ธมฺมสฺส อานุกาเวน เอกกรรมมणे จิตฺตเจตสิกฯ สมนํ
 สสมา จ อวิกฺขปมานา อวิปฺปติณฺณา จ หุตฺวา ติฏฺฐินฺติ อิหํ สมาธานนฺติ
 เวทิตพฺมํ ฯ

เหตุนี้ จิตและเจตสิกทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ เสมอด้วย โดยชอบด้วย
 คือไม่พุ้งสร้าน ไม่จั่นจ้าน ในอารมณ์อันเดียว ด้วยอำนาจแห่งธรรมใด ธรรมนี้
 ท่านผู้รู้พึงทราบว่ “ความตั้งใจมั่น”

[แก้วปัญหาคอที่ ๓]

ข้อที่ถามว่า กานสฺส ลกฺขณรสปจฺจุปฺปฏฺฐาณปทฺฐาณานํ
 สมารินํ มีลักษณะ รส บัฏฺฐาณ ปทฺฐาณ วาอย่างไ
 แก้วว่า

ลกฺขณ อวิกฺเขปลกฺขโณ สมาริ

สมาธิ มีความไม่พุ้งสร้านเป็นลักษณะ

รส วิกฺเขปสัทธสนฺโส

มีการกำจัดความพุ้งสร้านเป็นรส

ปจฺจุปฺปฏฺฐาณ อวิกฺกมฺนปจฺจุปฺปฏฺฐาโน

มีการไม่หวั่นไหวเป็นอาการปรากฏในปัญญาของบัณฑิตทั้งหลาย

ปทฺฐาณ สุขิโน จิตฺตํ สมาริยตฺติ วจนฺโต ปน สุขมสฺส ปทฺฐาณํ

มีความสุขเป็นเหตุให้ เพราะมีพระบาฬีรับรองไว้ว่า จิตของผู้มีความสุข

ย่อมตั้งมั่น ณะน ฯ

[แก้วปัญหาคอที่ ๔]

ข้อที่ถามว่า กตฺวิโธ สมาริยติ สมาริมิถ้อย่าง

แก้วว่า อวิกฺเขปลกฺขณเณ ดาว เอกวิโธ สมารินํ มีอย่างเดียว โดย
 ลักษณะ คือความไม่พุ้งสร้านก่อน

อุปจตรปฺปนาวเสน หุวิโธ มี ๒ อย่าง ด้วยอำนาจแยกเป็นอุปจารสมาธิ

อัปปนาสมาธิ

ในสมาธิ ๓—๔—๕ จะคงไว้ไม่กล่าวถึงในหนังสือเล่มนี้ จะได้อธิบาย เฉพาะสมาธิ ๒ เท่านั้น

ในสมาธิ ๒ จนนํ อนุสสติฐานานํ มรณสสติยา อุปปมาณุสสติยา
อาหาเรปฏิกูลสณฺณาย จตุรวชิฐานสํสาติ วเสน ลหุจิตฺเตกถคฺคา
ความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง อันพระโยคี บุคคลได้แล้ว ด้วยอำนาจคุณ
คือพระกรรมฐาน ๑๐ คือ

อนุสสติ ๖ เบื้องต้น [๑ หิริขณฺโณกมํ]

มรณสสติ ๑

อุปปมาณุสสติ ๑

อาหาเรปฏิกูลสณฺณาย ๑

จตุราตฺตวชิฐาน ๑ ประการหนึ่ง

[อุปจารสมาธิ]

ยา จ อุปปนาสมาธิํ ปุพฺผาเค เอกคฺคตาโยมถิ ะธะ
ความที่จิตมีอารมณ์แน่วแน่ ในส่วนเบื้องต้นแห่งอัปนาสมาธิ ประการ
หนึ่ง

อัย อุปจารสมาธิ วุจฺจติ
นี้ เรียกว่า อุปจารสมาธิ
ครุณฺเหจฺจนํหํของจิต ใจได้ใจแน่ว [อัปนาสมาธิ] ก็ได้จนแน่วจนแน่ว

ปฐมสฺส ฌานสฺส ปริกมฺมํ ปฐมสฺส ฌานสฺส อนนฺตรปจฺเจยฺน ปจฺจโยติ
อาทิวจนโต ปน ยา ปริกมฺมานนฺตรํ เอกคฺคตา อัย วุจฺจติ อุปปนาสมาธิ ฯ

ส่วนความที่จิตมีอารมณ์แน่วแน่ อันเป็นลำดับต่อกับปริกรรม โดยพระ
บาลีอ้างไว้เป็นหลักฐานว่า ปริกรรมของปฐมฌานเป็นปัจจัยช่วยอุปการแก่ปฐมฌาน
โดยอนันตรปัจจัย อันใด

อัย วุจฺจติ อุปปนาสมาธิ
นี้เรียกว่า อัปนาสมาธิ ฯ

[แก้วปัญหาข้อที่ ๕]

ในข้อที่ถามว่า โก จสส สงกิลโส อะไรเป็นความเศร้าหมองของสมาธินั้น
 แก้วว่า สงกิลสนฺติ หานภาติโย ธมฺโม ธรรมเป็นฝ่ายข้างเสื่อม ชั่วว่า
 เป็นเครื่องเศร้าหมอง ของสมาธิ ฯ

[แก้วปัญหาข้อที่ ๖]

ในข้อที่ถามว่า กิ โวหानนฺติ อะไรเป็นความผ่องแผ้วของสมาธิ
 แก้วว่า โวหานนฺติ วิเสสภาติโย ธมฺโม ธรรมฝ่ายข้างวิเศษ ชั่วว่าเป็น
 ความผ่องแผ้วของสมาธิ

[แก้วปัญหาข้อที่ ๗]

ในข้อที่ถามว่า ถถ ภาเวตพุทฺธิ สมาธิจะต้องเจริญอย่างไร
 แก้วว่า โย ดาว อญฺ โลกียโลกุตตรวเสน ทฺวโรตฺติ อาทีสุ อริยมคฺค-
 สมปยุตฺโต สมาธิ วุตฺโต

สมาธิใด สัมปยุตด้วยพระอริยมรรค ในคำเป็นต้นว่า สมาธินี้ มี ๒ อย่าง
 คือ โลกียสมาธิ ๑ โลกุตตรสมาธิ ๑

ตสฺส ภาวนานโย ปญฺญาภาวนานเยเนว สงคหิตฺโต

นัยแห่งการเจริญสมาธินั้น ท่านสงเคราะห์เข้าด้วยนัยแห่งการเจริญปัญญา
 เหมือนกัน

ปญฺญาเย หิ ภาวิตาย โส ภาวิตฺโต จ โทติ ฯ

เพราะว่า เมื่อบุคคลเจริญปัญญาแล้ว สมาธินั้น ก็ชื่อว่าเบญจอนเขาเจริญ
 ไปในตัวเสร็จเรียบร้อยไปด้วย

สมาธินิทเทศ

[เอกา สัจฺญา]

อิทานิ อญฺ อาหาเร ปฏิกูลสญฺญาภาวานาย วิตุถารกฺคา ฯ

ณ บัดนี้ มีถ้อยแถลงอย่างพิสดาร ในการเจริญอาหาเรปฏิกูลสัจฺญา ดัง
 ต่อไปนี้

[อาหาร ๔]

อาหารที่ดี อาหารโร สภาพใด ย่อมนำมาซึ่งผลของตน ฉะนั้น สภาพนั้น
ชื่อว่า อาหาร นำผลมาให้ ฯ

โส จตุพพิโต

อาหารนั้น มี ๔ อย่าง คือ

๑. กพพิงการาหาร อาหารทำเป็นคำ
๒. ผสสาหาร อาหารคือผัสสะ
๓. มโนสณฺเฑนาหาร อาหารคือมโนสัญญาเจตนา
๔. วิญญาณาหาร อาหารคือวิญญาณ

-คุณหรือ อธิบาย สัตว์วิเศษ [ผลที่อาหารนำมา] ฯลฯ ยี่ ได้แก่ม

ถามว่า โภ ปเนตฺถ อาหารที่ดี ?

ก็ในอาหารทั้ง ๔ นี้ อาหารอะไร ย่อมนำผลอะไรมา ?

แก้ว่า

๑. กพพิงการาหาร โขชฏฺฐิมกํ รูปํ อาหารดี
กพพิงการาหาร ย่อมนำรูป ซึ่งมีโอชาเป็นท ๘ ได้แก่ อริณิพโกรูป ๘
นั่นเอง

๒. ผสสาหารํ ติสโส เวทนา อาหารดี
อาหารคือผัสสะ ย่อมนำมา ซึ่งเวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา
อุเบกขาเจตนา ฯ

๓. มโนสณฺเฑนาหารํ ติสฺส ภเวสฺส ปฏิสันธิ อาหารดี
อาหารคือมโนสัญญาเจตนา ย่อมนำมา ซึ่งปฏิสันธิ ในภพทั้ง ๓
๔. วิญญาณาหารํ ปฏิสันธิกขณํ นามรูปํ อาหารดี
อาหารคือวิญญาณ ย่อมนำมา ซึ่งนามรูป ในขณะที่ถือปฏิสันธิ ฯ

[ถ้อยของอาหารทั้ง ๕]

๑. เตสุ กพพิงกาหาระ นิภนติภย

ในบรรดาทั้ง ๔ เหล่านี้ ความใคร่เป็นภัยที่น่ากลัว สำหรับกพพิงการาหาร

๒. ผสสาหาระ อุปคมนภย

มีการเขาไปใกล้เป็นภัยที่น่ากลัว สำหรับผัสสาหาร

๓. มโนสญเจตนาหาระ อุปปตติภย

การก่อให้เกิดเป็นภัยที่น่ากลัว สำหรับมโนสญเจตนาหาร

๔. วิญญาณาหาระ ปฏิสนธิภย

มีปฏิสนธิเป็นภัยที่น่ากลัว สำหรับวิญญาณาหาร

[อุปมาของอาหาร ๔]

เฮอร์ สปปฏิภเยสุ จ เอเตสุ

ก็ในบรรดาอาหาร ซึ่งมีภัยประจำอยู่อย่างนี้ เหล่านี้

๑. กพพิงการาหารโร ปุตตมัสสปเมน ที่เปตพุโ

กพพิงการาหาร พึงแสดงโดยพระโอวาทอันเปรียบเหมือนเนอบุตร

๒. ผสสาหารโร นิจจุมคาวุปเมน

ผัสสาหาร พึงแสดงโดยพระโอวาทเปรียบเหมือนโคที่ไม่มีหนัง

๓. มโนสญเจตนาหารโร อังคารกาสุปเมน

มโนสญเจตนาหาร พึงแสดงโดยพระโอวาทเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง

๔. วิญญาณาหารโร สตติสสุปเมน

วิญญาณาหาร พึงแสดงโดยพระโอวาทว่าเปรียบเหมือนหอกหลาว ฯ

[กพพิงการาหารที่ประสงค์ในอรรถนี้]

อิมesu ปน จตุสุ อหารesu

ก็ในบรรดาอาหารทั้ง ๔ เหล่านี้

อสิต, ปิต, ขายิต, สายิต, สายิต ปเภโท กพพิงการาหาโร ว

กพพิงการาหารอย่างเดี่ยว ซึ่งแยกเป็นชนิดได้แก่

อสิต อาหารที่ใช้บริโภคน

ปิต อาหารที่ใช้ดื่ม

ขายิต อาหารที่ใช้เคี้ยว

สายิต อาหารที่ใช้ลิ้ม

อิมสมิ อตเต อาหาโรติ อธิปเปโต ฯ

ท่านประสงค์เอาว่า “อาหาร” ในอรรถนี้ ฯ

[อาหารเร ปฏิกุลสัจญา]

ตสมิ อาหารเร ปฏิกุลสัจญาการคคหณวเสน อุปปนนา สณญา อาหารเร

ปฏิกุลสณญา ฯ

ความสำคัญหมายซึ่งเกิดขึ้น ด้วยอำนาจการคือเอาอาการที่น่าเกลียดในอาหารนั้น ชื่อว่า “อาหาร ปฏิกุลสัจญา” ฯ

[พึงพิจารณาความปฏิกุลโดยอาการ ๑๐]

คํ อาหารเร ปฏิกุลสณญํ ภาเวตกาเมน กมมภูจํ อคฺคเหตุวา อคฺคหโต เอกปทมปี อวิรขณเตน ฐโรคเตน ปฏิสฺสึเนน อสิต ปิติ ขายิต สายิตป-
ปเภเท กพพิงการาหารเร ทสฺสกาเรหิ ปฏิกุลตา ปจฺจเวกขิตพพา ฯ

พระโยคินุคค ผู้ต้องการเจริญปฏิกุลสัจญา ในอาหารนั้น ทั้งนี้ จำต้อง
เรียนเอาพระกรรมฐานแม้บทเดียวไม่ให้คลาดเคลื่อนจากที่เรียนมา ไปในที่ลับเร้น
อยู่ พึงพิจารณาความเป็นของปฏิกุลในกพพิงการาหาร ซึ่งแยกเป็นชนิด ได้แก่

อสิต อาหารที่ใช้บริโภคน

ปิต อาหารที่ใช้ดื่ม

ขายิต อาหารที่ใช้เคี้ยว

สายิต อาหารที่ใช้ลิ้ม

โดยอาการ ๑๐ อย่าง

เสวยดีทำ นอย่างไร ๆ คือ

๑. คมนโต โดยการไป
๒. ปริเยสนโก โดยการแสวงหา
๓. ปริโภคโต โดยการบริโภค
๔. อาสยโต โดยที่อยู่
๕. นิทานโต โดยหมักหมม
๖. อปริปกกโต โดยยังไม่ย่อย
๗. ปริปกกโต โดยย่อยแล้ว
๘. ผลโต โดยผล
๙. นิสสนทโต โดยหลังไหลออก
๑๐. สมมกขนโต โดยเปื้อน

ขยายความ

[๑. โดยการไป]

คตฺถ คมนโตติ

ในอาการทั้ง ๑๐ นั้น ข้อว่าโดยการไป มีอธิบายว่า เหว่ มหานุภาเว
นาม สาสเน ปพพชิตน สกตรตฺติ พุทธวจนสขณายํ วา สมณธมมํ วา
กตฺวา กาลสุเสว วุฏฺฐาย

(พระโยคีบุคคล พิจารณาว่า) ผู้บวชในพระพุทธศาสนา ซึ่ง ข้อว่า มี
อานุภาพมากอย่างนี้ ทำการสาธยายพุทพจน์หรือทำสมณธรรมตลอดคืนยันรุ่ง ลูกขี้
แต่เข้าตรู

เจติยฺยคณ โปธิยฺยคณวตฺตํ กตฺวา

ทำวัตรสำหรับลานพระเจดีย์ และลานโพธิ์

ปานีญํ ปริโภชนีญํ อปฺปญฺญเปตฺวา ปริเวณํ สมมชฺชิกฺวา สวีรํ ปฏิชฺชคฺคิตฺวา
อาสนํ อารุญฺห

แล้วเข้าไปตั้งน้ำฉันน้ำใส กวาดบริเวณปฏิบัติสักระแล้ว ขึ้นสู่อาสนะ

วิสติสวาเร กมฺมฐาณํ มนสฺสกริตฺวา อญฺญาชาเย ปตฺตจิวโร คเหตฺวา
 ใฝ่ใฝ่ถึงพระกรรมฐาน ตลอด ๒๐ ครั้ง หรือ ๓๐ ครั้ง ลูกขึ้นจับบาตร
 และจัวร์

นิชฺชนสมฺพาทานานิ ปวิเวกสุขานิ ฉายทกสมฺปนฺนานิ สุขินิ สีสถานิ
 รมณียภูมิภาคานิ ตโปวนานิ ปหาย
 ละบำสำหรับบำเพ็ญเพียร ซึ่งปราศจากผู้คนขัดเขี่ยด้วยกัน มีสุขเกิดแต่วิเวก
 บริสุทธิ์ด้วยร่มเงาและน้ำ สะอาด เยือกเย็น มีภูมิภาคน่าพึงพอใจ

อริยํ ปวิเวกเรติมนเปกฺขิตฺวา
 ไม่เห็นแก่ความยินดีในวิเวกอย่างประเสริฐ
 สุขานาภิมุขเณ สีตเลน วิย อหฺมรตฺตตาย ความาภิมุขเณ คนตพฺพํ
 บ่ายหน้าตรงต่อบ้าน เมื่อต้องการอาหารดุจสุนัขจิ้งจอก บ่ายหน้าต่อป่าช้า
 พึ่งไป

เอวํ คจฺจตา จ มณฺเฑมฺหา จ วา ปิณฺณมฺหา วา โอตฺรณโต ปญฺญาชาเย
 ปาทรช ฆรโคฬิกวจฺจาที สมนฺปริกฺกณฺณํ ปจฺจตฺตรณํ อกฺกมิตพฺพํ โหติ
 ก็ในเมื่อไปอย่างนี้ จึงจำต้องเหยียดขี้ผ้าลาด ซึ่งเกลือกกลั้วไปด้วยขี้ดิน
 ขี้แมลงสาบเป็นต้นในเรือน ดังแสดงจากเตียงหรือตั่ง

ตโต อปฺเปกฺกทา มุสฺสีกชตฺกวจฺจาทีหิ อฺปฺพตฺตตา อนฺโต คพฺพโต
 ปฏิญฺญตรํ ปมฺมํ ทญฺญพฺพํ โหติ
 แต่นั้น ก็ต้องเห็นหน้ามุข ซึ่งน่าเกลียดยิ่งกว่าภายในห้อง เพราะถูกขี้หนู
 และขี้ค้างคาวเประเปื้อนในกาลบางครั้ง

ตโต อุลฺลปาราวคาทิวจฺจสมฺมกฺขิตฺตทา อฺปฺริมตฺลโต ปฏิญฺญตรํ
 เหญฺจิมตฺลํ
 แต่นั้น พึงเห็นพ่นลางว่าน่าเกลียดไปกว่าพ่นบน เพราะเประไปด้วยขี้นก
 แสม และนกพิราบเป็นต้น

ตโต กหาจิ วาเทรีเตหิ ปฺราณติณปณฺเตหิ คิลานสามเณรานํ
มุตฺตกรีสเบพฺสงฺฆานิกาทิ วสฺสกาเล อุกทกฺกิลลลาทีหิ จ สงฺกิลฺลิตฺตตา ญฺเฐฐมฺลโต
ปฏิกูลตรํ ปริเวณํ

แต่นั้น ฟังเห็นบริเวณว่าน่าเกลียดยิ่งกว่าพื้นเบองดำ เพราะหมองไปด้วย
หญ้าและใบไม้แก่ ซึ่งลมพัดมาในกาลบางครั้ง และด้วยมูตร กรีส น้ำลาย น้ำมูก
ของพวกสามเณรผู้ป่วยไข้ และในฤดูฝน อันเปโระไปด้วยน้ำ และโคลนตม เป็นต้น

ปริเวณโต ปฏิกูลตรา วิหารจลา ญฺฐพฺพา โหติ

ฟังเห็นตรอกวิหาร ซึ่งเป็นของน่าเกลียดยิ่งกว่าบริเวณนั้น

อนุปฺพุเพน ปน โปธิณฺจ เจตฺยณฺจ วนฺทิตฺวา วิตฺถกฺกมาเล จิเตน
มุตฺตราสีสีทํ เจตฺยํ

อนึ่ง พระโยคีให้ว้พระโพธิ์และเจตีย์โดยลำดับ ยืนอยู่ในโรงสำหรับตรึก
ไม่เหลียวดูเจตีย์งาม เช่น กับดวงแก้วมุกดา

โมรปฺปณฺณกลาปสฺสทํ มโนหฺรํ โปธิเทววิมานสมฺปตฺติสฺสึริกํ เสนา-
สนณฺจ อนาวโลเกตฺวา

และต้นโพธิ์ที่ระรื่น เช่นเดียวกับกำแพงนกยูง และเสนาสนะ อันสง่า
ดูจสมบัติในเทพวิมาน

เอวรूपํ นาม รณณียํ ปเทสํ ปิฏฺฐิ กตฺวา อาหารเหตุ คนฺตพฺหํ
ภวิสฺสตีติ ปกฺกมิตฺวา ความคมคํ ปฏิปนฺเนน

หันหลังให้ประเทศที่น่ารื่นรมย์เห็นปานนั้น หลีกไปโดยหมายว่า จักต้อง
ไป เพราะเหตุแห่งอาหารเดินไปตามทางบ้าน

ชาณฺฏ กณฺฏกมฺลโคปํ อุกทเวกฺกิลฺลนวิสम्मกฺโคปํ ญฺฐสฺสโป โหติ

ฟังเห็นแม่น้ำทาง มีตอ และหนามบ้าง ทางที่ขาด เพราะกำลังน้ำเซาะและ
ขลุขละบ้าง

ตโต กณฺทํ ปฏิจฺฉาทยมาเนน วิย นิवासํ นิวาเสตฺวา

แต่นั้น เธอนั่งพักก็เหมือนผู้ปดฝี

นักรบเอก วนโงฬกั มนุญเตน วิย ภายพินธน์ พนธิตุวา

รัตประคตเอว ก็เหมือนผู้พันผ้าพันแผล

อฏฐิสงมาฏั ปฏิจลาเทนเตน วิย จีวร ปรารูปีตุวา

หม้อจีวร ก็เหมือนผู้คลุมร่างกระดูก

เภสชยกลาปี่ นีหฺรนเตน วิย ปตตํ นีหฺริตุวา

น้ำบาตรออก ก็เหมือนผู้่น้ำกล่อ่งขาออก

คามทวารสมีปี่ ปาปฺปนเตน

เมื่อถึงที่ใกล้ประตูบ้าน

หตฺถิกุณป, อสฺสกุณป, โลกุณป, มหิสกุณป, มนุสฺสกุณป, อหิกุณป,

กุกฺกรกุณป, ทัณปี ฏฐุหฺพหานิ ภาวนติ

ก็จะพึงเห็นซากต่าง ๆ มี

หตฺถิกุณป ซากช้าง

อสฺสกุณป ซากม้า

โลกุณป ซากโค

มหิสกุณป ซากควาย

มนุสฺสกุณป ซากมนุษย์

อหิกุณป ซากงู

กุกฺกรกุณป ซากสุนัข เป็นต้น

น เกลวณจ ฏฐุหฺพหานิ

ก็มีไว้จะพึงเป็นแต่เพียงเห็นเท่านั้น

คนฺโธปี เนสฺ ฆานํ ปฏิพนฺนมาโน อธิวาเสตฺพโท โหติ

แม้กลิ่นของซากเหล่านั้นกระทบจมูก อยู่เป็นสภาพอันเธอจะต้องอดกลั้น

ตโต คามทฺวาเร จิตฺวา จณฺทหตฺติ อสฺสํทปิปริสฺสยปรวิขฺชนตํ

คามรจฺจา โลโลเกตฺพทา โหติ

แต่นั้น เธอครั้นยืนอยู่ที่ประตูบ้าน ต้องจะแลดูตรอกตามบ้าน เพื่อหลีก

เลียงอันตราย มีช้างดุ และม้าดุ เป็นต้น ๆ

อิจเจตํ ปจจตุรณาทิ อเนกกุณุปริโยสานํ ปฏิญฺญํ อาหารเหตุ
 อภกมิตพฺพณจ จัญญิตพฺพณจ มายิตพฺพณจ โหติ
 ของปฏิญฺญซึ่งมีเครื่องลาดเป็นต้น ซึ่งมีซากศพเป็นอเนกเป็นที่สุด้นี้ ดังว่า
 มานี้ เป็นสิ่งที่พระโยคี จำต้องเหยียบ จำต้องเห็น และจำต้องดม เพราะอาหาร
 เป็นเหตุ

อโห วัต โภ ปฏิญฺญโล อหาวโรติ เอวํ คมนโต ปฏิญฺญลตา
 ปจจเวกขิตพฺพา

พึงพิจารณาความเป็นของปฏิญฺญ โดยการไปอย่างนี้ว่า เนะท่านผู้เจริญ
 อาหารน่าเกลียดแก่หนอ ฯ

[๒. โดยการแสวงหา]

ถํ ปริเยสนโต จะพิจารณาความเป็นของน่ารังเกียจโดยการแสวงหา
 อย่างไร ฯ

เอวํ คมนปฏิญฺญํ อธิวาเสตฺวา ปิ คามํ ปวิญฺเฐน สงฺฆาฏิปารุเตน
 กปณมนุสฺสเสน วีย กปาลหตฺเตน ขรปฏฺฐิปาฏิยา คามวีสฺส จริตพํ โหติ

ก็เมื่ออดกลั้น สิ่งที่น่าเกลียด โดยการไปอย่างนี้แล้ว เข้าไปสู่บ้านแล้ว
 ห่มผ้าสังฆาฏิ มือถือกระบอง เทียวไปในถนนในบ้าน โดยลำดับเรือน ดูคน
 กำพรว้า

ยตฺถ วสฺสกาเล อภกนตฺถกนตฺถจฺฉาเน ยาว ปิณฺทิกมํสาปํ อุกกจิกขลฺเล
 ปาหา ปวิสฺสตี

ในฐานะที่เหยียบลงแล้ว ฯ ในฤดูฝนเท้าทั้ง ๒ ต้องจมลงไปโคลนเลน
 จนถึงเนื้อปรี่แข็ง

เอเกน หตฺเตน ปตฺตํ คเหตุพํ

ต้องเอามือข้างหนึ่ง ถือบาตร

เอเกน จีวรํ อุกกขิปิตพํ โหติ

เอามือข้างหนึ่ง ขกจีวร

คิมหากาเล วาตเวคสมุฏฐิตะหิ ปัสสูติณรเบหิ โอภินณสรเเรน จริตพหุ
โหติ

ในฤดูร้อน ก็จำต้องเที่ยวไป ด้วยทั้งสี่ระอันเกลื่อนกล่นไปด้วยฝุ่นและ
ละอองหญ้า อันต้งขึ้นแล้วเพราะกำลังลมพัด

คัม คัม เคาทวารัม ปตฺวา มจฺจโรชน มัสโรชน ตณฺฑุลโรชน เบฬ
สิงฆาณิก สุนข สุกรวจฺจาทิสุมมัสสาณิ กิมิกุลนึลมกฺขิ กปริกคฺคณานิ โอฟิคคฺคณานิ
เจว จณฺทนิกกฺคณานิ จ ทฏฺฐพฺพหานิ โหนติ อภฺกมิตฺพฺพหานิ

ครั้นถึงประตูบ้านนั้น จำต้องเห็น และบางทีก็ต้องเหยียบ หลุมโสโครก
และบ่อน้ำคาลอันเจือปน

มจฺจโรชน ด้วยน้ำล้างปลา

มัสโรชน ด้วยน้ำล้างเนื้อ

ตณฺฑุลโรชน ด้วยน้ำข้าวข้าว

เบฬ ด้วยน้ำลาย

สิงฆาณิกา ด้วยน้ำมูล

สุนขวจฺ ด้วยมูลสุนัข

สุกรวจฺ ด้วยมูลสุกร เป็นต้น

เกลื่อนกล่นไปด้วย

กิมิกุล ด้วยหมูหนอน

นึลมกฺขิ ด้วยแมลงวันหัวเขียว

ยโต ความมกฺขิกา อุฏฺฐจฺจิตฺวา สงฺฆาณิยมฺปิ ปตฺเตปิ สึเลปิ นิสฺสยติ

เป็นแดนซึ่งแมลงวันบ้านต้งขึ้น เพียงจับเกาะที่ผ้าสังฆาณิบ้าง ที่บาตรบ้าง

ที่ศีรษะบ้าง

มรํ ปวิฏฺฐจฺจสฺสมํ เกจิ เทนติ เกจิ น เทนติ

แม้พระโยคีเข้าไปสู่เรือนแล้ว บางพวกก็ถวายเป็น บางพวกก็ไม่ถวายเป็น

ททมนานี้ เอกอุเจ หิโยโย ปกุกตตมปี ปุราณกษชกมปี ปุติกุมมาส
สฺวาทีนปี ททนติ

แม่เมอถวาย บางพวกก็ถวายภัตที่สุกแต่เวลานั้นบ้าง ของเคี้ยวเมื่อก่อน
ขนมถั่วและแกงเป็นต้น ที่บูดแล้วบ้าง

อททมนานปี เกจิเทว อติจลล ภนเตติ วทนติ

ฝ่ายพวกที่ไม่ให้ บางพวกก็พูดว่า โปรดสัตว์ข้างหน้าเถิด เจ้าข้า
เกจิ ปน อปสฺสमानา วิย ตณฺหี โทนติ

ฝ่ายบางพวก ก็นั่งเสีย เป็นจุไม่เห็น
เกจิ อณฺเณน มุขมปี กโรนติ

บางพวกก็ทำการพูดกับคนอื่นเสีย
เกจิ คจฺจเร มฺนุทกาทิ อาทีหิ สรฺสวาจาหิ สมฺทาจรณติ

บางพวกซัดคำ ด้วยคำหยาบ ด้วยคำเป็นต้นว่า เฮ้ย! หัวโล้นเองจงไป
เสีย

เอวํ หิ กปณมนุสฺสเสน วิย คาเม ปิณฺทาย จริตฺวา นิภมิตพฺพนติ ฯ
ถึงเมื่อเป็นอย่างนั้น พระโยคีก็จำต้องเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาตรในบ้านแล้ว
จึงออกมา ฯ

อิจฺเจตํ ความปรปเวสนโต ปฏฺฐาชา ยาว นิภมณา อุกกจิกฺขลลาหิ-
ปฏฺฐุลลํ อาหารเหตุ อกฺกมิตพฺพณฺจ ทฏฺฐพฺพณฺจ อธิวาเสตพฺพณฺจ โหติ ฯ

พระโยคีจำต้องเหยียบ จำต้องเห็น จำต้องอดกลั้น ซึ่งของปฏิกูลนั้น
และโคนต้นเป็นต้นนี้ จึงเต็มแต่เข้าไปสู่บ้านจนกระทั่งออก

อโห วต โภ ปฏฺฐุโล อาหาโรติ เอวํ ปรีเยสนโต ปฏฺฐุลลา
ปจฺจเจกขิตฺตพฺพา ฯ

เธอพึงพิจารณาความเป็นของปฏิกูล โดยการแสวงหาอย่างนี้ว่า แน่ท่าน
ผู้เจริญ อาหารน่าเกลียด แท้หนอ ด้วยประการดังเทศนามาฉะนี้ ฯ

[๓. โดยการบริโภคร]

ถถ์ ปริโภครโต จะพิจารณาความเป็นของน่าเกลียดโดยการบริโภครอย่างไร ?
คือพิจารณาว่า

เอว ปริยัญญาหาเรน ปน พหิคาเม ผาสุกกัจฉาณ สบสนนินสินเนน
ก็พระโยคีผู้แสวงหาอาหารอย่างนั้นแล้ว นั่งอย่างสบายในที่สะดวก ณ ภาย
นอกบ้าน

ยาว ตตถ หตถ น โธตาเรติ ตาว ตถารูป ตรฎฐาณิยํ ภิกขุํ วา
อชัษิมนุสสํ วา ทิสวา นิมนเตตุมปี สกกา โหติ

ตราบใด ยังมีได้หย่อนมือลงไปในอาหารนั้น และเห็นภิกษุผู้ในฐานะเป็น
ครูหรือมนุษย์ผู้ละอาชญาบาปเห็นปานนั้น ก็ยังพออาจเพื่อจะนิมนต์ให้ฉันอาหารเช่น
นี้ได้ อยู่ตราบนั้น เพราะเป็นของยังไม่เป็นของปฏิกูล

ภุญชิตุกามตาย ปเนตถ หตถ โธตาริมตเต กลลหตติ วนทนเตน
ลชัษิตพหํ โหติ ฯ

แต่เมื่อเมื่อหย่อนมือลงในใบอาหารนี้ ด้วยความเป็นผู้ต้องการจะฉันแล้ว
เธอจะกล่าวว่า ท่านจะรับเอาดังนี้ ต้องละอายเพราะเป็นของปฏิกูลแล้ว

หตถ ปน โธตาเรตวา มททนตสส ปณจจตุลลิตนุสาเรน เสโท
ปลคฺขรมาโน สุกฺขตทตถตมปี เตเมนโต มทกํ กโรติ

อนึ่ง เหยื่อหลังออกตามง่ามแห่งนิ้วมือทั้ง ๕ ของพระโยคีผู้หย่อนมือลง
ไปขยำอยู่แม้กระทั่งแห่งแข็ง ก็ให้ชุ่มทำให้อ่อนนุ่มได้

อล ตสมี ปริมหทนตเตนาปี สมภินนโสเก อาโลปี กตวา มุเข
จึปีเต

ภายหลัง เมื่ออาหารนั้น มีความงามอันสลายไปแล้ว แม้เพราะเหตุที่
ขยำทำเป็นคำ ๆ วางไว้ในปาก

เหฏฐิมททา อุทฺถลลิจจํ สาเชนติ

ฟันข้างล่างก็ทำกิจต่างครก

อุปริมา มุสลกิจจํ

พันข้างบน ทำกิจต่างสาก

ชีวหา หตถกิจจํ

ล้นทำกิจต่างมือ

คํ ตตฺต สุวานโทณิยํ สุวานปิ่นทมิจ ทนตมุสเลหิ โภฏญฺเฏควา ชิวหาย
สมปริวตฺติยมานํ ชิวหคเค คนฺปสนฺนเชโพ มกฺเขติ

อาหารนั้น อันสากคือพันตำแล้ว อันล้นคลุกเคล้าแล้วในปากนั้น เป็น
ดุจก้อน (ราก) สุนัข ในรางสุนัข น้ำลายยางใสที่ปลายลิ้นย่อมเปื้อน

เวมชฺฌโต ปฏฺฐาย พหลเชโพ มกฺเขติ

แต่กลางลิ้นแห้งไปน้ำลายชื้น ย่อมเปื้อน

ทนตกฺกุเจิน อปฺปตฺตกฺกุฐาเน ทนตฺตลฺลโก มกฺเขติ

มูลฟันในที่ซึ่งไม้ชำระฟันชำระไม่ถึงย่อมเปื้อน

โส เอวํ วิจฺญณฺณิตมกฺขิโต

อาหารนั้น ทงถูกบดทงถูกเปื้อนอย่างนี้

คํ ขณฺเฑเยว อนฺตรหิตวณฺณณคณฺธสงฺขารวิเสโส

หมดสี หมดกลิ่น และเครื่องปรุงอันวิเศษในทันทีนั้น

สุวานโทณิยํ จิตฺตํสุวานนวมฺลํ วิย ปรมฺเคสุจฺจภาวํ อฺปคฺคจฺจติ

เข้าถึงความเป็นของน่าเกลียดอย่างยิ่ง ดูจากรากสุนัขอันอยู่ในรางสุนัข

เอวฺรุโมเปี สฺมาโน จกฺขุสฺส อาปาลมตีตตฺตา อชฺโฆโรหริตฺตฺโพ โหตีติ

เอวํ ปรีโภคโต ปฏฺฐิกลฺลา ปจฺจเจกฺขิตฺตพฺพา ฯ

แม้เป็นเช่นนั้น ยังกลืนกินได้ เพราะล่องคลองจกฺขุไปแล้ว พระโยคี
พิจารณาความเป็นของปฏิกูล โดยการบริโภคอย่างที่ว่ามานี้แล

[๔. โดยที่อยู่]

กถํ อาสยโต จะพิจารณาความเป็นของน่าเกลียดโดยที่อยู่อย่างไร ? คือ
พิจารณาว่า

เอว ปริโภค อุปโค จ ปเนส อนโค ปวิสमान
ก็และอาหารนี้เข้าถึงการบริโภคอย่างนั้นแล้ว เมื่อเข้าไปข้างใน

ยสฺมา พุทธปจฺเจกพุทฺธานมฺปิ รณโณปิ จกฺกวตฺติสฺส ปิตตเสมฺห-
ปฺพุพฺพลิตาสโยสุ จตฺตุสุ อณฺณตโร อาสโย โหติเยว

เพราะเหตุที่จะเป็นพระพุทธรเจ้า หรือพระปัจเจกพุทธรเจ้า หรือพระเจ้า
จักรพรรดิก็ตาม ย่อมมีที่อาศัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาที่อาศัยทั้ง ๔ คือ

ปิตตาสัย ที่อาศัยคือดี ๑

เสนหาสัย อาศัยคือเสลด ๑

พุพพาสัย อาศัยคือหนอง ๑

โลหิตาสัย ที่อาศัยคือเลือด ๑

มณฑปญฺยานํ ปน จตฺตารูปิ อาสยา โหนติ

แต่สำหรับคนมีปัญญาน้อย มีที่อาศัยครบทั้ง ๔

ตสฺมา ยสฺส ปิตตาสโย อธิโก โหติ ตสฺส พหุลมฺรูกฺเตลมกฺขิโต วีย
ปรมเชคฺคุโธ โหติ

เพราะเหตุนี้ อาหารใด ที่อาศัยคือดีมาก อาหารนั้นน่าเกลียดยิ่งนัก
ดุจเปื้อนด้วยน้ำมันมะพร้าวข้น

ยสฺส เสนหาสโย อธิโก โหติ

อาหารใด ที่อาศัยคือเสลดมาก

ตสฺส นาคผลปณฺณรสมกฺขิโต วีย

อาหารนั้น ดูจะคนด้วยน้ำไปกากะทิ้ง

ยสฺส โลหิตาสโย อธิโก โหติ

อาหารใดที่อาศัย คือหนองมาก

ตสฺส ปิตตคกฺกมกฺขิโต วีย

อาหารของบุคคลนั้น ดูจะคนด้วยปรีียงเนา

ยสฺส โลหิตาสโย อธิโก โหติ
 อาหารใด ที่อาศัย คือโลหิตมาก

ตสฺส รชนมกฺขิโต วีย ปรมเชคฺจุโร โหตีติ เอวํ อาสยโต ปฏิกูลตา
 ปจฺจเวกฺขิตพฺพา ฯ

อาหารนั้น น้ำสติดสเย็นยิ่งนัก ดูจะคนด้วยน้ำข้อม พระโยคีพึงพิจารณา
 ความเป็นของปฏิกูลโดยที่อาศัยอย่างพรรณนามาฉะนี้ ฯ

[๕. โดยหมักหมม]

กถํ นิธานโต จะพิจารณาความเป็นของปฏิกูลโดยหมักหมมอย่างไร คือ
 พิจารณาว่า

โส อิมสุ จตฺตสุ อาสเยสุ อณฺณตเรน อาสเยน มกฺขิโต อนโตอุทฺรํ
 ปวิสิตฺวา เนว สุวณฺณภาชเน น มณิรชตาภิภาชเนสุ นิธานํ คจฺจติ

อาหารนั้นระคนด้วยที่อาศัย ในบรรดาที่อาศัยที่ ๕ เหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง
 แล้วเข้าไปสู่ภายในห้อง ไม่ใช่ไปหมักหมมอยู่ในภาชนะทอง หรือในภาชนะแก้ว
 มณีและภาชนะเงิน เป็นต้น

สเจ ปน ทสฺสสฺติเกน อชฺโฆหริยติ ทสฺสสฺถานิ อโรตฺวจฺจกฺปสฺทิสเ
 โอภาเส ปติฏฺฐหติ

ก็หากคนมีอายุ ๑๐ ปี กลับกิน ก็ย่อมตั้งอยู่ในโอกาสอันเช่นเดียวกับ
 หลุมคุด ที่ไม่ได้ชำระตลอด ๑๐ ปี

สเจ วิสฺ ติส จตฺตาฬีส ปณฺณาส สฏฺธิ สตฺตติ อสฺตี นวฺติ วสฺสิเกน
 สเจ วสฺสสฺติเกน อชฺโฆหริยติ

หากคนมีอายุ	วิส	๒๐ ปี
หากคนมีอายุ	ตีส	๓๐ ปี
หากคนมีอายุ	จตฺตาฬีส	๔๐ ปี
หากคนมีอายุ	ปณฺณาส	๕๐ ปี
หากคนมีอายุ	สฏฺธิ	๖๐ ปี

หากคนมีอายุ สดุดิ ๗๐ ปี

หากคนมีอายุ อสีติ ๘๐ ปี

หากคนมีอายุ นวติ ๙๐ ปี กลืนกิน

วสสสํ อโธตวจอภุสสเส โอภาเส ปติฏฐหิตติ

ย่อมตั้งอยู่ในโอกาสอันเป็นดุจหลุมคุกกุทมี้ได้ชั่วระยะตั้ง ๒๐ ปี ๓๐ ปี ๔๐ ปี ๕๐ ปี ๖๐ ปี ๗๐ ปี ๘๐ ปี ๙๐ ปี ถ้าหากคนมีอายุตั้ง ๑๐๐ ปี กลืนกินก็ย่อมตั้งอยู่โอกาสเช่นเดียวกับหลุมคุกกุทมี้ได้ชั่วระยะตั้ง ๑๐๐ ปี

เอวํ นิธานโต ปฏิภูสตา ปจจเวกขิตพพา

พระโยคีพึงพิจารณาความเป็นของปฏิภูส โดยความหมกหมมอย่างพรณนมาน ๙

[๖. โดยยังไม่ย่อ]

กถํ อปริปกโกโต จะพิจารณาความเป็นของน่าเกลียด โดยยังไม่ย่ออย่างไร คือพิจารณาว่า

โส ปนายมาหาโร เอวรูปะ โอภาเส นิธานูปกโต

ก็อาหารนั้นนี้ เข้าถึงความหมกหมมในโอกาสเช่นนี้

ขาวอปริปกโก โหติ ตาว ตสฺมีเยว ยถาวุตตปฺปการะ ปรมนุสการตมิเส
นนานาณูปคนธวาสิตปวนวิจิริเต อติทุคฺคณฺธเชจฺจุเจ ปเทเส ยถา นาม นิทาเม
อกาลเมเมน อภิวิภูสฺมहि จณฺทาสคามทวาราวาญฺเ ปติตานิ ตินฺนปณฺณกิลยชฺชนท
อหิกุกฺกมฺมณฺสสฺสกุณฺปาทีนิ สฺฐิริยตฺตเปน สนตตตานิ เสนปฺพหุพฺพกาจิตานิ ติฏฺฐนฺติ
เอวเมว ตํทิวสฺมเป หิยโยเป ตโต ปฺริมทิวสเป อชฺโณหฺโณ สหโพ เอกโต หุตฺวา
เสมหปฺพลปริโยนทฺโร กายคคิสฺนตาปฺกฺกิต กุณฺนสยฺชาตฺตเสนปฺพหุพฺพกาจิต
ปรมเชจฺจุณฺภาวํ อฺปคนฺตฺวา ติฏฺฐตีติ

ยังไม่ย่อตราบใด ที่กลืนกินในวันนั้นก็ดี ในวันวานก็ดี ในวันก่อนแต่นั้นก็ดี ทั้งหมดถูกแผ่นเสมหะห่อหุ้มเป็นอันเดียวกัน ปูดเป็นฟองฟอด ซึ่งเกิดแต่ความย่อยอันความร้อนแห่งไฟ ไฟในกายให้ย่อยแล้ว เข้าถึงความเป็นของน่าเกลียด

อย่างยิ่ง แล้วตั้งอยู่ในประเทศที่มีคติอย่างยิ่ง ที่ถูกล้อมด้วยกลิ่นแห่งซากศพต่าง ๆ
 ดุจเที่ยวไปในป่าที่หนาทึบเกลียด มีกลิ่นเหม็นยิ่งนัก ซึ่งมีประการดังกล่าวแล้วนั้น
 นั้นแลอยู่ตราบนั้น เปรียบดุจหญ้าและใบไม้ และท่อนเสื่อลำแพนและซากงู สุนัข
 และมนุษย์เป็นต้น ซึ่งตกลงไปในหลุมใกล้ประตูบ้านของคนจีนชาติ อันฝนมิใช่
 กาลตกลงแล้วในฤดูแล้ง ถูกความร้อนของดวงอาทิตย์แผดเผา เดือดเป็นฟองฟอด
 แล้วตั้งอยู่เช่นนั้น

เอวี่ ปริปกโกโต ปฏิกุลตา ปจจเจกขิตพพา ฯ

พระโยคีพึงพิจารณา โดยความเป็นของปฏิกุล โดยยังไม่ย่อยอย่างนี้

[๗. โดยย่อยแล้ว]

กถิ ปริปกโกโต ของปฏิกุล โดยย่อยแล้วอย่างไร ถ้อยพิจารณาว่า

โส ตตถ กายคคินา ปริปกโกโต สมานิ น สุวณฺณรชตาทิ ธาตุโย
 วีย สุวณฺณรชตาทิภาวํ อุปลจจติ

อาหารนั้นเป็นสภาพอันไฟในกายให้ย่อยแล้ว ในโอกาสนั้น และมีไฟ
 จะให้เข้าถึงความเป็นทองเป็นเงินเป็นต้น ดุจดังธาตุทอง และธาตุเงิน เป็นต้นได้

เตสสปุพฺพุเพ ปน มุณฺณโต สณฺหกรณียํ ปิสีตวา นาฬิกเ ปกฺขิปฺป-
 มาณปณฺทุมตฺติกา วีย กรีสภาวํ อุปลนฺตวา ปกฺกาสยํ มุตฺตภาวํ อุปลนฺตวา
 มุตฺตวตฺตกฺกณฺจ ปุเรตฺติ

แต่ก็เมื่อปุติเป็นฟองฟอดอยู่เข้าถึงความเป็นอजार ยังกระเพาะอาหารเก่า
 ให้เต็ม เปรียบดุจดินเหลือง ซึ่งบุคคลบดดินที่ควรทำให้ละเอียดแล้ว ไม่เข้าใน
 กระบอกลำไยได้ เข้าถึงความเป็นมูลร ยังกระเพาะเราให้เต็มอยู่

เอวี่ ปริปกโกโต ปฏิกุลตา ปจจเจกขิตพพา

พระโยคีพิจารณาความเป็นของปฏิกุลโดยย่อยแล้ว อย่างที่ได้พรรณนามา
 อย่างนี้

[๘. โดยผล]

กถิ ผลโต จะพิจารณาโดยความเป็นของปฏิกุล โดยผลอย่างไร คือพิจารณาว่า

สมมา ปริปัจจมาโน ว ปนัย เกสโลมณขทนต์ตานิ นานุกุณปานิ นิปผาเทติ

ก็อาหารอันไฟธาตุย่อยอยู่โดยชอบเที่ยว ย่อมสำเร็จเป็นซากต่างๆ มี

เกสา ผม

โลมา ขน

นขา เล็บ

ทนต์ ฟัน เป็นต้น

ที่ไม่ย่อยอยู่โดยชอบ โรคศตานิ ย่อมให้สำเร็จเป็นโรคตั้ง ๑๐๐ ชนิด มี

ทนต์ หิดเปื่อย

กณฺฑ หิดดำ

กจฺจุ กุทราด

กุฏฺฐิ โรคเรื้อน

กิลาส โรคกลาก

โสส โรคหิด

กาส โรคไ้

อติสารป ปฏฺฐิณี ลงแดง เป็นต้น

อิทมฺมสฺส ผลนฺติ นี้เป็นผลของอาหารนั้น

เอวํ ผลโต ปฏิกุลตา ปจฺจเวกฺขิตพฺพา

พระโยคีพิจารณาความเป็นของปฏิกุลโดยผล ดังพรรณนามาด้วยประการ

ฉะนี้

[๙. โดยหลังไหลออก]

กถิ นิสนฺทโต จะพิจารณาความเป็นของปฏิกุล โดยหลังไหลออกอย่างไร คือพิจารณาว่า

อชโฆหริยมาโน เจส เอเกน ทวาเรน ปวิสิตวา นิสสนุหมาโน
ก็อาหารนี้ อันบุคคลกลืนกินอยู่เข้าไปโดยทวารช่องเดียว เมื่อจะหลั่งออก

อาทินา ปกาเรน อเนเกหิ ทวาเรหิ นิสสนุหติ
ย่อมออกโดยทวารเป็นอเนก โดยประการเป็นต้นว่า

อกขิมหา อกขิคุลโก ขี้ตาไหลออกจากตา
กณณมหา กณณคุลโก ขี้หูไหลออกจากหู

อชโฆหริยสมเย เจส มหาปรีวาเรนติ อชโฆหริยติ

อนึ่งอาหารนี้ ในสมัยที่กลืนกิน บุคคลย่อมกลืนกิน แม้ทั้งบริวารมาก

นิสนทนสมเย ปน อจฺจารปัสสาวาทิกาวมุปกโต เอเกเนว นีหริยติ
แต่คราวสมัยที่ถ่ายออก เข้าถึงเป็นอจาระและปัสสาวะเป็นต้น เฉพาะ
คน ๆ เดียว ย่อมถ่ายออก

ปฐมทิวเส จ นํ ปรีกฤษณโต ภูฏปฏฺฐุโหปี โหติ อุกคฺคฺทโค
ปิตฺติโสมนสฺสชาติ ทุตฺตทิวเสน นิสฺสนเทนโต
ก็เมื่อบริโภคอาหารนั้น ในวันแรกทั้งขันธ์ทั้งร่าเริง ปลื้มจิตไปรงใจ เกิด
ปิตฺติโสมนัส พอรวันที่ ๒ เมื่อจะถ่ายออก

ปิตฺตนาสิโก โหติ วิภูณิตมุโข เชคฺคจฺฉิ มงฺกฏโต
ย่อมปิตามูก สิวหน้าสอิดสเอียนเดินเงิน

ปฐมทิวเส จ นํ รตฺโต คิทฺโธ คธิโต มุจฺฉิตปี
อนึ่ง ในวันแรก เขากำเน็ดแล้วขอบใจอดจ้อ แม้สยมหมกมุ่น
อชโฆหริตวา กลืนกินอาหารนั้น
ทุตฺตทิวเส เอกรตฺตวาเสน วิรตฺโต อญฺญิมาโน หรายมาโน เชคฺคจฺฉมาโน

นีหริติ

ครั้นในทิววันที่ ๒ ยังค้างอยู่เที่ยงคืนเดียวก็เบื่อหน่าย อิดอัด ระอา รังเกียจ
อยู่ จึงต้องถ่ายออก

เตนาคู โปราณ
เพราะฉะนั้น ท่านโบราณจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

๑. อนัน ปาน ขาหนี้อย่าง โภชนนถ มหารหิ
เอกทวาเสเน ปวิสิตวา นวทวาเรหิ สนนทติ ฯ

อาหารเครื่องต้ม ของเคี้ยว และโภชนะซึ่งมีค่ามาก เข้าโดยทวารช่องเดียว แต่หลังออกโดยทวารที่ ๕ ช่อง ฯ

๒. อนัน ปาน ขาหนี้อย่าง โภชนนถ มหารหิ
ภุขติ สปริวาโร นิกขาเมนโต นิสิตติ ฯ

อาหารเครื่องต้ม ของเคี้ยว และโภชนะซึ่งมีค่ามาก บุคคลมีบริวารออกล้อม บริโภคอยู่ แต่เวลาเขาจะถ่ายออก ย่อมแอบแฝง ฯ

๓. อนัน ปาน ขาหนี้อย่าง โภชนนถ มหารหิ
ภุขติ อภินนฺนโต นิกขาเมนโต นิจฺจุจติ ฯ

อาหารเครื่องต้ม ของเคี้ยว และโภชนะซึ่งมีค่ามาก บุคคลชนชมบริโภคอยู่ แต่เมื่อจะให้ถ่ายออกกลับเกลียด ฯ

๔. อนัน ปาน ขาหนี้อย่าง โภชนนถ มหารหิ
เอกรตติปริวาสา สหฺพ ภาวติ ปุตติกนฺติ

อาหารเครื่องต้ม ของเคี้ยว และโภชนะซึ่งมีค่ามาก โดยยังอยู่เพียงคนเดียวเท่านั้น กลายเป็นของเน่าไปหมดฉะนั้น ฯ

เอว นิสฺสนฺทโต ปฏิกุลตาว ปจฺจเวกขิตฺตวา ฯ

พระโยคีพึงพิจารณาความเป็นของปฏิกุล โดยหลังไหลออกอย่างนี้ ฯ

[๑๐. โดยเบือน]

ถ้า สนมภุขนโต จะพิจารณาโดยความเป็นของปฏิกุล โดยการเบือน
อย่างไร คือพิจารณาว่า

ปริโภคาเลปิ เจส เหตุโณฏฐิชีวหาตลฺลนิจิสมฺมกฺเขติ

ก็อาหารนั้น แม้ในเวลาบริโภคย่อมยังระดมกลิ่นระดมรสอันชอบ

หตุต มอ

โณฏฐิ ปาก

ชีวหา ลิน

ตลฺลนิจิ และเพดานให้เบือน

ตานิ เตน สมฺมกฺขิตตฺตา ปฏิกฺกฺขลนิจิ โหนติ

เพราะถูกอาหารนั้นเบือน อวัยวะเหล่านั้น จึงเป็นของปฏิภูล

ยานิ โธตานิปี คนฺธหรณตฺถํ ปฺนปฺปํ โธวิตพฺพานิ โหนติ

ซึ่งแม้จะล้างแล้ว ก็จำต้องล้างบ่อยๆ เพื่อจะซักกลิ่น

ปริกฺกฺขโต สมาโห

อาหารเมื่อบริโภคเข้าไปแล้ว

ยถา นาม โອทฺเทน ปจฺจมาเน อุตฺส กณฺ โภณฺทกาทินิ อุตฺตริตฺวา

อุกฺขลิมฺขวฏฺฐิปีธานิโย มกฺขนฺติ

เช่นเดียวกับเมือหุงข้าวสุก

อุตฺส แกลบ

กณฺ ร้า

โภณฺทก ปลาชข้าวเป็นต้น

เดือดปุดขึ้นแล้ว ย่อมเบือนขอบปากหม้อ และฝาหม้อนั้นใด

เอวเมว สกฺลสฺสรีรานุกฺเตน กาชคฺคินา เสนฺนุเททฺทกํ ปจิตฺวา อุตฺตรมาโน

อาหารอันไฟประจำกาย ซึ่งไปตามสรีรทั้งร่างเผาให้เดือดปุดเป็นฟองฟุด

ขึ้นมาอยู่

ทนฺเต ทนฺตมฺลภาเวน สมฺมกฺเขติ

ย่อมยังฟันให้เบือน โดยความเป็นมลทินฟัน

ชีวหาตาลุปฏิทินิคุเบพเสมหาทิกาวน

ย่อมยังอวัยวะมันและเพดานเป็นต้นให้เบอนโดยความเป็นน้ำลาย และ
เสมหะเป็นต้น

อกขิ กณณ นาส อโธมคคาคทิเก

อกขิ ย้งดา

กณณ หู

นาส จมูก

อโธมคค ทวารหนักเป็นต้น สมมุทเทติ ให้เบอน

อาทิภาเวน โดยความเป็นต้นว่า

อกขิคุถ ขตา

กณณคุถ ขหู

สิงฆาณิกา นามูก

มุตต มุต

กริส บัสสาเว และอูจาเราะเป็นต้น

เขน สมมุทิตานิ อิมานิ ทวารานิ ทิวเส ทิวเส โธวิษฆานานิปี เนว

สุจันนิ น มาโนสมานิ โหนติ

อันเป็นเหตุให้บรรดาทวารที่ถูกเบอนแล้ว แม้บุคคลลางอยู่ทุกวัน ๆ ก็ไม่
เป็นของสะอาด ไม่เป็นของน่าพอใจ

เยสุ เอกจจ โธวิตวา หตโถ ปุน อูทเทน โธวิตนโพ โหติ

ซึ่งเป็นที่ ๆ บุคคลลางทวารบางทวารแล้วจำต้องล้างมือด้วยน้ำนอก

เอกจจ โธวิตวา ทวัตติกขตตุ โคมเยนปี มตฺถิกายปี คณฺฐจฺจุณฺณเนปี
โธวิโก ปาฏิกุลยตา น วิจจฺจตีติ

บุคคลลางทวารแล้ว บางทวารแล้ว จำต้องล้างมือด้วยไค้มัยก็ดี ด้วย
ดินเหนียวก็ดี ด้วยจุณหอมก็ดี ตั้ง ๒ ครั้ง หรือ ๓ ครั้งก็ดี ความเป็นของปฏิกูล
ก็ยังไม่หายไป

เฝ้า สมมุทนิโค ปฏิภูต ปจจเวกขิตพพาฯ
พระโยคีพึงพิจารณาความเป็นของปฏิภูตโดยการเป็นอย่างนี้

[จิต บัลลอุปจารสมาธิ]

ตสเสว ทสหากาเรหิ ปฏิภูตัม ปจจเวกขโต ตถาหตัม วิตถาหตัม
กโรนตสส ปฏิภูตการวเสน กพพิงการาหารโร ปากัญเฬ โหติ ฯ

เมื่อพระโยคีนั้น พิจารณาความเป็นของปฏิภูต โดยอาการ ๑๐ อย่าง ดังที่
บรรยายมานี้อยู่ ทำให้เป็นคุณชาติอันความตรึกและวิตกคร่ำมาแล้ว กพพิงการาหาร
ย่อมปรากฏด้วยสามารถเป็นของปฏิภูต ฯ

โส ตัม นิमित्तัม ปนปฺปนํ อาเสวติ ภาเวติ พหุสีกโรติ ฯ

เธอ ย่อมเสพ หมั่นเจริญ หมั่นเพิ่มพูน นิमित्तนั้นบ่อย ๆ ฯ

ตสเสว กโกโต

เมื่อเธอทำอยู่อย่างนั้น (บ่อย ๆ เข้า)

นิรวณานิ วิภขมณติ

นิรวณทั้ง ๕ คือ

กามฉันทนิรวณ

พยาบาทนิรวณ

ถีนมิตฺตนิรวณ

อุทฺธจฺจวุกุกฺกจนิรวณ

วิจิกิฉานนิรวณ ย่อมสงบ

กพพิงการาหารสส สภาวธมมตาย คมภีรตฺตา อปฺปนํ อปฺปตฺเตน
อุปจารสมาธิฯ จิตตํ สมายิยติ ฯ

แต่เพราะเหตุที่ กพพิงการาหารเป็นของลึกซึ้ง โดยความเป็นสภาวธรรม
จิตย่อมมั่นคงด้วยอุปจารสมาธิ ซึ่งยังไม่ถึงอัปปนาสมาธิ ฯ

ปฏิภูตการคคหณวเสน ปเนตฺถ สญฺเฆ ปากัญเฬ โหติ ฯ

อนึ่ง สัญญาในอธิการนี้ ย่อมเป็นคุณชาติปรากฏ ด้วยอำนาจการถือเอา
โดยอาการเป็นของปฏิภูต ฯ

เหตุ^๑นั้น พระกรรมฐาน^๒ จึง^๓ถือการ^๔นี้^๕อย่าง^๖นี้ว่า “อาหาเร ปรักขุสัจจะ”

๕๕
ดงน ๑

[ผลของอาหารปฏิภูลสัญญา]

อิมละ ปน **อาหาระ** **ปฏิกูลสณฺณํ** **อนชุตตส** **ภิกฺขุโน** **รตตณฺหา**
จิตํ **ปฏิลี** **ยติ** **ปฏิกฺก** **มฺหิ** **ปฏิว** **มฺหิ** **มฺหิ** **มฺหิ**

ก็แล จิต ใจ ของภิกษุผู้หมั่นประกอบ ปฏิบัติสัญญา ในอาหารนี้

ปฏิสนธิ์เกิดก่อนหยดกลับ คือช่วงใด ๒๒-๒๔ ชั่วโมง หลังไข่

ปฏิกูฏติ ขอประยอมถอยกลับ

ปฏิญญาฯ ข้อมหันหลังกลับ ๖๖๖๖๖๖

รสตนหาย จากความอยากในรส ฯ

ไล่ กนฺตารนิตฺตรณคฺคิโก วีย ปุคฺคตมฺสํ วิคตมโห อหํ อหเรติ
 ยาวเทว หกฺขสฺส นิตฺตรณตถาย ฯ

ท่านย่อมเป็นผู้หมดความเมา กลิ่นกินอาหาร เพียงเพื่อต้องการบำบัดทุกข์
 จุคนต้องการข้ามทางกับคน หมดความอยากในเนอบุตร จำต้องกลิ่นกินเนอบุตร
 ะนน ๗

[กำหนดรูปแบบขึ้น]

อดสส อปปสิเรนว กพพิงการหารปริณณามุเขน ปณจกามคุณิโก
ราโค ปริณณํ กจจติ ฯ

ครั้นคราวนี้ ราคาขงเนองด้วยกามคุณทง ๕ อย่าง ย่อมถึงความกำหนด
จับได้แก่เธอโดยมข คือปรชากำหนดร้ กามคุณ ๕ อย่าง ๆ

โศ ปณจกามคุณปรัญญามุขเน รุปกษณธ์ ปรีชานาติ ฯ

ท่านกำหนดรูปร่างนี้ ด้วยมา คือปรัชากำหนดรู้ถามคุณ ๕ อย่าง ๆ

อปปริปกภาทิปฏิกุลภาวเสน จสส กายคตา สติภาวนาปี ปาริปุรี จจุติ ฯ
 และแม้กายคตาสติภาวนา ย่อมถึงความเต็มเปี่ยมแก่ท่าน ด้วยอำนาจ
 ความเป็นของปฏิกุลแห่งอาหารที่ยังไม่ย่อยเป็นต้น ฯ

อสุกสณฺณาย อนฺโณลมปฏิปทํ ปฏิปนฺโน โหติ ฯ
 เรือชื่อว่า เป็นผู้ดำเนินตามปฏิปทาอันอนุโลมแก่อสุกสัญญา ฯ

อิมํ ปน ปฏิปัตติ นิสสาย ทิฏฺฐิเจว ธมฺเม อมตปริโยสานตํ อนภิ-
 สมฺภุณฺณโต สุกติปราโย โหติติ ฯ

เธออาศัยข้อปฏิบัติ ดังได้พรรณนามาแล้วนี้ แม้ยังไม่ประสบความสำเร็จเป็น
 ผู้มีพระอมตมณนิพพานเป็นที่สุด ในปัจจุบันภพนี้ ก็จะเป็นผู้มีสุคติภูมิ เป็นที่ไป
 ในเบื้องหน้า ฯ ฉะนั้นแล

อํ อาหาเร ปฏิกุลสณฺณากาวนาย วิตถารกถา
 ถ้อยแถลงอย่างพิศดารในการเจริญอาหารปฏิกุลสัญญา เท่าที่กล่าวมานี้

จบ อาหาเร ปฏิกุลสณฺณา
 [สกลผลิผล ๖ ผู้สกลผลิผล]

จตุธาควุฏฺฐาน

อิทานิ อํจตุธาควุฏฺฐานภาวนกถา
 ณ บัดนี้ มีถ้อยแถลงอย่างพิศดารในการเจริญ จตุธาควุฏฺฐาน ดังต่อไปนี้

หวิคคณิฏฺฐาน ควิ [กำหนดธาตุ ๔ โดยย่อและโดยพิศดาร]

จตุณฺํ ธาตุณฺํ ววุฏฺฐานํ ๖ จตุธาควุฏฺฐานํ
 การกำหนดธาตุทั้ง ๔ ชื่อว่า ธาควุฏฺฐาน ฯ

[โดยย่อสำหรับผู้มีปัญญาคล้า]

ตํ ทิ การกำหนดธาตุทั้ง ๔ นั้นแล เอวํ ทิกขปณฺณสฺส ธาคุกมฺมวุฏฺฐานิกสส
 วเสน มหาสติปฺปญฺฐานสติปฺปญฺฐานเ สงฺเขปโต อาคตํ ฯ

มาแล้วโดยย่อ ในมหาสติปฺปญฺฐานสูตร ด้วยสามารถแห่งภิกษุผู้เจริญธาค
 กรรมฐาน ผู้มีปัญญาแก่กล้าอย่างนี้ว่า

เสยยดาบี ภิกขเว ทกโธ โคมาตโกวา โคมาตกนเตวาสิ วา คาวี
วธิตวา จาตุหมทาปเต วิลโส วิภชิตวา นิสินโน อสส

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เหมือนหนึ่ง นายโคมาตกหรือลูกมื่อของนายโคมาตก
ผู้ขยัน ขำแม่โคแล้ว ฟังนังแบ่งเนื้อออกเป็นชิ้น ๆ ในทางใหญ่ ๔ แพร่ง ฉันท

เวยเมว โธ ภิกขเว ภิกขุ อิมเมวกายัม ยถาจิตัม ยถาปณิหิตัม ธาตุโส
ปจฺจเวกฺขติ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมพิจารณาภายในแล้ว ตามที่ตั้งอยู่แล้ว ตามที่
ดำรงอยู่แล้ว โดยธาตุว่า อตฺถิ อิมสฺมี กายเญ ในกายนี้ มี

ปฐวีธาตุ

อาโปธาตุ

เตโชธาตุ

วาโยธาตุ ฉะนั้นเหมือนกัน

[กำหนดธาตุ ๔ โดยพิสดาร]

ภาววนนเย ปเนตฺถ ๑

พึงทราบการอธิบายความ ใน ธาตุกรรมฐาน นี้ ดังต่อไปนี้

ติกฺขปณฺณสฺส ภิกฺขุโน

เกสา ปฐวีธาตุ โลมา ปฐวีธาตุติ เหว วิตถารโต ธาตุปริคฺคโ

ปปฺพจโต อฺปฺปฐจติ ๑

การกำหนดธาตุ อย่างพิสดารอย่างนี้ว่า

ผม เป็นปฐวีธาตุ

ขน เป็นปฐวีธาตุ ดังนี้ ย่อมปรากฏโดยความเป็นของเนิ่นช้า แก่ภิกษุ

ผู้มีปัญญาเฉียบแหลม ๑

เอนํ มนสิโรโต ปนฺสส กมฺมฐาณํ ปากฺกํ โหติ ๑

แต่เมื่อผู้มีปัญญาเฉียบแหลมนั้น ใฝ่ใจอยู่อย่างนี้ว่า

๑. ยัม ฤทธลภณณํ อยัม ปฐวีธาตุ

สิ่งใดมีลักษณะเข้มแข็ง สิ่งนั้น คือ ปฐวีธาตุ

๒. ยัม อาพชนลภณณํ อยัม อาโปธาตุ

สิ่งใดมีลักษณะเอิบอาบ สิ่งนั้น คือ อาโปธาตุ

๓. ยัม ปริปฺพจนลภณณํ อยัม เตโชธาตุ

สิ่งใดมีลักษณะให้อบอุ่น สิ่งนั้น คือ เตโชธาตุ

๔. ยัม วิตถมฺहनลภณณํ อยัม วาโยธาตุ

สิ่งใดมีลักษณะกระพือพัด สิ่งนั้น คือ วาโยธาตุ ดังนั้น กรรมฐาน ย่อม

ปรากฏ

[ภาวนานัยสำหรับผู้มีปัญญาธรรม]

นาตติภพปณฺณสฺส ปมฺ เหวํ มนสิโกโรโต อนฺธการํ อวิญฺจํ โหติ ฯ

แต่ผู้ที่มีปัญญาที่ไม่เฉียบแหลมนัก ใฝ่ใจอยู่อย่างนี้ กรรมฐานนี้ ย่อมมืด
มัวไม่แจ่มแจ้ง

ปุริมมเยน วิตถารโต มนสิโกโรตสฺส ปากฺกํ โหติ ฯ

เมื่อเธอใฝ่ใจโดยพิศดารตามนัยก่อน กรรมฐานจึงปรากฏ ฯ

กถํ ถามวํ ใฝ่ใจอย่างไร ? คือ

ยถา ทฺวิสุ ภิกฺขุสุ พหุเปยฺยาลํ ตณฺตี สขฺมายนํเตสุ

เปรียบเหมือนในภิกษุ ๒ รูป พวกนี้สาธยายบาลีอันเป็นแบบแผนอันมี
เปยฺยาลมาก

ติภพปณฺณํ ภิกฺขุ สกึ วา ทฺวิภพตฺถํ วา เปยฺยาลมฺหํ วิตถาเรตฺวา

คโต ปรี อุกฺโกโตโกฏิวเสเนว สขฺมายนํ ภโรนโต คจฺจติ

ภิกษุผู้มีปัญญาเฉียบแหลม ยังบาลีหน้าเปยฺยาลให้พิศดาร ครึ่งเดียว หรือ
๒ ครั้ง เบื้องหน้าแต่นั้น ก็ทำการสาธยายด้วยสามารถที่สุด ๒ ข้างเลยไป

ตตร ในภิกษุ ๒ รูปนั้น

นาตติภพปณฺณํ เหวํ วุตฺตา โหติ

ฝ่ายรูปที่มีปัญญาไม่เฉียบแหลมนัก มักจะกล่าวอย่างนี้ว่า

ก็ สขุมาโย นามส โอฏฐปริยาหตมตตํ กาคุํ น เทติ
 น ชั่วว่า การสาธยายอะไรกัน ไม่ให้ทำเพียงกระทบริมฝปาก

เอวํ สขุมาเย กรียมาเน วิธ ฆต เตสกอนสมพต น ๒๒
 เมื่อทำการสาธยายอย่างนั้น

กทา ตนติ ปคณา ภวิสสตีติ ๒๓
 เมื่อใด พระบาลจึงจักคล่อง ดังนี้

โส อาตตาคตํ เปยยาลมฺหํ วิตถาเรตฺวา สขุมาโย กรโรติ
 เธอจึงทำการสาธยาย ขังบาลหนาเปยยาลทมาถึงแล้ว ๆ ให้พิศดาร

ตเมณํ อิตโร เอวมาห
 ฝ่ายภิกษุผู้มีปัญญาเฉียบแหลม จะกล่าวกะเธอว่าอย่างนั้นว่า

ก็ สขุมาโย นามส ปริโยสานํ คนฺตุํ น เทติ
 น ชั่วว่า การสาธยายอะไรกัน ไม่ได้ถึงที่สุดได้ ดังนี้ ฉนฺใด

เอวเมว ภิกขุปณฺณสฺส เกสาทิวเสน วิตถารโต ธาตุปริตฺตโท ปปณฺณโต
 อูปฏฐาติ ๒๔

การกำหนดธาตุอย่างพิศดาร ด้วยอำนาจผมเป็นต้น ข้อมปรากฎโดยเป็น
 ของชักช้าแก่ภิกษุผู้มีเฉียบแหลม ฉนฺนั้น

ยํ กทฺธลภฺสํ อยํ ปฐวีธาตฺตติ อาทินา นเชน สงฺเขปโต มนสิกรโต
 แต่เมื่อท่านใส่ใจโดยย่อโดยนับเป็นต้นว่าสิ่งใดมีลักษณะเข้มแข็ง สิ่งนี้
 คือ ปฐวีธาตุ ดังนี้

กมฺมฏฺฐาณํ ปากฺกํ โหติ
 กรรมฐานข้อมปรากฎ ๆ
 อิตรตฺส ตถา มนสิกรโต อนธการํ อวิญฺตํ โหติ
 ฝ่ายภิกษุผู้มีปัญญาทราบ ไฟใจเหมือนอย่างนั้นกรรมฐานข้อมมึดมิดไม่

แจ่มชัด

เกสาทิวเสน วิตุลารโต มนสิกรินตสฺส ปากฺกํ โหติ
แต่เมื่อไฟใจโดยพิศดาร ด้วยสามารถแห่งผมเป็นตน กรรมฐาน ย่อม
แจ่มแจ้ง ฯ

[วิธีเจริญสำหรับผู้มีปัญญากลับ]

ตสฺมา อิมํ กมฺมฏฺฐานํ ภาวตุกาเมน ติกฺขปณฺเณน ตาว รัโหคเตน
ปฏิสลฺลีเสน สกฺลหปํ อตฺตโน รูปกายํ อวชฺชิตฺวา
เหตุนั้น ภิกษุผู้มีปัญญาที่เฉียบแหลม ต้องการเจริญพระกรรมฐานนี้ พึง
ไปในที่ลับแล่นอยู่นิ่งถึงรูปกายของตนแม้ทั้งสิ้นก่อน

เอวํ สงฺขิตเตน ธาตุโย ปริคฺคเหตฺวา
จึงกำหนดธาตุโดยย่ออย่างนี้ว่า

[ปฐวีธาตุ]

โย อิมสฺมิ กาเย ถฺทฐภาโว वा ขรภาโว वा อयं ปฐวีธาตุ
ภาวะที่แข็งหรือกระด้าง ในกายนี้อันใดนั้ คือปฐวีธาตุ

[อาโปธาตุ]

โย อาพฺนฺชนภาโว वा ทฺรพฺภาโว वा อयं อาโปธาตุ
ภาวะที่เอิบอาบ หรือชุ่มซาบ ในกายนี้อันใดนั้คืออาโปธาตุ

[เตโชธาตุ]

โย ปริปาจนภาโว वा อุณฺหภาโว वा อयं เตโชธาตุ
ภาวะที่ให้ย่อยหรืออบอุ่นในกายนี้ อันใด นั้ คือเตโชธาตุ

[วาโยธาตุ]

โย วิตฺถมฺภนภาโว वा สมฺทีรณภาโว वा อयं วาโยธาตุ
ภาวะที่ให้เคลื่อนไหว หรือแบ่งชิ้น นั้ คือวาโยธาตุ ดังนี้

ปุ่นปุ่น ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ ธาตุมตโต นิสสตโต นิขชีโว
อวชชิตัพพ มนสิกาตัพพ ปจเจกขิตัพพ ฯ

แล้ว จิ้งนิก, ใฝ่ใจ, สอดส่อง โดยความเป็นสักแต่ว่าธาตุ โดยมิใช่
สัตว์ โดยมิใช่ชีวะว่า ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ ดังนี้บ่อย ๆ ฯ

ตสเสว วายมมานสส นิจิเรเนว ธาตุปปเภทวภาสนปณณปริคคหิตो
สภาวะมมารมมตตตา อปฺปนํ อปฺปตฺโต อูปจํมตฺโต สมาริ อูปฺปชฺชติ

เมื่อเธอพยายาม ใช้ปัญญากำหนดสอดส่องชนิดแห่งธาตุอยู่อย่างนี้ ต่อกาล
ไม่นานนัก สมาริอันถูกปัญญาเครื่องสอดส่องประเภทแห่งธาตุกำหนดจับแล้ว ซึ่ง
เป็นอุปจาร ยังไม่ถึงอุปปนาสมาริ เพราะยังมีสภาวะธรรมเป็นอารมณ์ ชั่วอมเกิดขึ้น ฯ

[โกฏฐาส ๔]

อถวาปน อักนัยหนึ่ง

เย อิเม จตฺตาริ โกฏฐาสา วุตฺตา เต จตฺตนํ มหาภูตานํ
นิสฺสตคภาวทสฺสนตฺถํ ธรรมทสฺสนาปติภา จตฺตาริ โกฏฐาสา วุตฺตา เต
โกฏฐาส ๔ เหล่านี้ใด ซึ่งพระธรรมเสนาบดี กล่าวไว้เพื่อแสดงความที่
มหาธาตุรูป ทั้ง ๔ ไม่ใช่สัตว์ว่า

อภูจฺฉ จ ปฏฺิจจ อาศัยกระดุก ๑

นหารุจฺฉ จ ปฏฺิจจ อาศัยเอน ๑

มัสสจฺฉ จ ปฏฺิจจ อาศัยเนอ ๑

จมมจฺฉ จ ปฏฺิจจ อาศัยหนัง ๑

อากาโส ปริวาริโต รูปนเควฺว สงฺขํ คจฺฉติ

อากาโสถูกล้อมรอบ จึงถึงความนับว่า “รูป” ฉะนั้น

เต ตํ ตํ อนุตฺตารนุสํารินา ญาณหตฺเตน วินิพฺยุชฺชิตฺวา ปริเมนเยเนว

ธาตุโย ปริคคเหตฺวา

พระโยคีพึงเอามือคือญาณ ที่สอดส่องไปตามระหว่างแห่งกระดุกเป็นต้น
นั้น ๆ แหวกส่วนเหล่านั้นแล้วกำหนดธาตุทั้งหลาย ตามนัยมีในก่อนนั้นแหละว่า

“โย เอเตสุ ททฐภาโว वा चरणाโว वा अयं पञ्चविधाตุ” อิติ

ในธาตุทั้ง ๔ เหล่านี้ ภาวะแข็งหรือกระด้างอันใด นี้ คือปฐวีธาตุ ดังนั้น
 ปุ่นปุ่น ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ ฐาตุมตตโต นิสฺสฺสฺตตโต นิขชีวโต
 อวชฺชิตพฺพํ มนสฺสกาตพฺพํ ปจฺจเวกขิตพฺพํ ฯ

แล้ว นี่ก็, ใฝ่ใจ, พิจารณาละเอียดๆ โดยเป็นสักแต่ว่าธาตุ ไม่ใช่สัตว์
 ไม่ใช่ชีวะว่า ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ ดังนั้น บ่อยๆ ฯ

ตสฺสเสว วายมมานสฺส นจิเรเนว ธาตุปปเภทวภาสนปญฺญาปริคฺคหิตो
 สภาวธมฺมามมตฺตดา อปฺปนิ อปฺปตฺโต อฺปจารมตฺโต สมฺภาสิ อฺปฺปชฺชติ ฯ

เมื่อเธอพยายามอยู่อย่างนี้ ต่อกาลไม่นานนัก สมาธิอันปัญญาเครื่อง
 สอดส่องชนิดแห่งธาตุประคับประคองแล้ว จึงยังไม่ถึง อปฺปนาสมาธิ เป็นแต่เพียง
 ฐานอุปจารสมาธิ เพราะมีสภาวะธรรมเป็นอารมณ์ ย่อมเกิดขึ้น ฯ

अयं संखेपेति आकटे जटुत्तादुव्वुज्झाने गानानน्यกथा ฯ

นี้เป็นถ้อยแถลงนัยแห่งการเจริญ จตุธาตววัฏฐาน ที่มาแล้วโดยสังเขป ฯ

[กาวานนัยพิศดาร ๔ อย่าง]

วิตุถารโต आकटे पन ऐवं वेति तपो ฯ

ส่วนที่มาโดยพิศดาร บัณฑิตพึงทราบอย่างนี้ ฯ

अथ गम्युज्झानं भावेतुका मेने हि नातिदिग्धपญ्ञेने โยคินา

आजरीसनदिगे हवाजत्तासीसाय आकारेहि विटुถारโต ธาตุโย อุกฺคณฺหิตวา

พระโยคีผู้มีปัญญาในเนียบแหลมนี้ ต้องการเจริญพระกรรมฐานนี้ เรียบ
 เอาธาตุทั้งหลายอย่างพิศดาร ด้วยอาการ “๔๒” ในสำนักของอาจารย์

อิธ หฤตฺตปฺปกาเร เสนาสเน วิหรนฺเตน กตสพฺพกิจฺजेเน รโหคเตน
 ปฏิสฺสฺสึเนน

อยู่ในเสนาสนะมีประการดังกล่าวแล้ว ทำกิจทุกอย่างแล้ว ไปในที่ลับ
 เร้นอยู่

เอว จตุรภาคาริ กมมฐาณํ ภาเวตพํ ฯ

พึงเจริญพระกรรมฐานโดยอาการทั้ง ๔ กล่าวนี้ คือ

๑. สัมภารสงเขปโต โดยย่อพร้อมทั้งเครื่องปรุง

๒. สัมภารวิกตติโต โดยแยกพร้อมทั้งเครื่องปรุง

๓. สลกขณสงเขปโต โดยย่อพร้อมทั้งลักษณะ

๔. สลกขณวิกตติโต โดยแยกพร้อมทั้งลักษณะ

[๑. โดยย่อพร้อมทั้งเครื่องปรุง]

ตตถ กถํ สัมภารสงเขปโต ภาเวติ ฯ

ใน ๔ อย่างนั้น อย่างใด ก็ยกชื่อว่าเจริญโดยย่อ พร้อมทั้งเครื่องปรุง ฯ

อิธ ภิกขุ วีสติยา โภจจาเสสุ ถุทธการํ ปฐวีธาตุติ ววฐุเปติ

คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ กำหนดอาการที่กระดัง ในส่วน ๒๐ ว่า “ปฐวีธาตุ”

ทวาทสสุ โภจจาเสสุ ฐสคํ อุทกสงฆาตํ อาพนธนาการํ อาโปธาตุติ

อิติ ววฐุเปติ ฯ

กำหนดอาการที่เอิบอาบ ได้แก่ช้างถึงซึ่งความชุ่มแชกในส่วน ๑๒ ว่า

“อาโปธาตุ” ฯ

จตุสสุ โภจจาเสสุ ปริปาจนกํ เตหํ เตโชธาตุติ ววฐุเปติ

กำหนดไปทำให้ย่อยในส่วน ๔ ว่า “เตโชธาตุ” ฯ

จสสุ โภจจาเสสุ วิตตมภนาการํ วาโยธาตุติ อวฐุเปติ

กำหนดอาการกระพือพัดในส่วน ๖ ว่า “วาโยธาตุ” ฯ

ตสเสวํ ววฐุจาปยโตเหว ธาตุโย ปากฐา โหนติ ฯ

เมื่อเธอกำหนดอย่างนี้ ธาตุทั้งหลายย่อมปรากฏ ฯ

ตา ปุนปฺปุนํ อวชฺชโต มนสิกรโต วุตฺตนเยเนว อุปจารสมาธิ

อุปปชฺชติ ฯ

เมื่อเธอรู้พึง ใฝ่ใจ ถึงธาตุเหล่านั้นบ่อย ๆ อุปจารสมาธิ ย่อมเกิด

ตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นเทียว ฯ

[๒. โดยแยกพร้อมทั้งเครื่องปรุง]

ยสัส ปน เหว ภาวยโต กัมมภูฐานัน น อิชฺฌติ ฯ

ก็เมื่อพระโยคีใด เจริญอยู่อย่างนี้ กรรมฐานก็ไม่สำเร็จ ฯ

เตน สสมภารวิภคฺติโต ภาวตพฺพํ ฯ

พระโยคินั้น พึงเจริญโดยจำแนกออกไป พร้อมทั้งเครื่องปรุง ฯ

กถํ ทามวํ คืออย่างไร ?

เตน หิ ภิกขุณา ยนตํ กายคตาสติกัมมภูฐานนิตฺเทศํ สตุตฺตา
อุคฺคหโกสฺสํ ทสฺสา มนสิการโกสฺสํ วุตฺตํ ตาว ตํ สพฺพํ ปรีหาเปตฺว

คือภิกษุนั้น ไม่พึงยังอุคคหโกส โดยส่วน ๗ และมนสิการโกส โดย
ส่วน ๑๐ ซึ่งกล่าวไว้แล้ว ในกายคตาสติ กัมมภูฐานนิตเทศนั้น ทั้งหมดให้บกพร่อง

ตปญฺจกาหิ อนุโลมปฏฺิโลมโต วจฺสา สขฺฌายํ อาที คตฺวา สพฺพํ
ตตฺถ วุตฺตวิธานํ กถพฺพํ ฯ

ทำการสาธยายด้วยวาจา โดยอนุโลมและปฏิโลม ตั้งแต่ตปญจก เป็นต้น
ให้เป็นเบื้องต้น แล้วพึงทำวิธีดังที่กล่าวแล้วในกรรมฐานนั้นทั้งหมด ฯ

อฺยเมว หิ วิเสโส ฯ

แต่ที่แปลกกัน มีอย่างนี้เทียว ฯ

ตตฺถ คือในกายคตาสติกรรมฐานนั้น

เทศาหิ มนสิกลีตฺวาปี

แม้ได้ใจถึงพบเป็นต้น ด้วยอำนาจอาการ ๕ อย่างคือ

๑. วณฺณ วรรณ

๒. สณฺฐาน สันฐาน

๓. ทิสฺ ทิศ

๔. โอกาส โอกาส

๕. ปรีเจทฺ ปรีเจท

ปฏิภูมวเสน จิตตํ ฐเปตพหํ

แล้วพึงตั้งจิตด้วยสามารถเป็นของปฏิภูมอีก

อิธ ธาตุวเสน แต่ในที่นี้ พึงตั้งจิตไว้ด้วยสามารถเป็นธาตุ ๆ

[วิธีใส่ใจธาตุพิเศษ]

ตสฺมา วาณณาทิวเสน ปณฺจธา ปณฺจธา เตสํทโย มนสิกริตฺวา
อวสาเน เอวํ มนสิกาโร ปวตฺเตตพฺโพ ฯ

เพราะเหตุนี้ พึงใส่ใจผมเป็นต้นอย่างละ ๕ ด้วยสามารถวรรณเป็นต้น
แล้วจึงยังมนสิการให้เป็นไปอย่างนี้ในอวसान ใจความว่า

[ปฐวีธาตุ ๒๐]

[๑. ใส่ใจ-ผม]

อิมเ กเถสา นาม สีสกฺกฺหาหปฺลิเวจฺจนจฺมเม ชฺาตา ฯ

ชื่อว่าผมเหล่านี้ เกิดที่หนังหุ้มกระดูกโลกศรัณะ ฯ

ตตฺถ พฺังกำหนดในผมเหล่านั้นว่า

ยถา วมฺมิกมตฺตเก ชฺาเตสุ กุณฺณจฺิตฺติเนสุ น วมฺมิกมตฺตโก ชฺานาติ

เมื่อหย้ากระดูกงูหย้าที่แข็ง เกิดบนยอดจอมปลวก จอมปลวกหาไม่รู้ไม่ว่า

“มยิ กุณฺณจฺิตฺตานิ ชฺาตานิ อิติ” “หย้ากระดูกงูหย้าที่แข็งเกิดบนเรา”

นปฺปี กุณฺณจฺิตฺตานิ ชฺานนฺติ “มยํ วมฺมิกมตฺตเก ชฺาตานิ” อิติ

แม้หย้ากระดูกงูหย้าที่แข็งก็หาไม่รู้ไม่ว่า “เราเกิดบนจอมปลวก” ฉนั้นใด

เอวเมว น สีสกฺกฺหาหปฺลิเวจฺจนจฺมเม ชฺานาติ “มยิ เกเถสา ชฺาตา” อิติ

หนังหุ้มกระดูกโลกศรัณะก็เช่นเดียวกัน หาไม่รู้ไม่ว่า “ผมเกิดในเรา”

นปฺปี เกเถสา ชฺานนฺติ “มยํ สีสกฺกฺหาหปฺลิเวจฺจนจฺมเม ชฺาตา” อิติ ฯ

แม้ผมก็หาไม่รู้ไม่ว่า “เราเกิดบนหนังหุ้มกระดูกโลกศรัณะ” ฯ

อณฺณมณฺณํ อาโปกฺคปจฺจเอกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา ฯ

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ฯ

อติ เกสา นาม ชื่อว่า ผมหงหลาย ตั้งบรรยายมาน

อิมสมิ สรีเร ปาฏิเยกโธ โภฏฐาโส
ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา

อพยยากโต เป็นอันยากฤต

สุณโณ ว้างเปล่า

นิสสโต มิใช่สัตว์

ถุโธ แข็งกระด้าง

ปจฺจิราตฺติ จัดเป็นปฐวีธาตุ ฯ

[วรรณ]

เกสา ตาว ปกติวณฺเณน กาฬกา อพาริฏฺฐิกวณฺเณนา ฯ

พงทราบผมก่อน ผมนั้น โดยสัรรมดา มีสีดำ มีสีเหมือนลูกประคำ

ดักวาย ฯ

[สันฐาน]

สนฺธานโต ทิมา วฏฺฐลิกา ตฺลาทณฺทสนฺธานา ฯ

โดยสันฐาน ยาว, กลม, มีทรวดทรงดุกันข้ง ฯ

[ทิส]

ทิสโต อูปริมทิสาย ชาตา ฯ

โดยทิสเกิดในทิสเบองบน ฯ

[โอกาส]

โอกาสโต อุกุสฺ ปสฺเสสฺส กณฺณฉุฬิกาทิ ปุโรโต นลาฏฺนเตน ปจฺจโต

คลวากฺเณน ปริจฺฉินฺนา ฯ

โดยโอกาส ในข้างทั้ง ๒ กำหนดด้วยหนวกหูข้างหน้า กำหนดด้วยที่สุด

หน้าผาก ข้างหลังกำหนดด้วยหลุมคิ้ว ฯ

สีสกลาเวชน อลลจหมัม เกส้าน โโอกาโส ฯ

หนังสือที่หุ้มกระโหลกศีรษะไว้ เป็นโอกาสที่ปรากฏ ของผมทั้งหลาย ฯ

[ปริเฉท]

ปริเฉทโต เกสา สีสเวชนจหมเม วิหคคมตัม ปริสตีวา ปติฏฐิเตน

เหตุจา อตตโน มุตตเลน

โดยปริเฉท ผมทั้งหลายเบ่งต่ำ กำหนดด้วยพื้นรากของโคน ซึ่งแยง
เข้าไปประมาณเท่าปลายข้าวเปลือก ในหนังสือหุ้มศีรษะ

อุปริ อาภาเสน เบ่งบนกำหนดด้วยอากาศ

ติริยัม อณณมณเณ ส่วนกว้างกำหนดด้วยเส้นของกันและกัน ฯ

เทว เกสา เอกโต นตติติ อัย สภาคปริเฉโท ฯ

การกำหนดอย่างนี้ว่า ผม ๒ เส้น ไม่มีโดยที่แห่งเดียวกัน ดังนี้ เป็น
การกำหนดส่วนที่เป็นสภาคัน ฯ

เกสา นโลมา โลมา น เกสาติ เอว อวเสสเอกตติสโกฏฐาเสหิ

อมิสสิกตา เกสา นาม ฯ

ชื่อว่าผม อันธรรมดาทำให้ปนกันกับส่วน ๓๑ ที่เหลือ อย่างนี้ว่า ผม
ทั้งหลายไม่ใช่ขน ขนทั้งหลาย ไม่ใช่ผม ฯ

ปาฏิเชกโก เอส โกฏฐาโสติ อัย วิสภาคปริเฉโท ฯ

การกำหนดอย่างนี้ว่า นี้ เป็นส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ ดังนี้ เป็นการกำหนด
ส่วนที่เป็นวิสภาคกัน ฯ

อิทํ เกสาทึนํ วณณาทีโต ววฏฐาณํ ฯ

นี่เป็นการกำหนดผมทั้งหลาย โดยสี่เป็นต้น

อิทํ ปน เนลํ วณณาทีวเสน ปณจธา ปฏิกุลโต ววฏฐาปณํ ฯ

ส่วนการกำหนดโดยเป็นของปฏิกุล โดยอาการ ๕ ด้วยสามารถแห่งสี่
เป็นต้น ของส่วนแห่งอวัยวะเหล่านั้น ดังนี้ คือ ฯ

เกสา นามเต	ขึ้นชื่อว่าผมเหล่านี้
วณฺณโตปี	โดยสีก็ดี
สณฺฐานโตปี	โดยสัณฐานก็ดี
คนฺธโตปี	โดยกลิ่นก็ดี
อาสยโตปี	โดยที่อาศัยก็ดี
โอภาสโตปี	โดยโอกาสก็ดี
ปฏิกูลา	เป็นของน่าเกลียดทั้งนั้น ฯ

มณฺญเษปี หิ ยาคุปฺตเต วา ภตฺตปฺตเต วา เกสวณฺณํ กิณฺจ หิสฺวา
 เกสมิสฺสกมิตํ หรณ นนฺติ ชิกฺขจฺจติ ฯ

จริงอยู่ บุคคลเห็นของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีสัคล้ายผม ในภาชนะข้าวต้มก็ดี
 ในภาชนะข้าวสวบกี้ดี แม้เป็นของพึงพอใจ ย่อมรังเกียจว่า “โภชนะนี้เจือด้วยผม”
 จงนํามันไปเสีย ฯ

เอวํ เกสา วณฺณโตปี ปฏิกูลา ฯ

ผมทั้งหลายแม้โดยสี ก็เป็นสิ่งที่น่าเกลียด ดังได้พรรณนามาฉะนี้ ฯ

รตฺตี ภูณฺชนฺตปิ เกสฺสณฺฐานํ อภฺกฺวากํ วา มกฺกจิวกํ วา จุปีตุวาปี
 ตเถว ชิกฺขจฺจติ ฯ

บุคคลแม้บริโภค ในเวลากลางคืนถูกต้องเปลือกรักก็ดี เปลือกปอกก็ดี
 ที่มีสัณฐานเหมือนผม ย่อมรังเกียจเช่นกัน ฯ

เอวํ สณฺฐานโต ปฏิกูลา

โดยสัณฐาน ผมทั้งหลาย เป็นสิ่งที่น่าเกลียดดังกล่าวนั้น ฯ

เตลมกฺขนปฺปฺสฺสฺฐปาทิสฺสขารวิริทธานณฺจ เกสํ คนฺโธ ปรมฺเชคฺคฺจ
 โหติ ฯ

อนึ่ง ผมทั้งหลาย ซึ่งเว้นจากเครื่องทา คือ น้ำมันและเครื่องปรุง มีดอกไม้
 และรูปเป็นต้น ย่อมมีกลิ่นเหม็นน่าเกลียดอย่างยิ่ง ฯ

ตโต เขจุจจโร อคคิมหิ ปกขิตฺตํ ๑

เมื่อตกลงไปในไฟ ย่อมมีกลิ่นเหม็นน่าเกลียดร้ายกว่านั้น ๑

เกสา หิ วรรณสณฺฐานโต อปฺปฏิกูลาปี สิญฺญํ คนฺเจน ปน ปฏิกูลาเหว ๑

จริงแท้ โดยวรรณและสณฺฐาน ผมทั้งหลาย แม้จะพึงเป็นของไม่น่าเกลียด
แต่ว่าโดยกลิ่นแล้ว เป็นของที่น่าเกลียดแท้ ๑

[เปรียบเทียบกับสี่]

ยดา หิ ทหรสฺส กุมารสฺส วจฺจํ วรรณโต หลิตฺทวรรณํ

เปรียบดู อูจากระของเต็กเล็ก ๆ โดยสี มีสีเหมือนสีของขม้น

สณฺฐานโตปี หลิตฺททปฺปณฺสสณฺฐานํ

แม้โดยสณฺฐานมีทรวดทรงเหมือนกันขม้น

สํการญฺฐานเน จทฺทิตํ จ อุตฺตมาตคฺคาวสฺสนบสรีรํ

และซากสุนัขดำที่พองขึ้นที่เข้างัว ณ ที่ทั้งขะมุลฝอย

วรรณโต ตาลปคฺคาวณฺณํ

โดยสี มีสีเหมือนสีของผลตาลสุก

สณฺฐานโต วฏฺเฏควา วิสญฺญิมฺหิงคสณฺฐานํ

โดยทรวดทรง มีทรวดทรงเหมือนทรวดทรงของตะโพกที่กรึงทั้งไว้

ทาจิปัสส สมนมกคสณฺฐานาติ

แม้เขี้ยวของซากสุนัขนั้น มีทรวดทรงเหมือนดอกมะลิตูม

อุภยเมปี วรรณสณฺฐานโต สียา อปฺปฏิกุลํ คนฺเจน ปน ปฏิกูลาเหว

อูจากระและซากสุนัขทั้ง ๒ ดังได้แถลงมานี้ โดยสีและสณฺฐาน จะพึง
เป็นสิ่งที่ไม่น่าเกลียดก็จริง แต่โดยกลิ่นแล้วเป็นสิ่งที่น่าเกลียดเท่านั้นใด

เอวํ เกสาปี สิญฺญํ วรรณสณฺฐานโต อปฺปฏิกูลา คนฺเจน ปน ปฏิกูลา-

เฮวาติ ๑

ผมทั้งหลายก็ฉนั้นนั้น โดยสีและสณฺฐาน จะพึงเป็นสิ่งที่ไม่น่ารังเกียจ
ก็จริง แต่ว่าโดยกลิ่นแล้วเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจแท้แล ๑

[อีกอุปมาหนึ่ง]

ยดา ปณ อสุจิฐาเน คามนิสสนแทน ชาตานิ สุปเพยปณณานิ
นาคริกมณฺเฐสาณํ เชคฺคาณิ โหนฺติ อปริโกคานิ

ก็เหมือนอย่างว่า ใบไม้ที่ควรแก่งกินได้ เกิดแล้วด้วยน้ำครำที่ไหลออกจาก
บ้านในที่ไม้สะอาด ย่อมเป็นสิ่งที่น่าเกลียดไม่น่าบริโภคของมนุษย์ชาวเมือง ฉนั้นใด
เอวฺ เกสาปํ แม้ผมทั้งหลายก็ฉนั้นเหมือนกัน

ปฺพฬโหติ มุตฺตกรีสปีตฺตเสมฺหาทินิสฺสนแทน ชาตตฺตา เปตฺตจฺจาติ ฯ
จัดเป็นสิ่งที่น่าเกลียด เพราะเกิดแล้ว ด้วยการหลั่งไหลแห่งน้ำครำ คือ

ปฺพฬ หนอง โหติ เลือด

มุตฺต มูตร กรีส กรีส

ปีตฺต ตี เสมฺหา เสดด เป็นต้น

อิทํ เนลํ อาสยโต ปาฏิกุลยํ

นี้เป็นความน่าเกลียด โดยที่อาศัยของผมทั้งหลายเหล่านั้น ฯ

อิเม จ นาม คุนฺตราสํหิ วุจฺจิตฺตปณณิกํ วิย เอกตฺตีสโกฏฺฐาสราสํหิ

ชาตา

อนึ่ง ชื่อว่า ผมเหล่านั้น เกิดแล้วในกองแห่งส่วน ๓๑ ส่วน เปรียบดู
ผักเกิดที่กองมูล

เต ปรมเชคฺคา

ผมเหล่านั้น จัดว่าเป็นสิ่งที่เกลียดอย่างยิ่ง

อสุจิฐาเน ชาตตฺตา เพราะเกิดในที่สกปรก

สุสานสงฺการุญฺจาทีสุ ชาตสํกํ วิย

เปรียบดูผักเกิดในป่าช้า และทิ้งขยะมูลฝอย เป็นต้น

ปริกฺขาทิสฺสุ ชาตกมฺลกุลฺลยาทิปฺปฬํ วิย จ

และเปรียบดูดอกมะลิ และดอกกระทุ่ม และดอกบัวหลวง เป็นต้น อัน
เกิดแล้วที่คูเมือง เป็นต้น ฯ

อิหํ เนลํ โอกาสโต ปาฏิกุลยํ

นี้ จัดเป็นความน่าเกลียด โดยโอกาสของผมเหล่านั้น ๆ

ยถา จ เกสํ เอวํ สหฺพโกฏฐาสาณํ วนฺณสนฺฐานคฺนฺธาสโยกาส-
วเสน ปณฺจธา ปฏิกูลตา ปจฺจเวกฺขิตพฺพา ฯ

ก็พระโยคีพึงพิจารณาความเป็นของปฏิกูล ของส่วนทั้งหมดโดยอาการ
๕ อย่าง คือ

วนฺณ สี ๑

สนฺฐาน สันฐาน ๑

ทิส ทิศ ๑

อาสย ที่อาศัย ๑

โอกาส โอกาส ๑

นั้นเดียวกับผม

สพฺเพปี ปน วิสฺสุ วิสฺสุ วฏฺฐเปตพฺพา ฯ

แต่พึงกำหนดส่วนทั้งหมดคนละแผนก ๆ ด้วยสามารถแห่ง

วรรณ สี ๑

สนฺฐาน สันฐาน ๑

ทิส ทิศ ๑

โอกาส โอกาส ๑

ปริจฺเจท ปริจเจท ๑

จบ ใฝ่ใจ - สมพร้อมทั้งลักษณะ

[๒. ใฝ่ใจ - ขนพร้อมทั้งลักษณะ]

โลมา สรีรเวฐินจฺมเมว ชาติตา ฯ

ขนเกิดในหนังหุ้มสรีระ ๆ

ตตฺถ พึงกำหนดในขนเหล่านั้นว่า

ยดา สุธมฺมคัมภุจฺจาเน ชำเตสฺส ทพฺพตฺตณฺเฏสฺส น สุธมฺมคัมภุจฺจาเน
ชำนาคิ

เมื่อหย้าแพรกเกิดในสถานที่บ้านร้าง สถานที่บ้านร้างหาไม่รู้ไม่ว่า
ทพฺพตฺตณฺเฏชำนาคิตติ “หย้าแพรกเกิดในเรา”

นปปี ทพฺพตฺตณฺเฏชำนนตฺติ มยํ สุธมฺมคัมภุจฺจาเน ชำตานนิตฺติ
แม่หย้าแพรกก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราเกิดสถานที่บ้านร้างฉันใด

เอวเมว น สรีเรวฺจฺจนจฺมมํ ชำนาคิ
หนังหุ้มสรีระก็เป็นเช่นเดียวกันฉันนั้นหาไม่รู้สักไม่ว่า

มยิ โลมา ชำตาคิ “ชนเกิดในเรา”

นปปี โลมา ชำนนตฺติ “มยํ สรีเรวฺจฺจนจฺมเม ชำตาคิ”

แม้ชนก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราเกิดในหนังหุ้มสรีระ

อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา ฯ

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณากันและกัน ฯ

อิตฺติ โลมา นาม ชื่อว่า ชนทั้งหลาย

ตั้งพรรณนามาฉะนี้ อิมสฺมึ สรีเร ปาฏิเยกฺโก โภกฺกฺจาโส ได้แก่ส่วนหนึ่ง
โดยเฉพาะในสรีระนี้

เอจฺจโน เป็นสภาพไม่มีเจตนา

อพฺยาโกโต เป็นอัมพาต

สุตฺตโย ว้างเปล่า

นิสฺสโต มิใช่สัตว์

ถฺกฺโร แข็งกระด้าง

ปจฺจวาทฺตติ จัดเป็นปฐวีธาตุ ฯ

[โดยสี]

ตตฺถ ในบรรดาส่วนเหล่านั้น โลมา ดาว พิงทราบชนก่อน

ปกติโลมา นวติโลมกุปสหัสธานี

ขนธรรมชาติ มีขุมประมาณ ๕๐,๐๐๐ (เก๋หมื่นขุม)

ปกติวิณณโต น เกสา วิช โดยสีธรรมชาติ ไม่เหมือนผม

อสณินนกาฬกา คือไม่ดำล้วน

ภาพมงคลา ปน โหนติ ฯ แต่เป็นสีดำบ้าง เหลืองบ้าง ฯ

[โดยสังฐาน]

สนฐานโต โอนตคุดา ตาลมูลสนฐานา ฯ

โดยสังฐาน มีปลายนุ่มลง มีทรวงตรงเหมือนรากตาล ฯ

[โดยทิส]

ทิสโต ทวีสุ ทิสสุ ขาดา ฯ

โดยทิสเกิดในทิสทั้ง ๒

[โดยโอกาส]

โอกาสโต ธิเปตวา เกสานํ ปติภูจิจิตกาสณจ หตฺตปาทลานิ เยภุชฺเชน

อวเสสสรีเรวณจุมเม ขาดา ฯ

โดยโอกาสเกิดในหนัง อันหุ้มห่อสรีระที่เหลือโดยมาก ยกเว้นโอกาส
ที่ต่งแห่งผม และฝ่ามือและฝ่าเท้า ฯ

[โดยปริจเจท]

ปริจเจทโต สรีเรวณจุมเม ลิขามตฺตํ ปวิสิตฺวา ปติภูจิจิตน เภฏฐา

อตุตฺตโน มลตเลน

โดยปริจเจท เบื้องต่ำ กำหนดด้วยพนักของตน อันแยงเข้าไปในหนัง
หุ้มสรีระประมาณเท่าปลายเหล็กจัน ฯ

อุปริ อากาเสณ เบื้องบนกำหนดด้วยอากาศ

ติริยํ อณฺณมณฺเณน ปริจจินฺนา ฯ

ส่วนกว้าง กำหนดด้วยส่วนของกันและกัน ฯ

เทว โลมา เอกโต นตุตติ อัม เนล สภาคปริจเจโท ฯ
 ขน ๒ เส้น ไม่มีโดยที่แห่งเดียวกัน กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดส่วน
 ที่เป็นสภาคกันของขนเหล่านั้น ฯ

วิสภาคปริจเจโท ปน เกสสทิสโย เยว ฯ
 ฝ่ายการกำหนดโดยส่วนที่ขัดกัน ก็เช่นเดียวกับผมนั่นเอง

จบ ใฝ่ใจ — ขนพร้อมทั้งลักษณะ

[๓. ใฝ่ใจ — เล็บพร้อมทั้งลักษณะ]

นขา องคุลีนี้ อุกุเลสุ ขาตา ฯ

เล็บเกิดที่ปลายนิ้วมือ ฯ

ตตถ พึงกำหนดในเล็บนั้นว่า

ยดา कुमारเกสุ ทนทเกหิ มรูกฏฐิเก วิษณิตวา กิพนเตสุ

เมื่อเด็กเอาไม้เรียวมะทรงเข้าไปแล้วเล่นอยู่

น ทนทกา ขานนติ ไม้เรียวหาไม่รู้ ว่า “อมเหสุ มรูกฏฐิกา จีปีตา”

อิติ เมล็ดมะทรงตั้งอยู่ในเรา

นปี มรูกฏฐิกา ขานนติ “มัย ทนทเกสุ จีปีตาติ”

แม้เมล็ดมะทรงก็หาไม่รู้ ว่าเราตั้งอยู่ที่ปลายไม้เรียว ดังนี้ ฉันท

เอวเมจ น องคุลियो ขานนติ

นิ้วมือง่ายก็เช่นเดียวกันฉันทนั้น ขอมไม่รู้ ว่า อมหากิ อุกุเลสุ นขา

ขาตาติ เล็บเกิดที่ปลายของเรา

นปี นขา ขานนติ มัย องคุลีนี้ อุกุเลสุ ขาตาติ

แม้เล็บก็หาไม่รู้ ว่า เราเกิดที่ปลายนิ้วทั้งหลาย

อนณณณณณ อาโณคปจิจเวกษณริหิตา เอเต ธรรมมาภิธานัง

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใฝ่ใจและพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ นขา นาม

ชื่อว่าเล็บทั้งหลาย ดังที่ได้บรรยายมานี้

อิมสมิ สรีเร ปาฏิเยกโก โภฏฐาโส

ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพไม่มีเจตนา

อหยาโกโต เป็นอหยาโกต

สุญโณ ว้างเปล่า

นิสสตุโต มีไขสัตว์

ถาโร แข็งกระด้าง

ปฐวีธาตุติ จัดเป็นปฐวีธาตุ

[โดยสี]

นขาติ วิสติยา นขปตฺตานํ นาม ฯ

คำว่า เล็บ นี้ เป็นชื่อของกาลเล็บ ๒๐ ฯ

เต สหุเพปี อณฺณโต เสตา ฯ

เล็บเหล่านั้นทั้งหมด โดยสีมีสีขาว ฯ

[โดยสังฐาน]

สณฺฐานโต มจฺจสกลิสสณฺฐานา ฯ

โดยสังฐาน มีทรวงทรงเหมือนเกล็ดปลา ฯ

[โดยทิส]

ทิสโต ปาหนขา เหฏฺฐิมทิสาย หตฺถณขา อุปรมทิสายาติ ทวีสุ ทิสสุ

ชาตา ฯ

โดยทิสเกิดในทิสทั้ง ๒ คือเล็บเท้าเกิดในทิสเบื้องต่ำ เล็บมือเกิดในทิส

เบองบน ฯ

ดิถี [โดยโอกาส] และ ดิถีนา และ ดิถีนา

โอกาสโต องคุลีนี้ องคุลีภูเสศ ปฏิภูจิตา ฯ

โดยอากาศตั้งอยู่ที่หลังปลายนิ้วทั้งหลาย ฯ

[โดยปริจเจท]

ปริจเจทโต ทวีสุ ทิสาสุ องคุลีโกฏิมเสท

โดยปริจเจท กำหนดด้วยเนอปลายนิ้วในทิศทั้ง ๒

อนโต องคุลีปฏิภูมิมเสน

ภายในกำหนดด้วยเนอหลังนิ้ว

พหิ เจว อคเค จ อากาเสน

ภายนอกและปลายกำหนดด้วยอากาศ

ติริยิ อณณมณเณน ปริจจินนา

ส่วนกว้างกำหนดด้วยส่วนของกันและกัน ฯ

เทว นขา เอกโต นตติติ อัย เนล สภาคปริจเจโท ฯ

เล็บ ๒ อัน ไม่มีในที่แห่งเดียวกัน กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดส่วนที่

เป็นสภาคกัน ฯ

วิสภาคปริจเจโท ปน เกสสทิสเณว ฯ

ฝ่ายการกำหนดส่วนที่ขัดกัน เป็นเช่นเดียวกับผมนั้นที่ยาว

จบ ใฝ่ใจ — เล็บพร้อมทั้งลักษณะ

[๔. ใฝ่ใจ — ฟันพร้อมทั้งลักษณะ]

หนตา หนกฏฐิเกสุ ชาดา ฯ

ฟันเกิดที่กระดูกคาง ฯ

ตตถ ถึงกำหนดในฟันนั้นว่า

ยดา วพณกีหิ ปาสาณอุทกขเลสุ เณจิวเทว สิลลชาเตน พนธิตวา

จีบัตถมเกส

เมื่อขึ้นไม้ที่พวกนายช่างเอาข้างเหนียวชนิดใดชนิดหนึ่งติดตั้งไว้บนครกหิน

อุทกขร่า ชานนติ อมฺเหสุ ฌมฺภา จิตาติ

ครกหินหาญไม่ว่า ชี้ไม้ตั้งอยู่บนเรา

นปี ฌมฺภา ชานนติ มยํ อุทกขเลสุ จีปีตาติ

แม้ชี้ไม้ก็หาญไม่ว่า เราตั้งอยู่บนครกหิน ดังนี้ ฉันทิ

เอวเมว น หนุกฺกุจีนิ ชานนติ

กระดุกคาง ก็ฉันทันเหมือนกัน หาญไม่ว่า อมฺเหสุ ทนฺตา ชาทาติ

มันเกิดในเรา

นปี ทนฺตา ชานนติ มยํ หนุกฺกุจีสุ ชาทาติ ฯ

แม้พันก็หาญไม่ว่า เราเกิดที่กระดุกคาง ดังนี้ ฯ

อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา ฯ

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ ทนฺตา นาม

ชื่อว่า พันทั้งหลาย ดังที่บรรยายมานี้

อิมฺสฺมี สสี่เร ปาฏิกฺเขโก โภกฺกุจฺจาโส

ได้แก่ส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะในสรีระนี้

วเจตโน เป็นสภาพหาเจตนามิได้

อพฺยาโกโต เป็นอภัยากฤต

สุญฺโณ ว้างเปล่า

นิสฺสสฺสโต มิใช่สัตว์

ถทฺโธ แข็งกระด้าง

ปจฺจิวีธาตฺติ จัดเป็นปฐวีธาตุ

[โดยสี]

ทนฺตาติ ปริปฺณฺณทนฺตสฺส ทวตฺติส ทนฺตกฺกุจีกาณิ ฯ

ชื่อว่า พันได้แก่กระดุกพัน ๓๒ ชี้ สำหรับบุคคลที่มีพันเต็มที ฯ

เตปี วณณโต เสตา [คหิยคหิ]

แม้พื้นเหล่านั้น โดยสี่ มีสีขาว ๓

[โดยสัณฐาน]

สณฐานโต อเนกสณฐานา ๓

โดยสัณฐาน มีสัณฐานเป็นอเนก ๓

เตสยหิ เหฏฐิมาย ตาว ทนตปาสิยา มขฺเณ จตฺตาวโร ทนฺตา

มตฺติกาณณฺเห ปาฏิปาฏิยา จีปิตอลาหุพฺปสณฺฐานา

จริงอยู่ ในบรรดาพื้นเหล่านั้น พื้น ๔ ช้ ในท่ามกลางแห่งระเบียบแห่ง
พื้นข้างล่างก่อน มีสัณฐานเหมือนเมล็ดน้ำเต้า ที่เขาดึงเรียงกันไว้ โดยลำดับที่ก่อน
ดินเหนียว

เตสํ อุกฺกุฏํ ปสฺเสสฺสุ เอเกโก เอกมฺหฺลโก

พื้นชั้นหนึ่งๆ ที่ข้างทั้ง ๒ ของหน้าพื้น ๔ ชั้นนั้นมีรากอันเดียว

เอเกโกฏฺฐโก มีปลายอันเดียว

มลฺลิกมกฺกสณฺฐานโน มีทรวดทรงเหมือนดอกมะลิซ้อนคุม

คโต เอเกโก ทฺวิ มฺหฺลโก ทฺวิโกฏฺฐโก

ถัดพื้นนั้นเข้าไป เป็นพื้นชั้นหนึ่งๆ มีราก ๒ ง่าม มีปลาย ๒ ง่าม

ยานกอุปคฺคณฺณนิสณฺฐานโน ๓

มีสัณฐานเหมือนไม้ค้ำยาน ๓

คโต เทว เทว ติมฺมลกา ติโกฏฺฐกา

ถัดจากพื้นชั้นนั้นเข้าไปอีก มีข้างละ ๒ ช้ ซึ่งมียาก ๒ ง่าม มีปลาย ๓ ง่าม ๓

คโต เทว เทว จตุมฺลกา จตุโกฏฺฐกาติ ๓

ถัดนั้นเข้าไป เป็นพื้นข้างละ ๒ ช้ๆ ซึ่งมียาก ๔ ง่าม มีปลาย ๔ ง่าม ๓

อุปริมปาฬิยาปี เอสฺว นโย ๓

แม้ในแบบแห่งพื้นข้างบน ก็มันชั้นเหมือนกัน

[โดยทิส]

ทิสโต อุปริทิสาย ขาดา ฯ

โดยทิสเกิดในทิสเบองบน ฯ

[โดยโอกาส]

โอกาสโต ทวีสุ หนุกฏฐิเกสุ ปติฏฐิตา ฯ

โดยโอกาส ตั้งอยู่ที่กระดุกคางทั้ง ๒ ฯ

[โดยปริจเจท]

ปริจเจทโต เหฏฐา หนุกฏฐิเก ปติฏฐิเตน อุตตโน มุลตเลน

โดยปริจเจท เบองต่ำกำหนด ด้วยพื้นรากของตน อันตั้งอยู่ที่กระดุกคาง

อุปรี อากาเสน

เบองบนกำหนดด้วยอากาศ

ติริยํ อณฺณมณฺเณน ปริจจินนา ฯ

ส่วนกว้างกำหนดด้วยส่วนของกันและกัน ฯ

เทว หนตา เอกโต นตฺถิติ อํ เนลํ สภาคปริจเจโท ฯ

พื้น ๒ ซึ่งไม่มีในที่แห่งเดียวกัน กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดส่วนที่เข้ากันได้ของพื้นเหล่านั้น ฯ

วิสภาคปริจเจโปกปน เกสสทิสเวย ฯ

ฝ่ายการกำหนด ส่วนที่ขัดกัน ก็เช่นเดียวกันกับผมนั้นเทว ฯ

จบ ใฝ่ใจ — พันพร้อมทั้งลักษณะ

[๕. ใฝ่ใจ — พันพร้อมทั้งลักษณะ]

ตโจ สกลสรีริ ปริโยนทฐิตวา ฐิตโต ฯ

หนังตั้งหุ้มอยู่ทั่วสรีระ ฯ

ตตฺถ พึงกำหนดในหนังนั้นว่า

ขณ อลลโคจุมมปริโยนทชาย มหาวีณาย

เมื่อพิณใหญ่หุ้มด้วยหนังโคอ่อน

น มหาวีณา ชานาติ พิณใหญ่หา^๕รู้ไม่ว่า

อหิ อลลโคจุมเมน ปริโยนทชาคิ

หนังโคอ่อนหุ้มเราไว้

นปี อลลโคจุมม ชานาติ มยา มหาวีณา ปริโยนทชาคิ

ทั้งหนังโคอ่อน ก็หา^๕รู้ไม่ว่า เราหุ้มพิณใหญ่ไว้ ดังนี้ ฉันใด

เอวเมว น สรีริ ชานาติ

สรีระก็เหมือนกัน ฉันนั้น ก็หา^๕รู้ไม่ว่า

อหิ ตเจน ปริโยนทชนติ หนังหุ้มเราไว้ ดังนี้

นปี ตโจ ชานาติ มยา สรีริ ปริโยนทชนติ ฯ

แม้หนังก็หา^๕รู้ไม่ว่า เราหุ้มสรีระไว้ ดังนี้ ฯ

อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณรหิตา เอเต ธมฺมา ฯ

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ ตโจ นาม ขว่^๕ว่า หนัง ดังที่ได้บรรยายมาน

อิมสฺมี สรีเร ปาฏิเชกฺโก โภจฺจาโส

ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนามิได้

อพฺยาโกโต เป็นอภัยากฤต

สุญฺโณ ว่างเปล่า

นิสฺสโต มิใช่สัตว์

ตทฺโธ ปชิสฺสาตุติ แข็งกระด้าง จัดเป็น ปฐวีธาตุ ฯ

[โคชวรรณ]

ตโจติ สกฺลสรีริ เวเจตฺวา จิตฺตจฺมมํ ฯ

ชื่อว่า หนัง ได้แก่หนังที่หุ้มทั่วทั้งสรีระ ฯ

ตสุสปริ ภาพสามปีตาที่วณณา จวิ นามเสา ยา สกลสรีโรปิ
 สกทุณิยมานา พทฐุจิมคตา โหติ ฯ

ข้างบนแห่งหนันั้น มีผิวสีดำบ้าง สีคร่ำบ้าง สีเหลืองบ้าง เป็นต้น
 ที่เมื่อเขาลอกออกจากสรีระทั้งสี่ ย่อมมีประมาณเท่าเมล็ดพุทรา ฯ

ตโจ ปน วณณาโต เสโตเชว ฯ

ฝ่ายหนึ่งแท้ โดยสี มีสีขาวอย่างเดียว ฯ

โส จสส เสตภาโว อคฺคิขาลาภินาตปฺปหรณปฺปหาราทีหิ อิหุสฺสิตาย
 จวิชา ปากโก โหติ ฯ

ก็ความที่หนันั้น มีสีขาวนั้น ย่อมปรากฏในเมื่อผิวลอกออกแล้ว เพราะ
 ถูกเปลวไฟกระทบ หรือเพราะถูกประหารด้วยเครื่องประหาร เป็นต้น ฯ

[โดยสัณฐาน]

สณฺฐานโต สรีสณฺฐานโน ว โหติ ฯ

โดยสัณฐาน มีสัณฐานแก่สรีระนั่นเอง ฯ

อหเมตถ สงเขโป ฯ

นี้เป็นความย่อ ในอธิการอันว่าด้วยสัณฐานนี้ ฯ

วิตุตารโต ปน

แต่โดยพิศดาร พึงทราบดังต่อไปนี้

๑. ปาทงฺคุลีโต โกสการกโกสสณฺฐานโน

หนังนิ้วเท้า มีสัณฐานเหมือนรังตัวไหม

๒. ปิฏฺฐิจิปาตโต ปุฏฺฐพนฺธนุปาหนสณฺฐานโน

หนังหลังเท้า มีสัณฐานเหมือนรองเท้าหุ้มส้น

๓. ชงฺฆตโต ภตฺตปฺปุกตาลปณฺณสณฺฐานโน

หนังแข้ง มีสัณฐานเหมือนใบตาลห่อข้าวสวย

๔. อรุโธทัย ตณฺหุลภริตทิมตฺถวิกสณฺฐาโน

หนังขาวอ่อน มีลักษณะเหมือนถูงยาว อันเต็มไปด้วยข้าวสาร

๕. อานิสหทัย อุทกปฏุปริสสาวนสณฺหาโน

หนังตะโพก มีลักษณะเหมือนผ้ากรองน้ำ อันเต็มด้วยน้ำ

๖. ปฏิจจัตตอฏฐัง กฏกนทอจหมมสณจ้าน

หนังสือ มีพื้นฐานเหมือนหนังสือคู่มือ

๗. กุศลจิตใจ วิชาโทณิกอนทุดจุมมสณจาโน

หนังสือ มสธ. ฐานเหมือนหนังสือพิมพ์

๘. อรุโธ โย โยเยน จตุรตสสนฺจโน

หนังสือโดยมาก มีลักษณะสับสน

๙. อุภยพาหุคโจ ตฺถนิโรนทุทธจมฺมสณฺฐาโน

หน้างานทั้ง ๒ มัดฐานเหมือนหนังหุ้มเล่มธน

๑๐. ปิฎกจิหตุตถโจ ขุรโกสสณฺหาโน

หนังหลังมือ มีลักษณะเหมือนฝ่ามือ

ผลกตุลวิกตธำโน วา ห้อมสัณฐานเหมื่อนงูใส่โล่ห์

๑๑. หตถกกุลิตโจ กุลจิกโกสสธจโน

หนังสือ มสธ. ฐานเหมือน ผก กุญแจ

๑๒. คีวตโจ กลณฺจุกสณฺฐาโน

หนังสือ มัธยมศึกษาเหมือนเสือคอ

๑๓. มุขตโจ จิตทาวจิตโท กิฏฺฐกุลาวกสณฺหาโน

หน้า ๗๖ เป็นของเล็กของน้อย เหมือนสัตว์ฐานเหมือนรังคกแตน

๑๔. **สี่สัจโจ ปตตัตถวิภังจาโนติ**

หนังสือมีหลักฐานเหมือนถลกบาตร ๆ เครื่องใช้ของพระบรมมหาราชวัง

[พระโยคาวจรกำหนดพิจารณา]

ตจปริคคณฺหเกณจ โยคาวจเรณ อุตฺตโรภฺยโต ปฏฺฐาย อุมฺปิมฺ ฌาณํ
เปเสตฺวา

ก็พระโยคาวจรผู้กำหนดพิจารณาหนึ่ง ฟังส่งญาณไปตั้งต้นแต่ริมฝีปากล่าง
ปฐมี ดาว มุขํ ปรีโยนทฺธิตฺวา จิตฺตมํ ววฺภูตฺเปตฺพํ ฯ

แล้วฟังกำหนดหนังหุ้มปากตั้งอยู่ ก่อนเป็นปฐม

ตโต นลาภฺยจฺจิมํ

แต่นั้น ฟังกำหนดหนังหุ้มกระดูกหน้าผาก

ตโต ถวิกายํ ปกฺขิตฺตปตฺตสฺส จ ถวิกายํ จ อนฺตเรณ พตฺตมิม
สํสฺสจฺจิสฺส สํสฺสจฺจิมํ จ อนฺตเรณ ฌาณํ เปเสตฺวา

แต่นั้น ฟังญาณไปโดยระหว่างแห่งกระดูกศีรษะ และหนังศีรษะ เปรียบ
ดุจสอดมือเข้าไปโดยระหว่าง แห่งบาตรที่ใส่ไว้ในถลก และระหว่างแห่งอุ้งบาตร

อภฺยจฺเจเน สทฺธิ จมฺมสฺสจฺจ เอกาพทฺธภาวํ วิโยเชนฺเตน สํสฺสจฺจิมํ
ววฺภูตฺเปตฺพํ ฯ

แล้วจึงแยกภาวะที่หนึ่งติดเนื่องเป็นอันเดียวกันกับกระดูก จึงกำหนด
หนังศีรษะ

ตโต ขนฺธจฺจิมํ แต่มันจึงกำหนดหนังคอ

ตโต อนฺุโลเมน จ ปฏฺฐิโลเมน จ ทกฺขิตฺตพตฺตจฺจิมํ

ต่อนั้น จึงกำหนดหนังมือขวาโดยอนุโลมและปฏิโลม

อถ เตเนว นเยน วาปทตฺตจฺจิมํ

ถัดจากนั้น จึงกำหนดหนังมือซ้าย ตามนัยนั้น

ตโต ปิฏฺฐจฺจิมํ ตํ ววฺภูตฺเปตฺวา อนฺุโลเมน จ ปฏฺฐิโลเมน จ
ทกฺขิตฺตปาทจฺจิมํ

แต่นั้น จึงกำหนดหนังหลัง ครั้นกำหนดหนังหลังนั้นแล้ว จึงกำหนด
เท้าขวาโดยอนุโลมและปฏิโลม

อด เคนว นเสน วามปาทอมม์
 ครั้นครวณ^๕ จึงกำหนดหนังเท้าซ้ายตามนั้นนั้นแหละเหมือนกัน
 ตโต อนุภกเมเนว วตติอุทรททยคิวัจมmani ววภูติเปตพพานิ
 ต่อจากนั้น จึงกำหนดที่ท้องน้อย หนังหน้าท้อง หนังอก และหนังคอ
 โดยลำดับ^๕นั่นเอง

อด คิวัจมมานนตริ เหฏฐิมหนุจมมัม ววภูติเปตวา
 ภายหลังจึงกำหนดหนังกางเบองล่าง รองลำดับหนังคอ
 อธิโรฏฐปริโยสานัม ปาเปตวา นิฏฐเปตพพัม ฯ
 จนถึงหนังริมฝีปากเบองล่างเป็นที่สุด เป็นอันเสร็จ ฯ
 เอว โอฟาริโกฟาริกัม ปริคคณหนตสส สุขุมมปี ปากกัม โหติ ฯ
 เมื่อพระโยคีกำหนดส่วนที่หยาบๆ ดังนี้ แม้สิ่งที่ละเอียดก็ย่อมปรากฏ
 ไปด้วย ฯ

[โดยทิส]

ทิสโต หุวิสุ ทิสาสุ ชาโต ฯ
 หนังโดยทิส เกิดในทิสทั้ง ๒

[โดยโอกาส]

โอกาสโต สกสรีริ ปริโยนทิตวา ธิโต ฯ
 โดยโอกาสหนังห่อหุ้มตัวสัตว์ระดังอยู่ ฯ

[โดยปริเฉท]

ปริเฉทโต เหฏฐา ปติฏฐิตตเลน
 โดยปริเฉท เบองต่ำ กำหนดด้วยพื้นที่ตั้ง หรือที่ขนอนอยู่
 อูปริ อากาเสนปริจจินโน ฯ
 เบองบนกำหนดด้วยอากาศ ฯ

อภิมุข สภาคปริจเจโท ฯ

กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดส่วนที่เป็นสภาคกัน ของหน้ันนั้น ฯ

วิสภาคปริจเจโท เป็น เกสสกลิโสเยว ฯ

ฝ่ายการกำหนดที่มักตรงกันข้าม ก็เป็นเช่นเดียวกับผมนั้นเที่ยว ฯ

จบ ใฝ่ใจ – หน้พร้อมทั้งลักษณะ

[๖. ใฝ่ใจ – หน้พร้อมทั้งลักษณะ]

มัส อญฺชิสงฆาญฺญํ อนุสิมปีตวา จิตํ ฯ

เนอติงาปราชระคูกอยู่ ฯ

ตตล ฟังกำหนดในเนอนั้นว่า

ยถา มหามตฺติกา ลิตตาทิ ภิตฺติยา

เปรียบเหมือน เมื่อผ่าถูกฉาบ ด้วยดินเหนียวหนา

น ภิตฺติ ชานาติ อหํ มหามตฺติกา ย ลิตตาทิ

ผ่าหาไม่รู้ ว่า เราถูกดินเหนียวหนา ฉาบทาแล้ว ดังนี้

นปี มหามตฺติกา ชานาติ = มยา ภิตฺติ ลิตตาทิ

แม้ดินเหนียวหนา หาไม่รู้ ว่า เราฉาบผ่าแล้ว ดังนี้ ฉันทิ

เอวเมว น อญฺชิสงฆาญฺญํ ชานาติ

ร่างกระดูกก็ฉันทันนั้น เหมือนกัน หาไม่รู้ ว่า

“อหํ นวเปสิสตปฺปเกเทน มัสเสน ลิตฺโต อิติ”

เราอันเนอ มีประเภท ๕๐๐ (เก้าร้อยขึ้น) ฉาบแล้ว

นปี มัส ชานาติ มยา อญฺชิสงฆาญฺญํ ลิตฺโต

แม้เนอหาไม่รู้ ว่า เราฉาบร่างกระดูกไว้ ฉันทันนั้น ฯ

อญฺญมญฺญํ อาโภคปจฺจเจกขณรหิตา เอเต ธมฺมา ฯ

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ มัง นาม

ชื่อว่าเนอดังที่ได้บรรยายมานี้

อิมสมิ สรีเร ปาฏิเยกโก โกฎจาโส

ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนาไม่ได้

อพยัคโค เป็นอภัยกฤต

สณโณ ว้างเปล่า

นิสสโต มิใช่สัตว์

ถทโธ แข็งกระด้าง

ปจวีธาคฺคิ จัดเป็นปฐวีธาตุ

[โดยสี่]

มนฺติ นว มังเปสฺสตานิ ฯ

ชื่อว่า เนอ ได้แก่ เนอ ๕๐๐ (เก้าร้อยชั้น) ฯ

คํ สพฺพมปี วณฺณโต รตฺตํ กิสุกฺกปฺปสฺสณํ ฯ

เนอนั้น แม้ทั้งหมดโดยสี่ มีสีแดงเหมือนดอกทองกวาว

[โดยสัณฐาน]

๑. สณฺฐานโต ขงฺมปฺปณฺทิกมํ ตาลปณฺณปฺปฏทตฺสณฺฐานํ

โดยสัณฐานเนอปรี่แข็ง มีสัณฐานเหมือนภักตร์ที่ห่อด้วยใบตาล

๒. อูรมํ นิสฺสโปตฺกสณฺฐานํ

เนอขา มีสัณฐานเหมือนลูกหินบด

๓. อานิสฺทมํ อุตฺถนโกฏิสณฺฐานํ

เนอตะโพก มีสัณฐานเหมือนก้นเต้า

๔. ปิฏฺฐิมํ ตาลคฺคูปฏฺฐสณฺฐานํ

เนอหลัง มีสัณฐานเหมือนเขอลูกตาลสุก

๕. ผาสูกทวยมส์ โกฎฉลีกาย กุจจยํ ตนุมนตติกาเลปัสสณฐานํ
 เนื้อโคร่งทั้ง ๒ มีสัณฐานเหมือนดินที่ฉาบไว้บาง ๆ ที่ท้องฉาง

๖. ถนมส์ พนธิตวา อวชิตตมตติกาปิณฑสณฐานํ
 เนอมน มีสัณฐานเหมือนก้อนดิน ที่บุคคผลผูกแขวนไว้

๗. พาทุทวยมส์ ทวิคณํ กตวา จีปิตนิจจมหมหามุสิกสณฐานํ
 เนื้อแขนทั้ง ๒ มีสัณฐานเหมือนหนูใหญ่ ที่บุคคผลกลกหนั่งวางซ้อนกันไว้
 เอว โอฟาริโกฟาริกํ ปฏิกคณหนตสส สุมมปิ ปากฏํ โหติ ฯ
 เมื่อพระโยคีกำหนดส่วนหยาบ ๆ อย่างน้อย แม้ส่วนที่ละเอียด ก็ย่อม

ปรากฏไปด้วย ฯ

[โดยทิส]

ทิสโต ทวีสุ ทิสาสู ชาคํ ฯ

โดยทิส เนื้อเกิดในทิสทั้ง ๒ ฯ

[โดยโอกาส]

โอกาสโต นาธิกานิ ตีณิ อฏฐิสถานิ อนุลุมปีตวา จิตํ ฯ

โดยโอกาส เนื้อตั้งหุ้มกระดูกไม่เกิน ๓๐๐ (สามร้อยท่อน) ไว้ ฯ

[โดยปริเจท]

ปริเจทโต เทญจา อฏฐิสังมาเย ปติฏฐิตตเลน

โดยปริเจท เบื้องต่ำกำหนดด้วยฟันที่ตั้งอยู่ที่โครงกระดูก

อุปรี ตเจน

เบื้องบน กำหนดด้วยหนัง

ติริยํ อณฺณมณฺเณน ปริจฺจินนํ

ส่วนกว้าง กำหนดด้วยส่วนของและกัน ฯ

อยมสส สภาคปริเจโท

กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดที่เข้ากันได้

วิสภาคปริเจโท ปน เกสสทิโสเยว ฯ

ฝ่ายการกำหนดที่เข้ากันไม่ได้ เป็นเช่นเดียวกันกับผมนั่นเอง ฯ

จบ ใต้ใจ—เนื้อพร้อมทั้งลักษณะ

[๗. ใฝ่ใจ — เอ็นพร้อมทั้งลักษณะ]

นหารู สรีรพจนตเร อฏฐินี อาพนธมานา จิตา ฯ

เอ็นตั้งร้งรัดกระดูกในกายอยู่ ฯ

ตตถ พึงกำหนดในเอ็นนั้นว่า

ยถา วลลิตี วินทเธสุ กุทททารุสุ

เปรียบเหมือน เมื่อไม่ฝ่า อันบุคคลรัดแล้วด้วยเถาวัลย์ทั้งหลาย

น กุทททารุณี ชานนติ ไม่ฝ่าหาญไม่ว่า

มยํ วลลิตี อินทธานิติ เราเอ็นเถาวัลย์รัดไว้แล้ว ดังนี้

นปี วลลิตโย ชานนติ อมเทหิ กุทททารุณี วินทธานิติ

แม้เถาวัลย์ ก็หาญไม่ว่า เรารัดไม่ฝ่าไว้ ดังนี้ ฉันทิ

เอวเมว น อฏฐินี ชานนติ

กระดูกทั้งหลายก็ฉันทันนั้น หาญไม่ว่า มยํ นหารูหิ อาพนธานิติ เอ็นร้งรัดเราไว้แล้ว ดังนี้

นปี นหารู ชานนติ อมเทหิ อฏฐินี อาพนธานิติ ฯ

แม้เอ็น ก็หาญไม่ว่า เรารัดกระดูกไว้แล้ว ดังนี้ ฉันทัน ฯ

อญญมญญํ อาโภคปจจเวกขณรหิตา เอเต ธมมา

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใฝ่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิตติ นหารู นาม ชื่อว่า เอ็น ดังที่ได้บรรยายมานี้ อิมสมิ สรีเร

ปภาณิกโก โภจจาสได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ ในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนามิได้

อพยาคโต เป็นอภัยากฤต

สุญโณ วางเปล่า

นิสสโต มิใช่สัตว์

ถโต แข็งกระด้าง

ปฐวีธาตุติ จัดเป็นปฐวีธาตุ ฯ

[โดยสัจฉา]

๑. **คิวยาย อูปริมภาคโต ปฏิจาย ปณจ มหานุหารุ สรีร์ วินทุธมานา**

เส้นเอ็นใหญ่ ๕ เส้น รังรัดสระตั้งแต่ส่วนบนแห่งคอ เล่นไปทางข้าง
หน้า

[illegible]

แม่ทรงรดมอช่ายกเหมือนกัน (คอมข้างละ ๑๐ เส้น เหมือนกับมอชวา)

๘. ทกขิณปาทำ วิณฑุมานาบี ปาทสส ปุริมปสเสน ปณจ

แม่ที่รังรัดเท้าขวา เล่นไปข้างหน้าแห่งเท้า ๕ เส้น

๙. ปจฺฉิมปสเสน ปณจ

ที่เล่นไปทางข้างหลัง อีก ๕ เส้น

๑๐. ตถา วามปาทำ วิณฑุมานาบีติ เอว

แม่ที่รังรัดเท้าซ้าย ก็เหมือนกัน (คือมี ๑๐ เส้น เหมือนกับเท้าซ้าย)

สรีรธารกา นาม สฎฺฐี มหันทารุ กายํ วิณฑุมานา โอตินณา ฯ

ตามนัยนี้ รวมเป็นเอ็นใหญ่ ๖๐ เส้น ชื่อว่า สรีรธารกา (ธารสรีระไว้)

รังรัดกายอยู่อย่างนี้ เล่นไปแล้ว ฯ

เย กณฺหาราติปี วุจฺจนฺติ เต สหฺเพปิ กนฺทพมฺกุสฺสณฺฑานา

เส้นเอ็นเหล่านี้ ที่ขนานนามว่า กัณฺหารา เส้นเหล่านั้นทั้งหมด มีลักษณะ

เหมือนต้นกล้วยอ่อน ฯ

อณฺเณ ปน ตํ ตํ ปเทสํ อหฺโณตฺถริตฺวา จิตฺตา ฯ

ยังมีเส้นเหล่านี้ ที่พัวพันส่วนแห่งกายนั้น ๆ ตั้งอยู่ ฯ

คโต สุขุมตรา สุตฺตรขุบฺบสฺสณฺฑานา ฯ

เส้นเอ็นที่เล็กกว่านั้น มีลักษณะเหมือนเชือกด้าย (พวน)

อณฺเณ คโต สุขุมตรา ปติลตาสณฺฑานา

เส้นเอ็นอันที่ละเอียดกว่านั้น มีลักษณะเหมือนเถาพะงิมใหม่ ฯ

อณฺเณ คโต สุขุมตรา มหาวีณาคณฺติสณฺฑานา

เส้นเอ็นอันที่ละเอียดกว่านั้น มีลักษณะเหมือนสายพิณขนาดใหญ่ ฯ

อณฺเณ ญฺลสฺสุตฺตกสณฺฑานา ฯ

เส้นเอ็นเหล่านี้ที่เล็กกว่านั้น มีลักษณะเหมือนเส้นด้ายที่หยาบ ฯ

หตฺถปาทำปฏิจฺฐํ นหฺนารุ สกฺกปาทสณฺฑานา ฯ

เส้นเอ็นที่หลังมือหลังเท้า มีลักษณะเหมือนต้นนก ฯ

สีเส นหฺนารุ ทารกานํ สีสขาลกสณฺฑานา

เส้นเอ็นที่ศีรษะ มีลักษณะเหมือนขำสำหรับคลุมศีรษะของทารกทั้งหลาย ฯ

ปฏิจิย์ นหารู อาตเป ปสริตอลลชาลสณฺฐานา
 เส้นเอ็นที่หลัง มีสัณฐานเหมือนข่าเปี้ยก อันบุคคลพึงตากแดดไว้ ๆ
 อวเสสา ตัม องคปจจกานุกตา นหารู สรีเร ปฏิมุกกชาลลญฺจุ-
 สณฺฐานา ฯ

เส้นที่เหลื่อ ที่แล่นไป ตามอวัยวะน้อยใหญ่ นั้น ๆ มีสัณฐานเหมือนเส้น
 ถักเป็นข่าย ที่สวมไว้ที่ศีรษะ ฯ

[โดยทิส]

ทิสโต ทวีสุ ทิสาสู ชาคา

เส้นเอ็นเหล่านั้น โดยทิส เกิดในทิสที่ ๒ ฯ

[โดยโอภาส]

โอภาสโต สกลสรีเร อฏฺฐิณี อาพนฺธิตฺวา จิตา ฯ

โดยโอภาส รังวัดกระดูกทั่วร่างตั้งอยู่ ฯ

[โดยปริเฉท]

ปริจฺเจโท เหมฐา ตินฺณํ อฏฺฐิสฺตานํ อฺุปริ ปตฺติจฺจิตฺตเลหิ

โดยปริเฉท เบื้องต่ำกำหนดด้วยฟันที่ตั้ง อยู่บนกระดูก ๓๐๐ ท่อน

อฺุปริ มํสอุมฺมานิ อาหจฺจ จิตฺปฺปเทเสหิ

เบื้องบน กำหนดด้วยส่วนที่ต้งจดยเนื้อและหนัง ฯ

ติริยํ อณฺณมณฺเณน ปริจฺจินฺนา ฯ

ส่วนกว้าง กำหนดด้วยส่วนของกันและกัน ฯ

อํ เนสํ สภาคปริจฺเจโท

กำหนดดังนี้ เป็นส่วนที่เข้ากันได้ของเส้นเอ็นเหล่านั้น ฯ

วิสภาคปริจฺเจโท ปน เกสสฺสทิสฺสเวย

ฝ่ายการกำหนดส่วนที่ไม่เข้ากัน เป็นเช่นเดียวกับผมนั่นเอง ฯ

จบ ใฝ่ใจ — เอ็นพร้อมทั้งลักษณะ

[๘. ใต้ใจ - กระตุก]

๑. อณฺฐิจิสุ ปณฺหิกณฺฐิจิ โคปฺผกณฺฐิจิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺ ๑

ในจำพวกกระตุก กระตุกสั้นเท่า ยกกระตุกข้อเท่าทุนไว้ ๑

๒. โคปฺผกณฺฐิจิ ฆงฺฆกณฺฐิจิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺ ๑

กระตุกข้อเท่า ยกกระตุกแข้งทุนไว้ ๑

๓. ฆงฺฆกณฺฐิจิ อณฺฐกณฺฐิจิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺ ๑

กระตุกแข้ง ยกกระตุกขาทุนไว้ ๑

๔. อณฺฐกณฺฐิจิ กณฺฐกณฺฐิจิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺ ๑

กระตุกขา ยกกระตุกสะเวยทุนไว้ ๑

๕. กณฺฐกณฺฐิจิ ปิณฺธุจิกณฺฐกํ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺ ๑

กระตุกสะเวย ยกกระตุกสั้นหลังทุนไว้ ๑

๖. ปิณฺธุจิกณฺฐโก คีวณฺฐิจิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺ ๑

กระตุกสั้นหลัง ยกกระตุกคอทุนไว้ ๑

๗. คีวณฺฐิจิ สีสณฺฐิจิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺ ๑

กระตุกคอ ยกกระตุกศัรมะทุนไว้ ๑

๘. สีสณฺฐิจิ คีวณฺฐิจิเก ปติณฺฐิจิตํ ๑

กระตุกศัรมะ ตั้งอยู่บนกระตุกคอ ๑

๙. คีวณฺฐิจิ ปิณฺธุจิกณฺฐเก ปติณฺฐิจิตํ

กระตุกคอ ตั้งอยู่บนกระตุกสั้นหลัง

๑๐. ปิณฺธุจิกณฺฐโก กณฺฐกณฺฐิมหิ ปติณฺฐิจิตโต

กระตุกสั้นหลัง ตั้งอยู่บนกระตุกสะเวย

๑๑. กณฺฐกณฺฐิจิ อณฺฐกณฺฐิจิเก ปติณฺฐิจิตํ

กระตุกสะเวย ตั้งอยู่บนกระตุกขา

๑๒. อณฺฐกณฺฐิจิ ฆงฺฆกณฺฐิจิเก ปติณฺฐิจิตํ

กระตุกขา ตั้งอยู่บนกระตุกแข้ง

๑๓. ชงฆฏฐิ โคปผกฏฐิเก ปติฏฐิตံ

กระดุกแข็ง ตั้งอยู่บนกระดุกข้อเท้า

๑๔. โคปผกฏฐิ ปณฺหิกฏฐิเก ปติฏฐิตံ

กระดุกข้อเท้า ตั้งอยู่บนกระดุกสันเท้า

ตตถ พึงกำหนดในกระดุกเหล่านั้น ว่า

ยถา อัญญิกหารุโคมยาหิสฺสอยเยสุ น เหญฐิมา เหญฐิมา ชานนติ

ในบรรดาเครื่องก่อที่สำเร็จด้วยอิฐ, ไม้ หรือโคลน เป็นต้น สัมภาระ
ตอนล่างๆ หาว่าไม่ว่า มณฺ อูปริเม อูปริเม อุกฺขิปีตฺวา จิตฺตํ เรขกสัมภาระ
ข้างบนๆ ทุลไว้

นปี อูปริมา อูปริมา ชานนติ มณฺ เหญฐิเมสุ เหญฐิเมสุ ปติฏฐิตาติ

แม้สัมภาระข้างบนๆ ก็หาว่าไม่ว่า เราตั้งอยู่เหนือสัมภาระตอนล่างๆ

ฉันใด

๑. เอวเมว น ปณฺหิกฏฐิ ชานาติ

กระดุกทั้งหลายก็ฉันนั้น คือกระดุกสันเท้า หาว่าไม่ว่า

อหํ โคปผกฏฐิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺนติ

เราขกกระดุกข้อเท้าทุ้นไว้

๒. นปี โคปผกฏฐิ ชานาติ อหํ ชงฆฏฐิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺนติ

แม้กระดุกข้อเท้า ก็หาว่าไม่ว่า เราขกกระดุกแข็งทุ้นไว้

๓. น ชงฆฏฐิ ชานาติ อหํ อูรฺฏฐิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺนติ

กระดุกแข็ง หาว่าไม่ว่า เราขกกระดุกขาทุ้นไว้

๔. น อูรฺฏฐิ ชานาติ อหํ กฏฺฐิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺนติ

กระดุกขา หาว่าไม่ว่า เราขกกระดุกสะเอวทุ้นไว้

๕. น กฏฺฐิ ชานาติ อหํ ปิฏฺฐิกณฺณกิกิธิ อุกฺขิปีตฺวา จิตฺนติ

กระดุกสะเอว หาว่าไม่ว่า เราขกกระดุกสันหลังทุ้นไว้ ดังนี้

๖. น ปิฎฐิจกณฺณโก ชานาติ อหํ คีวฺวณฺณํ อุกฺขิเปตฺวา จิตฺตํ
กระตุกสันหลัง หารู้ไม่ว่า เรตงอยู่บนกระตุกคอกทูนไว้ ดังนี้

๗. น คีวฺวณฺณํ ชานาติ อหํ สีสฺสณฺณํ อุกฺขิเปตฺวา จิตฺตํ
กระตุกคอก หารู้ไม่ว่า เรตงอยู่บนกระตุกศีรษะทูนไว้ ดังนี้

๘. น สีสฺสณฺณํ ชานาติ อหํ คีวฺวณฺณํ ปติฏฺฐิตํ
กระตุกศีรษะ หารู้ไม่ว่า เรตงอยู่บนกระตุกคอก ดังนี้

๙. น คีวฺวณฺณํ ชานาติ อหํ ปิฎฐิจกณฺณเก ปติฏฺฐิตํ
กระตุกคอก หารู้ไม่ว่า เรตงอยู่บนกระตุกสันหลัง ดังนี้

๑๐. น ปิฎฐิจกณฺณโก ชานาติ อหํ กณฺณจิมฺหิ ปติฏฺฐิตํ
กระตุกสันหลัง หารู้ไม่ว่า เรตงอยู่บนกระตุกสะเอว ดังนี้

๑๑. น กณฺณจิมฺหิ ชานาติ อหํ อรุณฺณจิมฺหิ ปติฏฺฐิตํ
กระตุกสะเอว หารู้ไม่ว่า เรตงอยู่บนกระตุกขา ดังนี้

๑๒. น อรุณฺณจิมฺหิ ชานาติ อหํ ชงฺฆณฺณจิมฺหิ ปติฏฺฐิตํ
กระตุกขา หารู้ไม่ว่า เรตงอยู่บนกระตุกแข้ง ดังนี้

๑๓. น ชงฺฆณฺณจิมฺหิ ชานาติ อหํ โคปฺสณฺณจิมฺหิ ปติฏฺฐิตํ
กระตุกแข้ง หารู้ไม่ว่า เรตงอยู่บนกระตุกข้อเท้า ดังนี้

๑๔. น โคปฺสณฺณจิมฺหิ ชานาติ อหํ ปณฺณิกจิมฺหิ ปติฏฺฐิตํ ฯ
กระตุกข้อเท้า หารู้ไม่ว่า เรตงอยู่บนกระตุกสันเท้า ดังนี้ ฯ

อณฺณมณฺณํ อาโลกปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา ฯ

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ อฏฺฐิ นาม ชื่อว่ากระตุกดังที่ได้บรรยายมานี้

อิมสฺมิ สรีเร ปาฏฺฐเยกฺโก โกฏฺฐาโส

ได้แก่ส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนามิได้

อพฺยาโกโต เป็นอภัยากฤต

สุณโณ วางเปล่า
 นิสสตุโค มีไขสัตว์
 ถพโร แข็งกระด้าง
 ปจวีธาคูติ จัดเป็นปฐวีธาคู ๓

[โดยสี]

อฏฐิติ ฐเปตวา ทวตติส ทนตฏฐินิ อวเสธานี เอวํ ติมตตานิ
 อฏฐิสตานิ ๓

ชื่อว่า กระดูก ได้แก่กระดูกประมาณ ๓๐๐ (สามร้อย) ท่อน ที่เหลือ เว้น
 กระดูกพื้น ๓๒ (สามสิบสองซี่)

๑. จตุสฏฐิ ทตตฏฐินิ กระดูกมือ มี ๖๔ ซี่
๒. จตุสฏฐิ ปาทฏฐินิ กระดูกเท้า มี ๖๔ ซี่
๓. จตุสฏฐิ มंसนิสสิตานิ มุทุฏฐินิ
 กระดูกอ่อนแนบอยู่ที่เนื้อ มี ๖๔ ซี่
๔. เทว ปณทิกฏฐินิ กระดูกสันเท้า มี ๒ ซี่
๕. เอเกกสุมิ ปาทเท เทว เทว โคปตฏฐินิ
 กระดูกข้อเท้า ๆ ละ ๒ ซี่ รวมเป็น ๔ ซี่
๖. เทว ชงฆฏฐินิ กระดูกแข้ง มี ๒ ซี่
๗. เอกํ ชนฺนฏฐิ กระดูกเข่า มี ๑ ซี่
๘. เอกํ อรุฏฐิ กระดูกขา ๑ มี ๑ ซี่
๙. เทว กฏฐินิ กระดูกสะเอว มี ๒ ซี่
๑๐. อฏฐิารส ปิฏฐิกณฏฐินิ กระดูกสันหลัง มี ๑๘ ซี่
๑๑. จตุวีสติ ผาสฏฐินิ กระดูกซี่โครง มี ๒๔ ซี่
๑๒. จุททส อรุฏฐินิ กระดูกหน้าอก มี ๑๔ ซี่
๑๓. เอกํ หทยฏฐิ กระดูกหัวใจ มี ๑ ซี่

๑๔. เทว อคฺขกฺขจฺฉินิ กระตุกรากขวัณ ๒ ชั้น
 ๑๕. เทว โกฏฺฐกฺขจฺฉินิ กระตุกสะบัก ๒ ชั้น
 ๑๖. เทว พาทุฏฺฐจฺฉินิ กระตุกแขน ๒ ชั้น
 ๑๗. เทว เทว อคฺคพาทุฏฺฐจฺฉินิ กระตุกปลายแขน ข้างละ ๒ ชั้น
 ๑๘. สตุต คีวฏฺฐจฺฉินิ กระตุกกอ ๗ ชั้น
 ๑๙. เทว หนฺตฏฺฐจฺฉินิ กระตุกกาง ๒ ชั้น
 ๒๐. เอกํ นาสกฏฺฐจฺฉินิ กระตุกกามุก ๑ ชั้น
 ๒๑. เทว อภิฏฺฐจฺฉินิ กระตุกตา ๒ ชั้น
 ๒๒. เทว กณฺณฏฺฐจฺฉินิ กระตุกกหู ๒ ชั้น
 ๒๓. เอกํ นลาฏฺฐจฺฉินิ กระตุกหน้าผาก ๑ ชั้น
 ๒๔. เอกํ มุทฺธณฏฺฐจฺฉินิ กระตุกศีรษะ ๑ ชั้น
 ๒๕. นว สีสกपालฏฺฐจฺฉินิ กระตุกกระโหลกศีรษะ ๙ ชั้น
 รวมเป็น ๓๐๐ ท่อน

ตานิ สฬหานิปี วณฺณโต เสตานิ ฯ

กระตุกเหล่านั้นนี้ แม้ทั้งหมด โดยสี มีสีขาว ฯ

[โดยสัณฐาน]

สณฺฐานโต นานาสณฺฐานานิ ฯ

โดยสัณฐาน มีสัณฐานต่างกัน ฯ

ตตฺถ หิ ก็ในกระตุกเหล่านั้นนี้ มีอธิบายว่า

๑. อคฺคปาทงฺคฺลือฏฺฐจฺฉินิ กตฺถพืชสณฺฐานานิ

มีสัณฐานเหมือนเมล็ดบัว

๒. ตทณฺตรานิ มขฺเชปฺพฏฺฐจฺฉินิ ปนสฏฺฐจฺฉินิ

กระตุกข้อกลาง ในระหว่างนิ้วเท้า มีสัณฐานเหมือนเมล็ดขนุน

๓. มฺลปฺพฏฺฐจฺฉินิ ปณฺทวสณฺฐานานิ

กระตุกข้อที่โคนนิ้วเท้า มีสัณฐานเหมือนบันฑะแวว

๔. ปิฏฐิจิปาถฏฐิณี โภฏฐิฏคณทพกนทราสณฐานานิ

กระดุกหลังเท้า มีสัณฐานเหมือนกองแห้งแห้งไคล้ อันบุคคลทาบแล้ว

๕. ปณทิกฏฐิ เอภฏฐิตาลผลพิชณฐานัน

กระดุกสันเท้า มีสัณฐานเหมือนเมล็ดผลตาลที่มีเมล็ดเดียว

๖. โคปผกฏฐิณี พนุทธิฟาโคพกสณฐานานิ

กระดุกข้อเท้า มีสัณฐานเหมือนลูกสะบ้าสำหรับเล่น ที่ผูกไว้

๗. ชงฆฏฐิณี โคปผกฏฐิสู ปติฏฐิตฏฐิณัน อปนีตตจนทิกพิรณฐานัน

ที่แห่งกระดุกแข้งซึ่งตั้งอยู่ในกระดุกข้อเท้า มีสัณฐานเหมือนหน่อเบ้ง
ที่บุคคลปอกเปลือก

๘. ขุททกัม ชงฆฏฐิกัม ธนุกทณทสณฐานัน

กระดุกแข้งท่อนเล็ก มีสัณฐานเหมือนคันธนูคันเล็ก ๆ

๙. มหนตัม มิลตสปปปีฏฐิสณฐานัน

ท่อนใหญ่ มีสัณฐานเหมือนหลังงูพอม

๑๐. ชนบุฏฐิ เอภโต ปริกขีณเณสณฐานัน

กระดุกเข่า มีสัณฐานเหมือนฟองน้ำอันแห้งไปข้างหนึ่ง ๆ

๑๑. ตตถ ชงฆฏฐิกัสส ปติฏฐิตฏฐิณัน อตัมปิณคคโคสิงคสณฐานัน

ที่แห่งกระดุกแข้งซึ่งตั้งอยู่ในกระดุกเข่านั้น มีสัณฐานดุจเขาโคอันมี

ปลายทู่ ๆ

๑๒. อฏฐิณี ทตตจจิตวาสิสรุสทณทสณฐานัน

กระดุกขา มีสัณฐานเหมือนด้ามมีดและขวานที่ถากไม่เรียบ

๑๓. ตสส กฏฐิณิมหิ ปติฏฐิตฏฐิณัน กีฟาโคพกสณฐานัน

ฐานใต้กระดุกขานั้น ตั้งอยู่ในกระดุกสะเอว มีสัณฐานเหมือนลูกสะบ้า

สำหรับเล่น ๆ

๑๔. เตน กฏิจิโน ปติฏิจิฐานัน อคคจฉินนมหาปฏณาวผลสณฐานัน
ฐานันที่กระตุกสะเเวตงอยู่กัับตัวกระตุกขานัน มีสัณฐานเหมือนผลมะงั่ว
ใหญ่ที่ถูกเฉือนที่ปลาย ฯ

๑๕. กฏิจิฉินิ เทวปี เอกาพทธานิ หุตวา กุมภการิกอุทสนสณฐานานิ
กระตุกสะเเวตง ๒ ชั้น เป็นกระตุกที่เ็นองเ็นอันเดียวกัน เหมือน
สัณฐานเตาของนายช่างหม้อ

ปาฏิเยกัม กมมารกฏโยตตสณฐานานิ
ติดเฉพาะชั้นหนึ่ง ฯ มีสัณฐานเหมือนคีมของช่างทอง ฯ

๑๖. โกฏิจิ จิตวานิสทกฏิจิ อโหมขัม กตวา คหิตสปปผลสณฐานัน
กระตุกตะโปกที่ตงอยู่ในที่สุด มีสัณฐานเหมือนพังพอนงูอันบุคคลับคว่ำ
หน้าไว้

สทตฏฐิฐานนสฺ จิตทาวจิททำ ฯ
ปรุเป็นช่องน้อยช่องใหญ่ในที่ ๑ - ๘ แห่ง ฯ

๑๗. ปฏิจิกณฏกฏิจิฉินิ อพภนตรโต อุปรูปริฏฐิปตีสักปฏญเวกสณ-
ฐานานิ
กระตุกข้อสันหลัง ภายในมีสัณฐานเหมือนห้วงคืบูกที่เขาวางซ้อนกันไว้

พาทริโต วฏฏณาวพีสณฐานานิ ฯ
ภายนอก มีสัณฐานเหมือนลูกประคำกลม ฯ

๑๘. เตสฺ อนตรนตรา กกจทตสทิสวา เทว ตโย กณฏกา โหนติ ฯ
ระหว่างช่องกระตุกหลังเหล่านัน มีกระตุกที่เป็นเคียวอยู่ ๒-๓ ชั้น เช่น
เคียวกับฟันเลื่อย ฯ

๑๙. จตุวิสติยา ผาสกฏจิสฺ อุปริปุณณานิ อุปริปุณณอสิตสณฐานานิ
ในกระตุกซี่โครงทั้ง ๒๔ ซี่ ซี่ที่ไม่เต็ม มีสัณฐานเหมือนเคียวอันแหว่ง
ปริปุณณานิ ปริปุณณอสิตสณฐานานิ
ซี่ที่เต็ม มีสัณฐานเหมือนเคียวอันเต็ม

สหพานี โธทาทกุกุสส ปสริตปภุสณฐานานิ ฯ

ทั้งหมดมีสัณฐานเหมือนปีกไก่ขาว ซึ่งกำลังป้อง ฯ

๒๐. จุททอ อรุณจีนิ นิณณสนทมานิกปณชรสณฐานานิ

กระดุกหน้าอก ๑๔ ชั้น มีสัณฐานเหมือนคานหามอันคร่ำคร่า ฯ

๒๑. ททญจี ทพพิณณฐานานิ

กระดุกที่เนื้อหัวใจ มีสัณฐาน มีแผ่นทัพพี ฯ

๒๒. อกุกกญจีนิ ขุททกโณหวาสีทณทสณฐานานิ

กระดุกรากขวัญ มีสัณฐานเหมือนค้ำมิดโลหะชนิดเล็ก

๒๓. โกญญจีนิ เอกโต ปริกขีณสีหลกุกทาสณฐานานิ

กระดุกสะบัก มีสัณฐานเหมือนจอบชาวสีหลที่เหินไปข้างหนึ่ง ฯ

๒๔. พาทญจีนิ อาทาสทณทสณฐานานิ

กระดุกแขน มีสัณฐานเหมือนค้ำม้วน ฯ

๒๕. อคคพาหุญจีนิ ยมกตาลกนทสณฐานานิ

กระดุกปลายแขน มีสัณฐานเหมือนเง้าตาลคู่

๒๖. มณิพนุชญจีนิ เอกโต อลลียาเปตุวา จีปิตีสีกปญญเวธก-
สณฐานานิ

กระดุกข้อมือ มีสัณฐานเหมือนห้วงคืบูก ที่นายช่างให้ติดกัน ฯ

๒๗. ปีญจีหคญจีนิ โกญญตกนทพกนทราสีสณฐานานิ

กระดุกหลังมือ มีสัณฐานเหมือนกองแห้งค้ำ อันบุคคลทุบแล้ว ฯ

๒๘. ทตถจุลิมูลปพญจีนิ ปณทวสณฐานานิ

กระดุกข้อโคนนิ้วมือ มีสัณฐานเหมือนบันทေးว ฯ

๒๙. มขุณเฒปพญจีนิ อปริปัญณปนสขุขีสณฐานานิ

กระดุกข้อกลาง มีสัณฐานเหมือนเมล็ดขนุนที่แห้ง

๓๐. อคคปพญจีนิ กตกพีชสณฐานานิ

กระดุกข้อปลาย มีสัณฐานเหมือนเมล็ดบัว ฯ

๓๑. สัตต กิณณิณี ทณฺเฑน วิขณฺติวาท ปฏิปาฏิยา จีปิตฺวํสกะพิจจก-
ลกสณฺฐานานิ

กระดุก ๗ ชั้น มีสัณฐานเหมือนข้อไม้ไผ่กลมที่บุคคลเอาไม้แทงเข้าไป
แล้วตงไว้โดยลำดับ ฯ

๓๒. เหมจฺฉิมหนุกฺกฉิ กมฺมารานํ อโยกฺกโยตฺตสณฺฐานํ

กระดุกคางอันล่าง มีสัณฐานเหมือนคัมแห่งข้างทอง

อุปริมํ อวเลบนสฺตถกสณฺฐานํ ฯ

อันมน มีสัณฐานเหมือนมัตสำหรับเหลา (มัตตอก) ฯ

๓๓. อกฺขิปปนาสกุปฺปฉิณี อปนีตมยชฺตรณตาลกุฉิสณฺฐานานิ ฯ

กระดุกกระบอกตา และกระดุกโครงงมูก มีสัณฐานเหมือนเมล็ดตาลอ่อน
อันที่บุคคลควักเขยออกแล้ว

๓๔. นลาณฺฉิ อโธมุขฉิปีตสงฺขตาลกฺกปาลสณฺฐานํ ฯ

กระดุกหน้าผาก มีสัณฐานเหมือนกะเปาะสังข์ ที่บุคคลคว่ำหน้าไว้ ฯ

๓๕. กณฺณจฺฉิกฉิณี นหาปีตขรุโกสสณฺฐานานิ

กระดุกหมวกหู มีสัณฐานเหมือนฝักมัตโคนของข้างกัลบก

๓๖. นาลาณฺณกณฺณจฺฉิกานํ อุปริ ปฏฺฐพฺนตโนกาเส อฉิ สํกุฉิตมฺภ-
ปฺปณฺณปฏฺฐพฺนตสณฺฐานํ

กระดุกในโอกาส ที่ติดเนื่องกันเป็นแผ่นเบื่องบน แห่งหน้าผากและ
หมวกหู มีสัณฐานเหมือนท่อนแห่งแผ่นผ้า ที่เต็มไปด้วยเปรียงอันพรุนแล้ว ฯ

๓๗. มุทฺตณฺฉิ มุขจฺฉินนวกฺกนาฬิเกรสณฺฐานํ

กระดุกกระหม่อม มีสัณฐานเหมือนกะโหลกมะพร้าวเบี้ยวที่ถูกตัดปาก

๓๘. สีสฉิณี สิหฺพเตว จีปิตฺตบชฺชราพุกฺกาสณฺฐานานิ

กระดุกศีรษะ มีสัณฐานเหมือนกะโหลกน้ำเต้าเก่าที่เขาร้อยตงไว้ ฯ

[โดยทิศ]

ทิศโต ทวีสุ ทิศาสุ ชาทานิ

ว่าโดยทิศ เกิดในทิศทั้ง ๒ ฯ

[โดยโอกาส]

โอกาสโต อวิเสเสน สกลสรีเส จิตานิ

โดยโอกาส ว่าโดยไม่พิเศษ ตั้งอยู่ทั่วสรีระ

วิเสเสน ปเนตถ

แต่จะกล่าวโดยพิเศษ ในกระดูกเหล่านี้พึงทราบดังนี้.—

๑. สีสัญจิณี คีวัญจีสุ ปติญจิตานิ

กระดูกศีรษะ ตั้งอยู่บนกระดูกคอ

๒. คีวัญจิณี ปัญจิกณฏกัญจีสุ

กระดูกคอ ตั้งอยู่บนกระดูกสันหลัง

๓. ปัญจิกณฏกัญจิณี กญฺญจีสุ

กระดูกสันหลัง ตั้งอยู่บนกระดูกสะเอว

๔. กญฺญจีณี อรุญจีสุ

กระดูกสะเอว ตั้งอยู่บนกระดูกขา

๕. อรุญจีณี ชนฺนุกญจีสุ

กระดูกขา ตั้งอยู่บนกระดูกเข่า

๖. ชนฺนุกญจีณี ชงฺฆญจีสุ

กระดูกเข่า ตั้งอยู่บนกระดูกแข้ง

๗. ชงฺฆญจีณี โคปฺผกญจีสุ

กระดูกแข้ง ตั้งอยู่บนกระดูกข้อเท้า

๘. โคปฺผกญจีณี ปัญจิปาทญจีสุ ปติญจิตานิ ฯ

กระดูกข้อเท้า ตั้งอยู่บนกระดูกหลังเท้า ฯ

คฤหัสถ์ ไชยมิ คณินท [โดยปริจฉา]

๑. ปริจฉาโต อนโต อฏฐิมิณฺเขน
โดยปริจฉา กระทบเกล้านั้น ภายในกำหนดด้วยเชื่อในกระดูก

๒. อุปริมโต มฺเสน

เบองบนกำหนดด้วยเนอ

๓. อคฺเค เจว มฺเเสจ อณฺณมณฺเณน ปริฉินฺหานิ ฯ

ที่ปลายและที่โคน กำหนดด้วยส่วนของกันและกัน ฯ

อชฺชํ ปริฉเลโท สภาคปริฉเลโท

กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดส่วนเสมอกันของกระดูกเหล่านี้ ฯ

วิสภาคปริฉเลโท ปน เกสสทิสฺสเยว

ฝ่ายการกำหนดส่วนที่ต่างกัน ก็เช่นเดียวกันกับผมนั่นเอง

จบ ใฝ่ใจ - กระดูกพร้อมทั้งลักษณะ

[๙. ใฝ่ใจ - เชื้อในกระดูกพร้อมทั้งลักษณะ]

อฏฐิมิณฺขํ เตสํ เตสํ อฏฺฐิณํ อพฺภนฺตเร จิตฺตํ ฯ

เชื้อในกระดูก ตั้งอยู่ภายในแห่งกระดูกเหล่านี้ ฯ

คตฺตอ พึงกำหนดในเชื้อในกระดูกเหล่านี้ว่า

ยถา เวฬุปฺพหาทีนํ อนโต ปกฺขิตฺตสฺสินฺนเวตฺตคฺคฺคาทีสุ ฆณํ เวฬุปฺพหาทีนํ

ขานนติ

ในวัตถุเป็นต้นว่า ขอดหาวที่บุคคลหนึ่งแล้ว ใส่เข้าไปภายในปล้องไม้ไผ่
เป็นต้น ปล้องไม้ไผ่เป็นต้น หาว่า อยมฺเหสุ เวตฺตคฺคฺคาทีนํ ปกฺขิตฺตานํติ ขอด
หาวเป็นต้น เขาใส่เข้าแล้วในเรา ดังนี้

นปฺปี เวตฺตคฺคฺคาทีนํ ขานนติ มชฺฌํ เวฬุปฺพหาทีสุ จิตฺตานํติ

แม้ขอดหาวเป็นต้น หาว่า เราตั้งอยู่ในปล้องไม้ไผ่ เป็นต้น ฉนฺนํติ

เอวเมว น อฏฐินี ชานนติ อมหากัม อนโต มิตขัม จิตนติ
 กระดูกทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน หารู้ไม่ว่า เข้อยู่ในภายในเรา ทั้งหลาย
 นปี มิตขัม ชานนติ อหัม อฏฐินี อนโต จิตนติ แม้เขารู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ใน
 ภายในกระดูกทั้งหลาย ฉะนั้น ๆ

อณฺณมณฺณ อาโภคปจฺจเวกขณรหิตา เอเต ธมฺมา
 เหล่าเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ๆ
 อิติ มิตขัม นาม ชื่อว่า เปอ ดังพรรณนามาฉะนี้
 อิมสุมิ สรีเร ปาฏิเยกโก โภจฺจาสึ ได้แก่ส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะในสรีเรนี้
 อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนาไม่ได้
 อพฺยาโกโต เป็นอภัยากฤต
 สุลฺโย ว้างเปล่า
 นิสฺสสฺสโต มิใช่สัตว์
 ลทฺโธ แข็งกระด้าง
 ปจฺจวีสํวตฺตํ จัดเป็นปฐวีธาตุ

[โดยสี]

อฏฐิมิตขนติ เกล่ เกล่ อฏฐินี อพฺพนตรคตมิตขัม ๆ
 ชื่อว่า เปอในกระดูก ได้แก่เข้อยู่ในภายในแห่งกระดูกเหล่านั้น ๆ ๆ
 ตํ วณฺณโต เสตํ
 เขื่อนนั้น โดยสี มีสีขาว ๆ

[โดยสัจฐาน]

๑. สณฺฐานโต มหนฺตมฺหนฺตานํ อฏฐินี อพฺพนตรคต เวพฺพนาฬิยํ
 ปกฺขิตฺตเสทิตเวตฺตณคฺคสณฺฐานํ

โดยสัจฐาน เขื่อในกระดูกที่อยู่ในภายในแห่งกระดูกใหญ่ ๆ มีสัจฐาน
 เหมือนยอดหยาใหญ่ ที่นั่งให้สูกแล้วใส่เข้าไปในปล้องไม้ไผ่

๒. บุพพาทนุบุพพาทนุ อพพนตรลล เวพพญจิปพเพสุ ปกขิตตเสทิต-
ตณเวตตคคณฐานัน ^๑ที่อยู๋ในภายในแห่งกระดูกเล็ก ๆ มีสัณฐานเหมือนยอดหวายเล็ก ที่บุคคล
นั่งแล้ว ใส่เข้าไปปล้องไม้ไผ่ ๑

[โดยทิส]

ทิสโต ทวีสุ ทิสาสู ชาค

โดยทิส เกิดในทิส ทั้ง ๒

[โดยโอกาส]

โอกาสโต อญจัน อพพนตเร ปติญจิต

โดยโอกาส ตั้งอยู๋ในภายในแห่งกระดูก

[โดยปริจเฉท]

ปริจเฉทโต อญจัน อพพนตรลล ปริจฉินัน

โดยปริจเฉท กำหนดด้วยพินภายใน แห่งกระดูกทั้งหลาย

อยมสส สภาคปริจเฉโท

นี้เป็นการกำหนด ที่เสมอกันแห่งเขื่อน

วิสภาคปริจเฉโท ปน เกสสทิส เยาว

ฝ่ายการกำหนดผิดส่วนกัน เป็นเช่นเดียวกันกับผมมันเอง ๑

จบ ใฝ่ใจ—เชื่อในกระดูกพร้อมทั้งลักษณะ

[๑๐. ใฝ่ใจ—ม้ามพร้อมทั้งลักษณะ]

วกถิ คลวาฏโก นิภขนเคน เอกมฺเลน โสก คณตฺวา ทฺวิธา ภินฺเนน
ตฺถุนหารุณา วินิพฺพณํ หุตฺวา หทยมฺลํ ปริกขิปิตฺวา จิตํ ๑

ม้ามเป็นธรรมชาติ ที่เส้นเอ็นใหญ่ ที่ออกจากลำคอ อันมีโคน ๆ เดียว
ไปได้หน่อหนึ่ง แยกออกเป็น ๒ รัดรั้งไว้ ตั้งคุมเนื้อหัวใจไว้ ๑

คตต พึงกำหนดในมามันนั้น ว่า

ยถา วณฺณูปนิพฺพเช อมฺพผลทวฺเย น วณฺณํ ชานาติ มยา อมฺพผลทวฺยํ
อุปนิพฺพชฺชติ ในผลมะม่วง ๒ ผล ที่มีชีวิตด้วยกัน ขั้วหารู้ไม่ว่า เรายัดมะม่วง
๒ ผลไว้

นปี้ อมฺพผลทวฺยํ ชานาติ อหํ วณฺณเณ อุปนิพฺพชฺชติ

แม้มะม่วง ๒ ผล หารู้ไม่ว่า ขั้วยัดเราไว้ ฉนั้นใด

เอวเมว น ภูณฺหารู ชานาติ มยา วกฺกํ อุปนิพฺพชฺชติ
เส้นเอ็นใหญ่ ก็เหมือนกัน ฉนั้นนั้น ก็หารู้ไม่ว่า เรายัดมามไว้

นปี้ วกฺกํ ชานาติ อหํ ภูณฺหารูนา อุปนิพฺพชฺชติ

แม้ม้าม ก็รู้ไม่ว่า เอ็นใหญ่ ยัดเราไว้ ฉนั้นนั้น ฯ

อณฺเณมณฺเณ อาโณคปจฺจเวกขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา ฯ

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้ว จากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ วกฺกํ นาม ชฺชอวํ มํมํ ตังพฺพรณฺณามาณํ อิมสฺมิ สรีเร ปาฏิกฺเขกโก

โกฏฐาโส ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนาไม่ได้

อพฺยากโต เป็นอภัยากฤต

สุญฺโณ ว่างเปล่า

นิสฺสํสํโต มิใช่สัตว์

ตทฺธิ แข็งกระด้าง

ปจฺจวาทฺตติ จัดเป็นปฐวีสธาตุ

[โดยสี่] . . .

วณฺณนํ เอกพณฺณนา เทว มํสปีณํทิกา ฯ

ชื่อว่า ม้าม ได้แก่อ่อนเนื้อ ๒ ชั้นที่เกิดเป็นอันเดียวกัน ฯ

คํ วณฺณโต มนฺตรตฺตํ ปาณิกททกฺขจิวณฺณํ

ม้ามนั้น โดยมี มีสีแดงอ่อน เช่นเดียวกับสีเมล็ดทองเหลือง ฯ

[โดยสัจฐาน]

สัจฐานโต ทารกนํ ชมกกีฬาโคพิกสัจฐานํ

โดยสัจฐาน มีสัจฐาน มีล้อสำหรับเล่นทั้งคู่ของพวกเด็ก

เอกวณฺณ ปฏิกพทอผลทวยสัจฐานํ วา

หรือมีสัจฐานเหมือน ผลมะม่วง ๒ ผล ที่ติดกันโดยหัวเดียวกัน ฯ

[โดยทิส]

ทิสโต อูปริมายํ ทิสายํ ชาตํ ฯ

โดย ทิส เกิดในทิสเบ้องบน ฯ

[โดยโอกาส]

โอกาสโต คลวากฺกา นิภนฺเตน เอกมุเสน โลกํ คนฺตฺวา ทฺวิธา ภินฺเนน
ณฺณหารุณา วินิพนฺธํ หุตฺวา หทยมฺลํ ปริกฺขิปีตฺวา จิตฺตํ ฯโดยโอกาสม้านั้น เป็นธรรมชาติ ที่ติดอยู่กับเอ็นเส้นใหญ่ ที่เล่นออก
จากลำคอ มีโคนรวมเป็นเส้นเดียวกันไปได้หน่อยหนึ่ง แล้วแตกออกเป็น ๒ เส้น
ห่อหุ้มเนื้อหัวใจไว้ ฯ

[โดยปริจเฉท]

ปริจเฉทโต วักกํ วกฺกภาเคน ปริจฺฉินฺนํ ฯ

โดยปริจเฉท ม้า กำหนดด้วยส่วนแห่งม้า ฯ

อชมสฺส สภาคปริจฺเจโท

นี่เป็นการกำหนดที่เข้ากันได้ แห่งม้านั้น ฯ

วิสภาคปริจฺเจโท ปน เกสสทิสฺส เชาว

ฝ่ายการกำหนด ที่ไม่เข้ากัน ก็เป็นเช่นเดียวกันผมนั่นเอง ฯ

จบ ใฝ่ใจ - ม้าพร้อมทั้งลักษณะ

[๑๑. ใฝ่ใจ — หัวใจพร้อมทั้งลักษณะ]

ทหย์ สรีรพจนตเร อรุณจิตปณชรมขณํ นิสสัย จิตํ ฯ

หัวใจ อยู่อาศัยท่ามกลางหลับแห่งกระดุกอก ในภายในแห่งสรีระ ฯ
ตตล ฟังกำหนดในหัวใจนั้นดังต่อไปนี้

ยถา ชีณณสนทมานิกปณชรมพจนตรํ นิสสัย จิปิตาย มัสเปติยา
ในขณะนอนตงอาศัย อยู่ภายในหลับท้องกะทะเก่า

น ชีณณสนทมานิกปณชรมพจนตรํ ชานาติ มํ นิสสัย มัสเปติ จิปิตาติ
หลับท้องกะทะเก่า หารู้ไม่ว่า ชื่นนอนตงอาศัยเรอาอยู่

นปี มัสเปติ ชานาติ อหํ ชีณณสนทมานิกปณชรมพจนตรํ นิสสัย
จิปิตาติ

แม้ชื่นเนื้อ ก็หารู้ไม่ว่า เราตงอาศัยภายในหลับท้องกะทะเก่าอยู่ ฉนั้นใด

เอวเมว น อรุณจิตปณชรมพจนตรํ ชานาติ

ภายในหลับกระดุกอก ก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน คือ หารู้ไม่ว่า มํ นิสสัย

ทหย์ จิตนติ หัวใจตงอาศัยเรอาอยู่

นปี ทหย์ ชานาติ อหํ อรุณจิตปณชรมพจนตรํ นิสสัย จิตนติ

แม้หัวใจ ก็หารู้ไม่ว่า เราอาศัยภายในกระดุกอกอยู่ ฉนั้นนั้น

อณณมณณํ อาโภคปจจเวกขณรหิตา เอเต ธมมา

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อติ ทหย์ นาม ช่อว่า หัวใจตงบรรยายมานี้ อิมสมิ สรีเร ปาฏิเยกโก

โกฏฐาโส ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนาไม่ได้

อพฺยากโต เป็นอภัยากฤต

สุณฺโณ ว่างเปล่า

นิสฺสคฺโต มิใช่สัตว์

ถทฺโธ แข็งกระด้าง

ปจฺจวึธาคฺคิ จัดเป็นปฐวีธาตุ

[โดยสี่]

หทยนติ หทยมัส ๑ ชื่อว่า หัวใจ ได้แก่น้ำ หทัย ๑ ตั วณฺณโต รตตํ
ปทุมปตตปฏิจิวณฺณํ หัวใจ โดยสี่ มีสีแดงเหมือนกลีบดอกบัว ๑

[โดยสัณฐาน]

สณฺฐานโต พาทิรปตตานิ อปเนตฺวา อโหมขณฺณจีปติปทุมมกฺขสณฺฐานํ
โดยสัณฐาน มีสัณฐานเหมือนดอกบัวตูม ที่บุคคlopากลับนอก แล้ว
แขวนคว่ำไว้

พหิ มฺหฺจํ ภายนอกเกลี้ยง อนฺโต โกลาตกีฬลสฺส อพภนฺตรสทิสํ
ภายในเป็นเช่นเดียวกับภายในของผลบัวขาว

ปณฺณวณฺตานํ โลกํ วิกสิตํ

หัวใจของคนพอกมีปัญญา เข้มหน้อยหนึ่ง

มฺหฺปปณฺณานํ มกฺขลิกเมว

ของคนมีปัญญาที่บ ตูมมืดทีเดียว ๑

อนฺโต จสฺส ปุณฺนาทณฺณจีปติปฏิจานมตฺโต อาวาทฺตโก โหติ

ก็ภายในหัวใจนั้น มีแองขนาดที่เมล็ดบุณนาทตั้งอยู่ได้

ยตฺถ อทฺตปสฺสทตฺตํ โลหิตํ สณฺฐาติ

ซึ่งเป็นที่ข้งอยู่ แห่งโลหิตมีประมาณกึ่งฟายมือ

ยํ นิสฺสาย มโนธาตฺ จ มโนวิญญานธาตฺ จ วตฺตนฺติ

ที่มโนธาตุ และ มโนวิญญานธาตุ ต้องอาศัยจึงจะเป็นไปได้

ตํ ปเนตํ รากจริตสฺส รตตํ โหติ

ก็โลหิตนั้นนี้ ของคนรากจริต มีสีแดง

โทสจริตสฺส กาฬํ

ของคนโทสจริต มีสีดำ

โมหจริตสฺส มัสโธวณฺณทกฺสทิสํ

ของคนโมหจริต มีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ

อิตถกจริตสส กุลตถญญสวณณ

ของคนวิตักกจริต มีสีเหมือนเขี้ยวพู

สทฐาจริตสส กณณการปุปผวณณ

ของศรัทธาจริต มีสีเหมือนดอกก้านนิการ์

ปณณจริตสส อจจ วิปัสสนน อนาวิลล ปณทรร ปริสุทฺธ นิตฺโธ-
ชาติมณวิย

ของคนปัญญาจริต ไสแจ้ว ไม่ขุ่นมัว ผ่องใส บริสุทฺธ มีแสงเรืองปรากฏ
ดูจึ่งเห็นว่าแก้วมณีโดยกำเนิด ที่บุคคลเจียรนัยดีแล้ว

[โดยทิส]

ทิสโต อุปริมาย ทิสาย ชาติ

โดยทิส เกิดในทิสเบองบน

[โดยโอกาส]

โอกาสโต สรรพภนตเร ทวินนํ ถนानํ มชฺเฒ ปติฏฺฐิตํ ฯ

โดยโอกาส ตั้งอยู่ในระหว่างกลางถันนมทั้ง ๒ ภายในสรีระ

[โดยปริจเฉท]

ปริจเฉทโต ททญํ ททยภาเคน ปริจฺฉินฺนํ ฯ

โดยปริจเฉท หัวใจ ก็กำหนดด้วยส่วนแห่งหัวใจ ฯ

อยมสฺส สภาคปริจฺเจโท

นี้เป็นส่วนกำหนด ที่เข้ากันได้ของหัวใจนั้น ฯ

วิสภาคปริจฺเจโท ปน เกสสทิสฺสเยว

ฝ่ายการกำหนดส่วนพิเศษ ก็เช่นเดียวกับด้วยผมนั่นเอง ฯ

จบ ใฝ่ใจ—หัวใจพร้อมทั้งลักษณะ

[๑๒. ใฝ่ใจ - ตั้บพร้อมทั้งลักษณะ]

ยมกั อนุโตสรีเร ทวินัน ถน่าน อพฺพนฺตเร ทกฺขณปสฺสํ นิสฺสาช จิตฺ ๙
 ตั้บ ตังอาศัยข้างขวาในระหว่างนมทั้ง ๒ ในภายในสรีระ ๙

ตตล พึงกำหนดในตบนั้นว่า

ยถา อุกฺขลิกปาลปสฺสมหิ ลคฺเค ยมกมฺสปีณเฑา

ในก้อนเนื้อทั้งคู่นี้ ติดต่อกันข้างกระเบื้องหม้อ

น อุกฺขลิกปาลปสฺสํ ชานาติ มยิ ยมกมฺสปีณโท ลคฺโคติ

ข้างกระเบื้องหม้อ หารู้ไม่ว่า ก้อนเนื้อทั้งคู่นี้ติดแล้วในเรา

นปี ยมกมฺสปีณโท ชานาติ อหิ อุกฺขลิกปาลปสฺสํเส ลคฺโคติ

แม้ก้อนเนื้อทั้งคู่นี้ หารู้ไม่ว่า เราติดต่อกันข้างกระเบื้องหม้อ ฉนั้นใด

เอวเมว น ถน่าน อพฺพนฺตเร ทกฺขณปสฺสํ ชานาติ ม นิสฺสาช ยกนั

จิตฺนุติ

ข้างขวาระหว่างนม ก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน หารู้ไม่ว่า ตั้บตั้งอาศัยเราอยู่

นปี ยกนั ชานาติ อหิ ถน่าน อพฺพนฺตเร ทกฺขณปสฺสํ นิสฺสาช จิตฺนุติ

แม้ตั้บ ก็หารู้ไม่ว่า เราตั้งอาศัยข้างขวาในระหว่างนมอยู่ ฉนั้นนั่น

อณฺณณณณณ โอาโลกปจฺจเวกฺขณรหิตา เอเต ธมฺมา

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใฝ่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ๙

อิติ ยกนั นาม ชื่อว่า ตั้บ ตังบรรยายมานั

อิหมสฺมิ สรีเร ปาณฺนิเยกฺโก โภจฺจธาโส

ได้แก่ ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนาไม่ได้

อพฺยาโกโต เป็นอภัยภักฤต

สุญฺโณ ว่างเปล่า

นิสฺสสฺสโต มิใช่สัตว์

ถทฺโธ แข็งกระด้าง

ปฐวีธาตุ จัดเป็นปฐวีธาตุ

[โดยสี] (ใน ๑๖)

ยกนนิติ ยมกมัสปฏลัก ๑
 ขอว่า ดับได้แก่แผ่นเนื้อๆ
 ตั วณณโต รตต์ ปณทุธาตตํ นาติรตต์ กุมทสส ปตตปฏิจฉินณ ๑
 ตับนัน โดยสี มีสีแดง แต่มีสีเหลืองเป็นพื้นไม่แดงจัดนัก มีสีชนิดเดียวกับ
 กับหลังกลีบบัว ๑

[โดยสัณฐาน]

สณฐานโต มเล เอก
 โดยสัณฐาน ที่โคน เป็นอันเดียวกัน
 อคเค ยมก ที่ปลายแตกเป็น ๒ ง่าม โกวฬารปตตสณฐาน มีสัณฐาน
 เหมือนใบทองหลาง ๑

ตณจ ทนธานํ เอกเมว โหติ มหนตํ ๑
 ก็ตับนัน ของพวกคนมีปัญญาที่ เป็นชั้นใหญ่ชั้นเดียวเท่านั้น ๑
 ปณณวนธานํ เทว วา ตีณิ วา ขุพทุกาณิ ๑
 ของพวกคนมีปัญญา เป็นชั้นเล็กๆ ๒ หรือ ๓ ชั้น ๑

[โดยทิส]

ทิสโต อูปริมาย ทิสาย ขาด
 โดยทิส เกิดในทิสเบื้องบน

[โดยโอกาส]

โอกาสโต ทวินนํ ถนानํ อพทนตเร ทกขินปสสํ นิสสาย จิตํ
 โดยโอกาส ตั้งแนบข้างขวาในระหว่างนมทั้ง ๒ ๑

[โดยปริเลท]

ยกนํ ยกนภาเคน ปริจฉินนํ
 ตับ กำหนดด้วยส่วนของตับ

อหัมมสฺส สภาคปริจเจโท ฯ

กำหนดตั้งขึ้นเป็นส่วนธรรมดาของตัวนั้น ฯ

วิสภาคปริจเจโท ปน เกสสทิสโสเยว

ฝ่ายการกำหนดพิสดาร เป็นเช่นเดียวกับผมนั่นเอง

จบ ใฝ่ใจ — ตับพร้อมทั้งลักษณะ

[๑๓. ใฝ่ใจ — พังศัตพร้อมทั้งลักษณะ]

กิโลมเกสุ ปฏิจจนนิกิโลมกํ หทยณจ วกฺกณจ ปริวาเรตุวา จิตํ

บรรดาพังผืดทั้งหลาย พังผืดที่ปกปิดตั้งหุ้มหัวใจและม้ามอยู่ ฯ

อปปฏิจจนนิกิโลมกํ สกลสรีเร จมฺมสฺส เพฺหฺจฺจุโต มํสํ ปรีโยนทฺธิตุวา

จิตํ ฯ

พังผืดที่ไม่ปกปิด รวบรวมเนื้อภายในได้หนึ่ง ในสรีระทั้งสัน ฯ

ตตฺถ พึงกำหนดพังผืดนั้น ดังต่อไปนี้ ว่า

ยถา ปีโลติกปฺลิเวจฺจิตเ มํเส

ในเนื้อที่บุคคลเอาผ้าเก่าห่อไว้

น มํสํ ขานาติ อหํ ปีโลติกา ย ปฺลิเวจฺจิตนฺติ

เนื้อ หารู้ไม่ว่า เราถูกผ้าเก่าพันไว้

นปี ปีโลติกา ขานาติ มยา มํสํ ปฺลิเวจฺจิตนฺติ

แม้ผ้าเก่า ก็หารู้ไม่ว่า เราพันเนื้อไว้ ฉันทิด

เอวเมว น วกฺกทฺทธานิ สกลสรีเร จ มํสํ ขานาติ อหํ กิโลมเกน

ปฏิจจนนฺติ

ม้าม และหัวใจ และเนื้อ ในสรีระทั้งสัน ก็ฉันทันนั้น เหมือนกัน หารู้ไม่ว่า พังผืดปกปิดเราไว้

นปี กิโลมกํ ขานาติ มยา วกฺกทฺทธานิ สกลสรีเรจ มํสํ ปฏิจจนนฺติ

แม้พังผืด ก็หารู้ไม่ว่า เราปกปิด ม้าม และหัวใจ และเนื้อในสรีระทั้งสัน

ฉันทันนั้น ฯ

อนณมณณณ์ อาโภคปริจเวกษณรทิตา เอเต ฐมมา
 ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ๑
 อิติ กิโหมกํ นาม ชื่อว่า พังผืด ดังที่ได้บรรยายมานี้ อิมสฺมี สรีเร

ปาฏิเยกโก โภฏฐาโส ได้แก่ส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะ

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนาไม่ได้

อพยยากโต เป็นอภัยากฤต

สุณโณ ว้างเปล่า

นิสสคโต มีชีวิต

ถทโร แข็งกระด้าง

ปจฺจวิธาตุติ จัดเป็นปฐวีธาตุ

[โดยสี่]

กิโหมกนฺติ ปฏิจจนฺนา ปฏิจจนฺนเกทโต ทฺวํ ปรียะหนมํสํ ๑

ชื่อว่า พังผืด คือเนื้อสำหรับห่อหุ้ม ๒ อย่าง โดยแยกเป็นพังผืดที่ปกปิด ๑
 ที่ไม่ปกปิด ๑

ตํ ทฺวิมปิ วณฺณโต เสตํ ทุกฺกุลปิ โลตีกวณฺณํ

พังผืดทั้ง ๒ นั้น โดยสี่ มีสีขาว เช่นเดียวกับสีฟ้าเปลือกไม้เก่า ๑

[โดยสัณฐาน]

สณฺฐานโต อตฺตโน โอกาสสณฺฐานํ ๑

โดยสัณฐาน มีโอกาสของคนเป็นสัณฐาน ๑

[โดยทิส]

ทิสโต ปฏิจจนฺนกิโหมกํ อฺปรมาช ทิสาย ชาตํ ๑

โดยทิส เกิดในทิสเบื่องบน ๑

อิตรํ ทฺริสุ ทิสาสฺมา ชาตํ ๑

ฝ่ายที่ไม่ปกปิด เกิดในทิสทั้ง ๒ ๑

[โดยโอกาส] โอกาสโต ปฏิจจนนิกิโลกัม หทยณจ วกณจ ปฏิจจาเทตวา
โดยโอกาส พังผืดที่ปกปิด ตั้งคลุมหัวใจ และม้ามไว้
อุปปฏิจจนนิกิโลกัม สกตสรีเร จมมสส เทญจิมโต มัม ปรีโยนทติตวา
จิตํ ฯ

พังผืดที่ไม่ปกปิดตั้งรักรึ้ง เนื้อภายในหนังสรีระทั่วไป ฯ

[โดยปริจเฉท]

ปริจเฉทโต เทญจา มัมเสน
โดยปริจเฉท เบื้องต่ำกำหนดด้วยเนื้อ
อุปรี จมฺเมน เบื้องบน กำหนดด้วยหนัง
ติริยํ กิโลกกภาเคน ปริจจินนํ ฯ
ส่วนกว้าง กำหนดด้วยส่วนของพังผืด
อชมสส สภาคปริจเฉโท
นี่เป็นการกำหนดส่วนธรรมดา ของพังผืดนั้น ฯ
วิสภาคปริจเฉโท ปน เกสสทิสเวยว ฯ
ส่วนการกำหนดส่วนพิเศษ ก็เป็นเช่นเดียวกันกับผมมันเอง ฯ

จบ ใฝ่ใจ — พังผืดพร้อมทั้งลักษณะ

[๑๔. ใฝ่ใจ — ไตพร้อมทั้งลักษณะ]

บีหํ หทยสส วามปสเส อฺทรปฏลสส มตฺถกปสสํ นิสฺสาย จิตํ ฯ
ไต ตั้งอาศัยข้างที่สุด แห่งกะพุงท้องในข้างซ้ายแห่งหัวใจ ฯ
(อฺเตนํ) ใฝ่ใจ ไตอยู่ข้างซ้ายของกะพุงท้องในข้างซ้ายแห่งหัวใจ
ตตฺถ พงกำหนดในไตนั้นว่า

ยถา โกฎฺจิมตตฺถปสสํ นิสฺสาย จิตาย โคมยบีณฺธิยา ในก้อนโคมัย
ตั้งอาศัยข้างที่สุดทาง ขวา โกฎฺจิมตตฺถปสสํ ขานาติ โคมยบีณฺธิ มัม นิสฺสาย
จิตาติ ข้างที่สุดทางซ้ายไม่ว่า ก้อนโคมัยตั้งอาศัยเราอยู่ข้างนี้ โคมยบีณฺธิ ขานาติ

ธรรมเหล่านี้ เวนแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

โกฏฐาโส ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ ในสัรรณะนี้

อพฺยากโต เป็นอพฺยากฤต

นิสสัคโต มิใช่สัตว์

ปรัชญาชาติ จดเป็นปฐวีชาติ

๔๒๖ **บทกนฺติ อุตฺตริวุหามสํ**

ค วรรณโต นิล นิคโคณทปปสวณณ ๙

ไต้นน โดยส มีสเขียว เหมือนสดอกคนทีสอ (ย่านทราย)

สถฐานโต สัตตงคฺลปฺปมาณพณฺณํ กาพจฺจชีวหาสถฐานํ ฯ

โดยสำนักงาน มีสำนักงาน เหมือนล้นโลกโคดำ มีต้นข้าวประมาณ ๗ นิ้ว ฯ

[โดยทิส]

ทิสโต อูปริมาย ทิสาย ขาด

โดยทิส เกิดในทิสเบองบน

[โดยโอกาส]

โอกาสโต หทยสส วามปสเส อูทรปฏสส มตตปสส นิสาย จิต

โดยโอกาสตั้งแนบอยู่ข้างบน แหง่พื้นท้องที่ข้างซ้ายแหง่หัวใจ

ยสมิ ปหรรณุปหาเรน พหิ นิภขนเต สตตานัน ชีวิตกขโย โหติ ฯ

ที่เมอมันออกมาภายนอก เพราะถูกประหารด้วยเครื่องประหาร พวกสัตว์
ต้องสิ้นชีวิต ฯ

[โดยปริจเฉท]

ปริจเฉทโต ปิณฑภาเคน ปริจฉินัน ฯ

โดยปริจเฉท กำหนดด้วยส่วนแหง่ใด ฯ

อยมสส สภาคปริจเฉโท

นี้เป็นการกำหนดแหง่ส่วนธรรมดา ของใดนั้น ฯ

วิสภาคปริจเฉโท ปน เกสสทิสเย

ฝ่ายการกำหนดส่วนพิเศษ เช่นเดียวกับผมนี้เอง

จบ ใฝ่ใจ — ใตพร้อมทั้งลักษณะ

[๑๕. ใฝ่ใจ — ปอดพร้อมทั้งลักษณะ]

ปปผาส สริริพทเร ทวินัน ฌนอัน อนุตเร หทยณจ ยกณณจ อูปริ
จาเทตวา โอลมพนตํ จิตํ ฯ

ปอด ตั้งห้อยปกอยู่ เบองบนหัวใจ และดับ ในระหว่างนมทั้ง ๒ ใน
ภายในสระ ฯ

ตตล ฟังกำหนดในปอดนี้ว่า

ยดา ขิณณโกฏฐพจนตเร ลมพมานะ สกุนกุลาวเก

ในรังนก ที่ห้อยอยู่ในภายในนางเกา

น ขิณณโกฏฐพจนตรํ ชานาติ มยิ สกุนกุลาวโก ลมพมานะ จิโตกิ
ภายในนางเกาหาว่า รังนกห้อยอยู่ในเรา

นปี สกุนกุลาวโก ชานาติ อหํ ขิณณโกฏฐพจนตเร ลมพมานะ จิโตกิ
แม้รังนก หาว่า เราห้อยอยู่ในภายในนางเกา นั้นใด

เอวเมว น สรีรพจนตรํ ชานาติ มยิ ปปสาสํ ลมพมานํ จิตนติ
ภายในสรีระ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ก็หาว่าปอดห้อยอยู่ในเรา

นปี ปปสาสํ ชานาติ อหํ เอวรูเป สรีรพจนตเร ลมพมานํ จิตนติ
แม้ปอด หาว่า เราห้อยอยู่ในภายในสรีระฉะนั้น ฯ

อญฺญมญฺญํ อาโภคปจฺจเวกฺขณรหิตา เอเต ธมฺมา
ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจและพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ ปปสาสํ นาม ชื่อว่าปอดตั้งที่บรรยายมานี้

อิมสฺมี สรีเร ปาณฺนิเยกโก โภกฺกฐาโส

ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ ในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพที่หาเจตนาไม่ได้

อพฺยากโต เป็นอภัยากฤต

สุญฺญโณ ว่างเปล่า

นิสฺสสฺสโต มิใช่สัตว์

อภฺยโร แข็งกระด้าง

ปจฺจวึธาทุติ จัดเป็นปฐวีธาตุ

[โดยสี]

ปปฺปสาสนฺติ ทวตฺตีสํสขณฺทปฺปเภทํ ปปฺปสาสมํ ฯ

คำว่า ปอด ได้แก่เนื้อปอดมีประเภทเป็นชั้นเนื้อ ๓๒ ชั้น ฯ

ดี วัฒนโต รตติ นาติปกอุหมพรผลวณณํ ฯ

ปอดนั้น โดยสี มีสี มีสีแดงเหมือนผลมะเดื่อสุกที่ยังไม่อม ฯ

[โดยสัณฐาน]

สณฐานโต วิสมจินนพหลปวณทสณฐานํ

โดยสัณฐาน มีสัณฐาน เหมือนชั้นขนมที่หนา ที่เขาตัดไม่เสมอ

อพภนฺตเร อสตีปัตานํ อภาเวน อุกฺคเตน กมฺมขฺเตษุสมินา อพภา-
หตฺตคา สงฺขาทิตฺตปฺลาสปีณทมิว นิรํ นโรรํ ฯ

เพราะถูกไอแห่งไฟธาตุอันเกิดแต่กรรมที่ พลุ่งขึ้น เพราะในภายใน ไม่มี
อาหารที่ตนบริโภค และน้ำที่ตนดื่มเข้าไปเผาผลาญแล้ว ย่อมไม่มีรส ไม่มีไอชา
แห่งผาก ดูว่าก่อนใบไม้ที่ถูกเคี้ยวแล้ว ฯ

[โดยทิส]

ทิสโต อูปริมาย ทิสาย ชำติ

ว่าโดยทิส เกิดในทิสเบื้องบน ฯ

[โดยโอกาส]

โอกาสโต สรีรพภนฺตเร ทวินํ ถนํ นมนฺตเร หทยณฺจ ยกณณฺจ
อูปริจาเหตุวา โอลมพฺพตํ จิตํ ฯ

โดยโอกาส ตั้งห้อยปัดอยู่ข้างบนหัวใจและตับ ในระหว่างนมทั้ง ๒ ใน
ภายในสรีระ

[โดยปริจเจท]

ปริจเจโต ปฺปฬาสภาเคน ปริจจนํ

โดยปริจเจทกำหนดด้วยส่วนแห่งปอด ฯ

อยมสฺส สภาคปริจเจโท

กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดส่วนธรรมดาแห่งปอดนั้น ฯ

วิสภาคปริจเจโท ปน เกสสทิโสเยว

ฝ่ายการกำหนดส่วนพิเศษ ก็เป็นเช่นเดียวกันกับผมนั้นเอง

จบ ใฝ่ใจ — ปอดพร้อมทั้งลักษณะ

[๑๖. ใฝ่ใจ - ใฝ่ใหญ่พร้อมทั้งลักษณะ]

อนต์ คลวากุกรีสมคคปริยนเต สรีรพณตเร จิตฺ ๑

ใฝ่ใหญ่ ตั้งอยู่ภายในสรีระ มีหุดมคอและเวจมรรคเป็นที่สุด ๑

ตตล ฟังกำหนดในใฝ่ใหญ่นั้น ว่า

ยดา โลหิตโทณิกาย โอบุชิตวา จีบเต ฉินนสีสธมินิกเพวเร น
โลหิตโทณิ ชานาติ มยิ ธมินิกเพวร จิตนติ

มันเดียวกับซากงู ที่เขตัดศรียะวางขดไว้ในรางเลือด รางเลือด หารู้ไม่ว่า
ซากงูตั้งอยู่ในเรา

นปี ธมินิกเพวร ชานาติ อหิ โลหิตโทณิกาย จิตนติ

แม้ซากงู หารู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ในรางเลือดนั้นใด

เอวเมว น สรีรพพตฺร ชานาติ มยิ อนต์ จิตนติ

ภายในสรีระ ก็หารู้ไม่ว่า ใฝ่ใหญ่ตั้งอยู่ในเรา

นปี อนต์ ชานาติ อหิ สรีรพณตเร จิตนติ

แม้ใฝ่ใหญ่ ก็หารู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ในภายในสรีระนั้นนั่น เหมือนกัน ๑

อณฺณมณฺณํ อาโภคปจจเวกขณรทิตา เอเต ธมมา

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใฝ่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ๑

อิติ อนต์ นาม ชั่วว่า ใฝ่ใหญ่ ดังบรรยายมานี้

อิมสมิ สรีเร ปาณิเยกโก โภญฺจาโส

ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพไม่มีเจตนา

อพยาคโต เป็นอภัยากฤต

สุญฺโณ ว่างเปล่า

นิสสฺสโต มิใช่สัตว์

ณทฺธอ แข็งกระด้าง

ปจฺจิวธาตฺติ จัดเป็นปฐวีธาตุ

[โดยสี่]

อนนต์ ปริสส ทวตีสหตุ อิตติยา อฏฐิวีสติหตุ เอภวิสติยา
 จาเนสุ โภภคคา อนตวณฺณิ ฯ

ชื่อว่า “อนต์” ใ้ใหญ่ ได้แก่ อนตวณฺณิ ขนดไ้

เอภวิสติยา จาเนสุ โภภคคา อันชดอยู่ในที่ ๒๑ รอบ

ปริสส ทวตีสหตุ ของชายขาว ๓๒ ศอก

อิตติยา วฏฐิวีสติหตุ ของหญิงขาว ๒๘ ศอก

คเทต วัฒนโต เสด ใ้ใหญ่นั้น โดยสี่ มีสีขาว

สภขรสุธาวณฺณ เหมอนสีปูนขาวที่ทำด้วยกรวด ฯ

[โดยสัณฐาน]

สณฺฐานโต โลหิตโณณิ อากุชิตวา ธปีตีสจจินนสปปณฺจัน ฯ

โดยสัณฐาน มีสัณฐานเหมือนงู ที่เขาคัดศรียะขวางไว้ในรางเลือด ฯ

[โดยทิส]

ทิสโต ทวิสฺ ทิสสุ บาคํ

โดยทิส เกิดในทิสทั้ง ๒

[โดยโอกาส]

โอกาสโต อุปริ คลวาฏเก เภฏจา จ กรีสมคฺเค วินพนตฺตา

คลวาฏกกรีสมคคปริยนเต สรียพนนฺเต จิตํ ฯ

โดยโอกาส ตั้งอยู่ในภายในสระ ณ ที่สุด ถ้าคอ และทวารหนัก เพราะ
 เบื้องบนเลื้อยขึ้นไปถึงหลุมคอ และเบื้องต่ำเลื้อยลงมาจากทวารหนัก ฯ

[โดยปริจเฉท]

ปริจเฉทโต อนตภาเคน ปริจจินนํ

โดยปริจเฉท กำหนดด้วยส่วนแห่งใ้ใหญ่ ฯ

อยมสฺส สภาคปริจเจโต ฯ

นี้ เป็นการกำหนดส่วนธรรมดา ของไส้ใหญ่ นั้น ฯ

วิสภาคปริจเจโต ปน เกสสทิสเวย

ฝ่ายการกำหนดส่วนพิเศษ ก็เป็นเช่นเดียวกับผมนั่นเอง

จบ ไส้ใจ—ไส้ใหญ่พร้อมทั้งลักษณะ

[๑๗. ไส้ใจ—ไส้เล็กพร้อมทั้งลักษณะ]

อนตุคฺคํ อนนฺทเร เอกวิสติอนฺตโกเค พนฺธิตฺวา จิตฺํ ฯ

ไส้เล็ก พ้นขนาดไส้ใหญ่ ๒๑ ขนด ตั้งอยู่ในระหว่าง ฯ ไส้ใหญ่นั้น ฯ

ตตฺถ พึงกำหนดในไส้เล็กนั้นว่า

ยถา ปาหปฺญจนรชฺชฺมณฺทลํ สิพฺเพตฺวา จิตฺสฺ รชฺชฺเกสุ

ในเชือกเล็กที่ร้อยขนดสำหรับเช็ดเท้า ตั้งอยู่

น ปาหปฺญจนรชฺชฺมณฺทลํ ชานาติ รชฺชฺกา มํ สิพฺเพตฺวา จิตฺาติ

ขนดเชือกสำหรับเช็ดเท้าหาว่า เชือกน้อยตั้งร้อยเราไว้ ดังนี้

นปฺปี รชฺชฺกา ชานนฺติ มยฺ ปาหปฺญจนรชฺชฺมณฺทลํ สิพฺเพตฺวา จิตฺาติ

แม้เชือกน้อย ก็หาว่า เราตั้งร้อยยึดขนดเชือกสำหรับเช็ดเท้าไว้ ฉนั้นใด

เอวเมว น อนฺตํ ชานาติ อนตุคฺคํ มํ อาพนฺธิตฺวา จิตฺนฺติ

ไส้ใหญ่ก็เหมือนกัน ฉนั้นนี้ หาว่า ไส้เล็กร้อยรัดเราไว้

นปฺปี อนตุคฺคํ ชานาติ อหํ อนฺตํ อาพนฺธิตฺวา จิตฺนฺติ

แม้ไส้เล็กก็หาว่าตัวเราไว้ เราร้อยรัดไส้ใหญ่ไว้ ฉนั้นนั้น ฯ

อญฺญมญฺญํ อาโกภปจฺจเวกขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา ฯ

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการไส้ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ อนตุคฺคํ นาม ชื่อว่า ไส้เล็ก ดังบรรยายมานี้ อิมสฺมิ สรีเร

ปาฎิเยกฺโก โกฏฺฐาโส ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน	เป็นสภาพหาเจตนามิได้
อพยัคโค	เป็นอภัยกฤต
สุญโย	ว่างเปล่า
นิสสัคโค	มิใช่สัตว์
ถุโร	แข่งกระต่าง
ปฐวีธาตุนิ	จัดเป็นปฐวีธาตุ

[โดยสี่]

อนตคฺคณฺติ อนตฺโกลฺลฺลาเนสุ พนฺธํ ฯ
 คำว่า “ไสน้อย” ได้แก่ไสที่พันในฐานขนาดแห่งไสใหญ่ ฯ
 ตํ วณฺณโต เสตํ ทกฺสีตลิกมฺพลวณฺณํ ฯ
 ไสน้อยนั้น โดยสี่ มีสีขาว เหมือนรากงกกลนี้ ฯ

[โดยสัณฐาน]

สณฺฐานโต ทกฺสีตลิกมฺพลสณฺฐานเมว ฯ
 โดยสัณฐาน มีสัณฐานเหมือนรากงกกลนี้ นั้นเอง ฯ

[โดยทิส]

ทิสโต ทฺวิสฺสุ ทิสาสฺสุ ชํตํ ฯ
 โดยทิส เกิดในทิสทั้ง ๒ ฯ

[โดยโอกาส]

โอกาสโต กุฑฺทาลผรสุกฺขมาทีนิ ภโรนฺตานํ ชนฺตาคทฺฒนกาเล ชนฺต-
 สุตตมिव ชนฺตผลกาณิ อนตฺโปกเค เอกโต อคฺคพนฺเต อาพนฺธิตฺวา ปาทปฺปณฺณ-
 รัชฺชมณฺทกฺกสฺส อนฺตรํ ตํ สิทฺพิตฺวา จิตฺตรัชฺฎกา วีย เอกวิสฺตียา อนตฺโปกคานํ
 อนฺตรํ จิตฺตํ ฯ

โดยโอกาส ตั้งอยู่ในระหว่าง ขนาดไสใหญ่ ๒๑ ขนาด รังวัด ในที่สุดหัวข้าว
 รวมกันกับขนาดไสใหญ่ ดูกะเชือกยนต์รัดกระดานยนต์ ในเมื่อชักยนต์ของบุคคล
 ผู้ทำการด้วยจอบและขวาน เป็นต้น และดูเชือกน้อย อันร้อยวง ในระหว่าง
 เกลียวเชือกใหญ่สำหรับเช็ดเท้า ฯ

[โดยปริเฉท]

ปริเฉทโต อนุคฺคณาเคน ปริจฺจินฺนํ ฯ

โดยปริเฉท กำหนดด้วยส่วนแห่งเล็กน้อย ฯ

อยมสฺส สภาคปริจฺเจโท

นี้ เป็นการกำหนดส่วนธรรมดา

วิสภาคปริจฺเจโท ปน เกสสทิโสเยว

ฝ่ายการกำหนดส่วนพิเศษ ก็เป็นเช่นกับผมนั่นเอง

จบ ใฝ่ใจ — ใฝ่น้อยพร้อมทั้งลักษณะ

[๑๘. ใฝ่ใจ — อาหารใหม่พร้อมทั้งลักษณะ]

อุทริยํ อุทเร จิตฺตํ อสฺสปีตขายิตสายิตํ ฯ

อาหารใหม่ ได้แก่ของรับประทาน คือ ของกิน, เครื่องดื่ม, ของเคี้ยว, และของลิ้ม, ซึ่งอยู่ในท้อง ฯ

ตตฺถ พึงกำหนดในอาหารใหม่นั้นว่า

ยถา สุวานโทณียํ จิตฺเต สุวานวมณฺฑมฺหิ น สุวานโกณฺณิ ชานาติ มยิ
สุวานวมณฺฑ จิตฺโตติ

ในรากสุนัขอันตั้งอยู่ ในรางขุนสุนัข รางขุนสุนัขหาไม่รู้ไม่ว่า รากสุนัขอยู่ในเรา

นปฺปี สุวานวมณฺฑ ชานาติ อหํ สุวานโกณฺณียํ จิตฺโตติ
แม้รากสุนัข ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราอยู่รางขุนสุนัข ฉนั้นใด

เอวเมว อุทริ ชานาติ มยิ อุทริยํ จิตฺตนิ
ท้องก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน คือ หาไม่รู้ไม่ว่า อาหารใหม่ตั้งอยู่ในเรา

นปฺปี อุทริยํ ชานาติ อหํ อุทเร จิตฺตนิ
แม้อาหารใหม่ ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ในท้อง

กรรมเหล่านี้เว้นจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน

อติ อุทธิย์ นาม ชื่อว่า อาหารใหม่ ดังพรรณนามานี้ อมตัม สรร
ปาฏิเยกโก โภจณาโส ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสระนี้

อเจตโน เป็นสภาพไม่มีเจตนา

อพยพจากโต เป็นอัมพพากฤต

สุมโธ วังเปลา

นิสสัน **มิไร**

คหุโธ แข็งกระด้าง

ปฐวีธาตุติ จดเป็นปฐวีธาตุ

๓.๓๓) ขอบข่ายของงาน [โดยสี่] : ๑.๓๓) ขอบข่ายของงาน

อูริยงติ อูเร ภวํ อสตีปตบาริตสยิตํ ฯ

ชื่อว่า อาหารใหม่ ได้แก่ ของบริโภค, เครื่องดื่ม, ของเคี้ยว, ของดื่ม,
เข้าไป อันมีอยู่ในท้อง ฯ

คำ วณณโก อภิโณภูมิกถาจารย์

อาหารใหม่นั่น โดยสั มีสัเหมือนอาหารที่กลืนกินไป ๆ

[โดยสมบูรณ์]

สณฺหิณโต ปริสุตฺตาวเน สิกฺขิณฺณตฺตณฺทูลสณฺหิณํ ฯ

โดยสัณฐาน มีสัณฐานเหมือนข้าวสารที่เขย่าหลวมๆ ในผ้ากรองน้ำ ฯ

[โดยทิศ]

ทิสโต อุปริมา ย ทิสาย จิต ๗

โดยทิศ ตั้งอยู่ในทิศเบื้องบน ฯ

[โดยโอกาส]

โอกาสโต ออแวน จิต ๖

โดยโอกาส ตั้งอยู่ในห้อง ฯ

อุทฺธํ นาม อุทฺโธ นิปปีฬิยमानสฺส อลฺลสาฎกสฺส มชฺเฌ สณฺชาต-
โปฎกสฺสทิสํ อนตฺตปฏฺธํ

ชื่อว่า ท้อง ได้แก่อวัยวะอันเป็นเช่นเดียวกันพองลม อันเกิดขึ้นในท่าม
กลางแห่งผ้าเบี่ยง ซึ่งบุคคลรวมทั้ง ๒ ชายเข้าด้วยกัน เป็นโพล่งอยู่ข้างใน

พหิ มฺภูจํ ภายนอกเกลี้ยง

อนฺโต มํสกสมฺพุทฺถปฺปเวจฺจนกิลิฏฺฐํ

ภายในเปราะเบือนผ้าที่ห่อกากเนื้อ

ปาวารปฺปผกสฺสทิสํ เช่นเดียวกับดอกกล้าโพง

กฺกุฏิจิตฺตปณฺสทจฺจสฺส อพฺภนฺตรสฺสทิสฺสนฺติปี วัตฺตํ วฏฺฏติ ฯ

แม้จะกล่าวว่า เช่นเดียวกับภายในหนังขุนเนื้อ ก็ควร

ยตฺถ ตกฺโกฏฺฐกา คณฺหุปฺปาทกา ตาลหีรกา สุจิมฺบกา ปฏฺถนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อิจฺเจวมาทิ ทวตฺตีสกฺกฺลปฺปเภทา กิมิโย อาภุสฺสพฺยาภุสฺสา สณฺหสฺสพฺยาจริโน หุตฺวา
นิวสฺสนฺติ

อันเป็นที่อยู่แห่งหมู่นอน ๓๒ ครอก เป็นต้นว่า

๑. ตกฺโกฏฺฐกา นอนปากเหมือนนกกลาหัวขวาน

๒. คณฺหุปฺปาทกา นอนเหมือนไส้เดือน

๓. ตาลหีรกา นอนเหมือนเสี้ยนตาล

๔. สุจิมฺบกา นอนปากเข็ม

๕. ปฏฺถนฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต นอนตัวคล้ายเส้นด้ายที่ชายผ้า

ขวักไขว้เที่ยวเพ่นพ่านไปมา

เย ปานโกชนาทิมฺหิ อวิชฺชมาเน อุลฺลจฺจมิทฺวา วิรวนฺตา ททณฺมํสํ
อภิพนฺนติ

ซึ่งเมื่อไม่เมื่อน้ำและข้าวเป็นต้น ก็โลดร้องระงม บ่อนเนื้อหัวใจ

ปานโภชนาทิอชโยหรรณเวลายณจ เต อุทุมฺมา หุตฺวา ปฐมชโยหณฺเฏ
เทว ตโย อาโลเป ตฺริตฺตฺริตา วิรูปฺพนฺติ

และในเวลาทักสิณน้ำและข้าวเป็นต้น มันก็เอียงปากรีบแย่งกินคำข้าว
๒-๓ คำ ทักสิณเข้าไปคราวแรกโดยฉับพลัน

ยํ เตสํ กิมีนํ สฺสจฺจิมํ วจฺจกฺกุณฺณํ คิลานสาลา สฺสํสาณญฺจ โหติ
ทอฺงเป็นเรือนเกิด เป็นเวจฺจกฺกุณฺณํ เป็นโรงพยาบาล และเป็นป้าช้ของหนอน
เหล่านั้

ยตฺถ เสยฺยถาปี นาม จณฺทาลคามทฺวาเร จนฺทนิกาย นิทามสฺมเย
กฺกุลฺลสฺสิตเก วสฺสสเน อุทฺเทน วุชฺชมานํ
ทอฺปมาเหมือน ในหม้อน้ำครำใกล้ประตูบ้านคนจันทาล เมื่อฝนเมล็ด
ใหญ่ๆ ตกในถาดแล้ว

นานากุปฺปชฺชาคํ นิปิตฺตฺวา ชากตํ

มฺตฺต = มฺตร กรีส กรีส

จมฺม = ท่อนหนัง อฏฺฐิ ชนกระดุก

นฺหารุชณฺท ท่อนเอ็น

เบฬ น้ำลาย สิงฺฆาณิก น้ำูก

โลหิตปฺปฏฺติ และเลือดเป็นต้น

อันน้ำพัดมาคกรวม ในบ่อนั้น

กทฺทโมทกาสฺสฺสิตํ ระคนด้วยเปือกตม

ทฺริทฺตีหจฺจเยน สณฺชาตกิมิกุลํ สฺตรียาตปฺสนตาปเวคฺคกฺกุณฺณํ

ต่อมา ๒-๓ วัน ก็เกิดหมูหนอน แล้วเดือดขึ้นด้วยกำลังแสงพระอาทิตย์
ที่แผดเผา

อุปฺริ เฒฒปฺพุพฺเพ มฺตฺจณฺตํ

ปุดเป็นฟองเป็นต่อมขึ้นข้างบน

อภิเน็ลลณณํ ปรมหุคณธํ เขจุจณํ

มีส้เข้าบีต กลิ่นเหม็นอย่างขึงน่าสะอิดสะเอียน

เนว อุปคณตุํ นทญฺญํ อรหุปลํ อาปชชิตวา ติญฺญจติ

ถึงภาวะที่ไม่สมควรเข้าไปยืนใกล้ หรือเข้าไปดูตั้งอยู่

ปเคว มายิตุํ สายิตุํ วา

จะป่วยกล่าวไปไปถึงการสุดคมหรือล้ม ฉันทิด

เอวเมว นานปฺปการํ ปานโกชนาเท ทนฺตมฺสสณฺณณฺณิตํ ชิวหา-

หตฺถปรีวตฺติตํ เขพลาลาปฺลิพฺพุทฺธํ

น้ำ และ ข้าวเป็นต้น ซึ่งมีประการต่างๆ ก็ฉันทันนั้น อันสากคือฟันบดแล้ว
อันมือคือลิ้นพลิกไปมา เกือบกกลัวด้วยน้ำลายและน้ำย่อย

คณฺธํ วิคตวณฺณคณฺธรสาชิสฺสํปทํ ตณฺตวายขลิสุวานมณฺธสทิสํ นิปตติวา

กลับกกลายเป็นของปราศจากความถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส เป็นต้น ฉันทิด
เช่นเดียวกันน้ำข้าวในที่ทอหูก และรากสุนัขตกลงไปแล้ว

ปีตตเสมฺหาวตปฺลิเวจฺจิตํ หุตฺวา

ก็เกือบกกลัวด้วยดี เสดษม์ และลม

อุทฺรคฺคิสฺสตาปเวคฺกุญฺญจิตํ หุตฺวา กิมิกลากุลํ

ละเอียดแล้วด้วยกำลังความร้อนแห่งไฟในท้อง อาจูลไปด้วยหมุ่นอน

อุปรูปริ เชนฺปฺพุพฺพกาณิ มุณฺณณฺตํ

ปุดเป็นฟองเป็นต่อมขนข้างบนๆ

ปรมกสมฺพุทฺทคณฺธเชจุจณาวํ อาปชชิตวา ติญฺญจติ

ถึงความเป็นของที่มีกาก มีกลิ่นเหม็น และน่าเกลียดอย่างขึง ตั้งอยู่

ยํ สุตฺวาปิ ปานโกชนาเทสุ อมฺนฺณณฺตา สณฺญาติ

ที่แม้เพราะได้ยิน ก็เกิดความไม่พอใจในน้ำและข้าวเป็นต้น

ปเคว ปณฺญาจกฺขุณา อวโลเกตฺวา

จะกล่าวไปไปถึงต้องดูด้วยจักขุ คือปัญญาเล่า

ยตุล จ ปติคัม ปานโกชนาติ ปณจธา วิภาคัม คจจติ
และที่ ๆ น้ำและข้าว เป็นต้น ซึ่งตกลงไป ถึงความจำแนกเป็น ๕ ส่วน

๑. เอกัม ภาคัม ปาณกา ขาพหติ ส่วนหนึ่งถูกสัตว์กิน
๒. เอกัม ภาคัม อุทรลคิ ฌาเปติ ส่วนหนึ่งถูกไฟธาตุในท้องเผา
๓. เอโก ภาคัม มุตตัม โหติ ส่วนหนึ่งเป็นมูล
๔. เอโก กรีสัม ส่วนหนึ่งกรีส
๕. เอโก รสภาวัม อาปยธิตวา โลहितมัสสาณิ อุปพหยติ
ส่วนหนึ่ง ถึงความเป็นรสแล้วเพิ่มพุลเลือดเนื้อ เป็นต้น

[โดยปริเฉท]

ปริจเจโท อุทรปฏฺฐเลน เจว อุทริยาเคน จ ปริจจินนัม
โดยปริเฉท กำหนดด้วยกะเพาะอาหาร และส่วนแห่งอาหาร

อหฺมสฺส สภาวปริจเจโท

กำลังตั้งนี้ เป็นการกำหนดธรรมดาแห่งอาหารใหม่นั้น

วิสภาคปริจเจโท ปน เกสสทิโสเยว

ส่วนการกำหนดส่วนพิเศษ เป็นเช่นเดียวกับผมนั่นเอง

จป ใฝ่ใจ—อาหารใหม่พร้อมด้วยลักษณะ

[๑๙. ใฝ่ใจ—อาหารเก่าพร้อมด้วยลักษณะ]

กรีสัม ปกฺกาสยสาขาคเ อญฺจุจฺจุลเวฬุปฺพหสฺสทิสเ อนฺตปรีโยสาเน จิตฺ ฯ

อาหารเก่า ตั้งอยู่ในที่สุดไส้ใหญ่ อันเป็นเช่นเดียวกับปล้องไม้ไผ่ ยาว
ประมาณ ๘ นิ้ว กล่าวคือกระเพาะอาหารเก่า (อุจจาระ)

ตตล พงกัณฺหาในอาหารเก่านี้ว่า

ยถา เวฬุปฺพเห โอมหฺมตฺติว ปกฺขิตฺตาย สณฺหปณฺฑมฺมตฺติกา ย น
เวฬุปฺพหํ ขานาคิ มยิ ปณฺฑมฺมตฺติกา จิตฺตาคิ

ในดินเหลืองละเอียด ซึ่งบุคคลขยำแล้วใส่ในปล้องไม้ไผ่ ปล้องไม้ไผ่
ก็หาไม่รู้ไม่ว่า ดินเหลืองอยู่ในเรา

นปี ปณฺทุมตฺติกา ชานาติ อหํ เวฬุปรพฺเพ จิตฺตาติ

แม้นดินเหลือง หารู้ไม่ว่า เราอยู่ในปล้องไม้ไผ่ ฉนั้นใด

เอวเมว น ปกฺกาสโย ชานาติ มยิ กรีสํ จิตฺนฺติ

กระเพาะอาหารเก่า ก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน ก็รู้ไม่ว่า กรีสอุจจาระอยู่ในเรา

นปี กรีสํ ชานาติ อหํ ปกฺกาสเย จิตฺนฺติ ฯ

แม้กรีสอุจจาระ ก็หารู้ไม่ว่า เราอยู่ในกระเพาะ กระเพาะเก่า ฯ

อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา

ธรรมเหล่านี้ เว้นแต่จากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน

อิติ กรีสํ นาม ชีวํวํ กรีสํ ดังกล่าวมาแล้วนี้ อิมสฺมี สรีเร ปาณฺนิกฺโข

โกฏฐาโส ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ ในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพที่หาเจตนามิได้

อพฺยาโกโต เป็นอัมพาต

สุณฺโณ ว้างเปล่า

นิสฺสํสํโต มิใช่สัตว์

ถฺโร แข็งกระด้าง

ปจฺจวาทฺตฺติ จัดเป็นปฐวีธาตุ

[ว่าโดยสี่]

กรีสนฺติ วจฺจํ ฯ

ชื่อว่า อาหารเก่า ได้แก่อุจจาระ ฯ

ตํ อณฺณโต เภยฺยุเณน อชฺโณหฺนฺนาหารวณฺณเมว โหติ ฯ

อุจจาระนั้น ว่าโดยสี่ มีสีเหมือนอาหารที่กลืนแล้วโดยมากนั้นแล ฯ

[ว่าโดยสัณฐาน]

สณฺฐานโต โอกาสสณฺฐานํ ฯ

ว่าโดยสัณฐาน มีสัณฐานเท่าที่อยู่ ฯ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต เหฏฐิมาย ทิสาย ชาค์ ฯ

ว่าโดยทิส เกิดในทิสเบ้องต่ำ ฯ

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต ปกกาสาเย จิต์ ฯ

ว่าโดยโอกาส ตั้งอยู่ในกระเพาะอาหารเก่า ฯ

ปกกาสาโย นาม เหฏฐานาภิปฏิจิกณฺณกฺขลานํ อนฺตเร อนฺตาวสาเน
อุพฺเพเทน อฏฺฐังคฺคฺมตฺโต เวพฺพนาฬิกสทิสว

ชื่อว่า กระเพาะอาหารเก่า ตั้งอยู่ในที่สุดแห่งไส้ใหญ่ ในระหว่างไส้สะดือ
และโคนข้อกระดูกสันหลัง โดยส่วนสูงประมาณ ๘ นิ้ว เหมือนอย่างหน่อไม้ไผ่สูง
ประมาณ ๘ นิ้ว

ยตุล เสยฺยถาปี นาม อุปริฏฺฐิมิภาเค ปตฺติํ วสุโสทกํ โอคฬิตฺวา เหฏฐิ
ภูมิกาคํ ปฺปฺเรตฺวา ติฏฺฐติ เอวเมว ยงฺกณฺจิ อามาสเย ปตฺติํ ปานโกชนาทิกํ
อุทรคฺคินา เณฺนุทฺเททกํ ปกํ ปกํ นิสทาย ปีสิตฺมิว สณฺหาวั อาปชฺชิตฺวา
อนฺตวิเลน โอคฬิตฺวา โอมทฺทิตฺวา เวพฺพพเพ ปกฺขิปฺมานปณฺฑิตฺติกา วิย
สณฺนิจิตํ หุตฺวา ติฏฺฐติ ฯ

อันเป็นที่ ๆ ข้าวและน้ำ เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ตกลงในกระเพาะ
อาหารใหม่ อันไฟธาตุในท้องเผาผลาญ ให้เป็นฟองฟอด ถึงความเป็นของละเอียด
ดุจถูกบดด้วยหินบด แล้วไหลลงไปตามช่องไส้ใหญ่ เป็นของหมกตั้งอยู่ ดุจดิน
เหลืองที่บุคกลายใส่ในปล้องไม้ไผ่ มีอุปมาเหมือนกับน้ำฝนตกลงยังภูมิภาคว์เบ้อง
สูง ไหลบ่าลงไปได้มีภูมิภาคว์เบ้องต่ำ ตั้งอยู่ณนั้น ฯ

[ว่าโดยปริจเจท]

ปริจเจทโต ปกกาสะปฏฺเเลน เจว กรีสภาเคนจ ปริจฺจินนํ

ว่าโดยปริจเจท กำหนดด้วยกระพุ้งกระเพาะอาหารเก่า และด้วยส่วนแห่ง
อาจารย์ ฯ

อหimsา สภาคปริจเจโท ฯ

นี้ เป็นการกำหนดส่วนธรรมดาแห่งอาหารเท่านั้น ฯ

วิสภาคปริจเจโท ปน เกสสทิโสเยว ฯ

ส่วนการกำหนดพิเศษ ก็เป็นเช่นเดียวกับผมนั่นเอง ฯ

จบ ใฝ่ใจ—อาหารเก่าพร้อมด้วยลักษณะ

[๒๐. ใฝ่ใจ—มันสมองพร้อมด้วยลักษณะ]

มตฺตลฺลํ สีสกฺกฺภาพฺพนฺตเร จิตฺ ฯ

มันสมองตั้งอยู่ในภายในกระโหลกศีรษะ ฯ

ตตฺถ คือกำหนดในมันสมองนั้นว่า

ยถา ปุราณลาพุกฺกฺกาเห ปกฺขิตฺตาย ปิฏฺฐปิณฑิยา น ลาพุกฺกฺกาหํ ชานาติ
มยิ ปิฏฺฐปิณฑิ จิตฺตํ

ในก้อนแป้งที่เขาใส่ในกระโหลกน้ำเต้าเก่า กระโหลกน้ำเต้าเก่า หาไม่รู้ไม่ว่า
ก้อนแป้งอยู่ในเรา

นปึ ปิฏฺฐปิณฑิ ชานาติ อหํ ลาพุกฺกฺกาเห จิตฺตํ
เราอยู่ อยู่กระโหลกน้ำเต้า ฉันทิด

เอวเมว น สีสกฺกฺภาพฺพนฺตเร ชานาติ มยิ มตฺตลฺลํ จิตฺตํ
ภายในกระโหลกศีรษะ ก็ฉันทันเหมือนกัน คือหาไม่รู้ไม่ว่า มันสมองตั้ง
อยู่ในเรา

นปึ มตฺตลฺลํ ชานาติ อหํ สีสกฺกฺภาพฺพนฺตเร จิตฺตํ
แม้มันสมอง ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ในภายในกระโหลกศีรษะ

อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา
ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ มตฺตลฺลํ นาม ชั่วว่า มันสมอง ดังที่ได้บรรยายมานี้ อิมสฺมิ สรีเร
ปาวฺกฺยเยกฺโก โภกฺกฺกาโส ได้แก่ส่วนโดยเฉพาะหนึ่ง ในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนามิได้

อหยาโกโต เป็นอหยาโกต

สุญโณ ว้างเปล่า

นิสสโต มิใช่สัตว์

ถุโร แข็งกระด้าง

ปฐวีธาตุติ จัดเป็นปฐวีธาตุ

[ว่าโดยสี่]

มตถลุลุคนติ สีสักภาพพจนตเร จิตมิลขราติ ฯ

ชื่อว่า มันสมอง ได้แก่อันแห่งมันสมอง อันตั้งอยู่ในภายในกระโหลก

ศีรษะ ฯ

คัม วรรณโต เสตัม อหิจลตคกบีณทวณณัม ฯ

มันสมองนั้น ว่าโดยสี่ มีสีขาว เช่นเดียวกับสีก้อนเห็ดหัวงู ฯ

ทริภาวํ อสมปตตทฏฐปิรวณณนติปิ วตตุํ วฏฐติ ฯ

แม้จะกล่าวว่า มีสีเหมือนน้ำมันที่เสีย แต่ยังไม่ทันจะกลายเป็นนมส้ม

ก็ควร ฯ

[ว่าโดยสัณฐาน]

สณฐานโต โอกาสสณฐานํ ฯ

ว่าโดยสัณฐาน มีสัณฐานเท่าโอกาส ที่ตั้งอยู่ ฯ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต อุปริมาย ทิสาย ชาตัม ฯ

ว่าโดยทิส เกิดในทิสเบื้องบน ฯ

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต สีสักภาพพจนตเร จตตาริ สัพพนิมคเค นิสสาเย สโมธานตวา

จปีตา จตตาริ ปฏฐปิณหา วิย สโมหิถํ ติฏฐติ ฯ

คำว่าโดยโอกาส อาศัยแนวประธาน ๔ แนว ในภายในกระโหลกศีรษะ ตั้ง
ชุมนุมกันอยู่ดุก่อนแบ่ง ๔ ก้อน อันบุคคลตั้งรวมกันไว้ ฯ

[ว่าโดยปริจเฉท]

ปริจเฉทโต สีสกภาพสส อพภนตรตเลหิ เจว มตตลุลุคภาเคน จ ปริจฉินัน
ว่าโดยปริจเฉท กำหนดด้วยพินในภายในแห่งกระโหลกศีรษะ และส่วน
ของมันสมอง ฯ

อยมสส สภาคปริจเฉโท

กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดธรรมดา ของมันสมองนั้น

วิสภาคปริจเฉโท ปน เกสสทิสเวย

ฝ่ายกำหนดส่วนพิเศษ เป็นเช่นเดียวกับผมนั่นเอง

จบ ใฝ่ใจ - มันสมองพร้อมด้วยลักษณะ

จบ ปฐิฐาตุ ๒๐ จบ

[๒๑. ใฝ่ใจ - ดีพร้อมด้วยลักษณะ]

ปัตเตส อพทปัตตัม ชีวิตินทริยพทัง สกลสรีรํ พยาเปตฺวา จิตฺ
บรรดาตทั้งหลาย ดีไม่เป็นผัก ขาบขานตั้งอยู่ท่วสรีระ ซึ่งเนื่องด้วย
ชีวิตินทริย ฯ

พทปัตตัม ปัตตโกสเก จิตฺ ฯ

จิตเป็นผัก ตั้งอยู่ในผักดี ฯ

ตตฺถ พิงกำหนดในดินนั้นว่า

ยถา ปฺปวํ พยาเปตฺวา จิตฺเต เตเลน น ปฺปวํ ชานาติ

น้ำในน้ำมันที่ซึมซาบขนม

เตลํ มํ พยาเปตฺวา จิตฺตนิ

ขนม หาไม่รู้ไม่ว่า น้ำมันซึมซาบเราอยู่แล้ว

นปี เตลํ ชานาติ อหํ ปฺปวํ พยาเปตฺวา จิตฺตนิ

แม้ไขมัน ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราซึมซาบขนมตั้งอยู่ ฉะนั้นใด

เอวเมว น สรีรํ ชานาติ อพทปัตตัม มํ พยาเปตฺวา จิตฺตนิ

สรีระ ก็ฉนั้นนั่น เหมือนกัน ก็ไม่รู้ไม่ว่า จิตไม่เป็นผัก ซึมซาบเราอยู่แล้ว

นบี อพทฐบีตคัม ชานาติ อหัม สรีร์ พุยาเปตวา จิตนติ
แม้ดทเป็นผักก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราชิมซาบสรีระอยู่แล้ว

ยถา วสุโสทเกณ ปุณฺณเณ โกสาคถโกสเก น โกสาคถโกสโก ชานาติ
มยิ วสุโสทกัม จิตนติ

ในรังบวบขมที่เต็มไปด้วยน้ำฝน รังบวบขม หาไม่รู้ไม่ว่า น้ำฝนอยู่ในเรา

นบี วสุโสทกัม ชานาติ อหัม โกสาคถโกสเก จิตนติ
แม้น้ำฝน ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราอยู่ในรังบวบขม ฉันทิด

เอวเมว น ปิตตโกสโก ชานาติ มยิ พทฐบีตคัม จิตนติ
ผักดกฉันนั้น คือหาไม่รู้ไม่ว่า ดทเป็นผักอยู่ในเรา

นบี พทฐบีตคัม ชานาติ อหัม ปิตตโกสเก จิตนติ
แม้ดทเป็นผัก ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราอยู่ในผักดก ฉันทิด

อณฺณมณฺณ อโภคปจฺจเวกขณรหิตา เอเต ธมฺมา
ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ ปิตคัม นาม ชั่วว่า ดี ดังที่ได้บรรยายมานี้ อิมสฺมิ สรีเร ปาฏิเยกโก
โกฏฐาโส ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนาไม่ได้

อพฺยาโกโต เป็นอภัยากฤต

สุญฺโณ ว่างเปล่า

นิสฺสัคโค มิใช่สัตว์

ยุสฺสโก เป็นน้ำหย่น

อาพฺนุชานาโร มีอาการชิมซาบ

อาโปธาคฺคิ จัดเป็นอาโปธาค

[ว่าโดยสี]

ปิตตตนิ เทว ปิตตานิ พทฐบีตคณฺจ อพทฐบีตคณฺจ

ชั่วว่า ดี ได้แก้ดี ๒ ชนิด คือ

ดัดที่มีฝักอย่าง

ดัดที่ไม่เป็นฝักอย่าง ๑

ตตถ พทุธิปัตติ วัฒนโต พหลมธกเตลวณณ

ในดี ๒ ชนิดนั้น ดัดที่เป็นฝัก ว่าโดยสี มีสีเหมือนสีน้ำมันที่สกัดจากผล
มะพร้าวขึ้น ๆ

อพทุธิปัตติ มีลาตพกลุปปวณณ

ดัดที่ไม่เป็นฝัก มีสีเหมือนพกลเหียว ๆ

[ว่าโดยสีฐาน]

สนฐานโต อุภยมี โอกาสสนฐาน

ว่าโดยสีฐาน ดัดทั้ง ๒ มีสีฐานเท่าที่อยู่ ๆ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต พทุธิปัตติ อุปริมาย ทิสาย ชาด

ว่าโดยทิส ดัดที่เป็นฝักเกิดในทิสเบื้องบน ๆ

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต อพทุธิปัตติ จเปตวา เกสโลมทนตนขาน มีสวินมุตตฐา-

นญเจว ถทุสสุกจจมมจ อุทกมิว เตลพินทุ อวเสสสิริ พยาเปตวา จิต

ว่าโดยโอกาส ดัดที่ไม่เป็นฝัก ย่อมซึมซาบไปทั่วสรรพที่เหลื่อตั้งอยู่ เว้นที่
ตั้งอยู่พื้นเนื้อแห้ง ผม ขน เล็บ ฟัน และหนังกระด้าง และแห้งผาก ดุจหยดน้ำมัน
ซ่านไปทั่ว

ยมหิ กุปีเต สตุตถาน อภิณี ปิตถานิ โทหนติ ภมณติ ตตติ กมปติ
กณทายติ

ที่เมื่อมันกำเรียบแล้ว สัตว์ชักให้ตาเหลือง วิ่งเวียนตัวสะทกสะท้านคัน
อยู่ ๆ

มทุธิปัตติ หทยปปผาसान อุนตเร ยมกมส์ นิสุสาย ปติญจิตะ มหา-
โกสาตถิโกสสทิสเส ปิตตโกสเส จิต

ดัดที่มีฝัก ตั้งอยู่ในฝักดีเช่นเดียวกับรังบัวขมิใหญ่ ตั้งแนบเนื้อดับใน
ระหว่างหัวใจ และปอด

ยมิ กุปีเตตตตภา อุมมตตภา โหนติ วิปลตตจิตตภา หิริตตปปี
จทเทตวา อากตพหิ โภโรนติ กนอเนนโขจลลว ปนโสกค ปนอหนิ
ที่เมื่อนั้นกำเริบแล้ว สัตว์มันก็เป้นบ้า จิตใจแปรปรวน ทั้งหิริและโอตตปปะ
สิ่งที่ไม่น่าจะกระทำ ก็ทำได้

อภาสิตพหํ ภาสณฺติ
สิ่งที่ไม่ควรพูด ก็พูดได้
อจินิตตพหํ จินเตนฺติ
สิ่งที่ไม่ควรคิด ก็คิดได้ ฯ

[ว่าโดยปริเฉท]

ปริชฺเจทโต ปีตทภาเคน ปริจฺจนนํ ฯ

ว่าโดยปริจเฉท กำหนดด้วยส่วนแห่งใด ๆ

อยมสส สภาคปริจเจโท

กำหนดตั้ง ^{๕๑} เป็นการกำหนดธรรมเนียมตาของคน ^{๕๒} ๗

วิธภาคปริจเฉท ปณ เกสสทีโสเยว ฯ

ฝ่ายการกำหนดพิเศษ เป็นเช่นเดียวกันกับผมนั่นเอง ฯ

จบ ใฝ่ใจ - ดพร้อมทงลกษณะ

[๒๒. ใฝ่ใจ – เสลดพร้อมทั้งลักษณะ]

เล่มที่ เอกุปตฺตปุรปฺพมาณํ อุตฺรปญฺญเล จิตํ ฯ

เสลดประมาณเต็มบาตรหนึ่ง ตั้งอยู่กะฟุ้งท้อง ๆ

ตตถ ฟังกำหนดในเสลดนั้นว่า

ชดา อูปริ สดขาคเผลปฏลาข จนุทนิกาข น จนุทนิกา ขานาติ มข
 เผลปฏล จิตนติเตมมณะปะนั ระเวณโฆกนโฆลลข กัณลั จลลข เอะจ

ในบ่อน้ำคร่ำ ซึ่งเกิดเป็นฟอง เป็นฝาฟอดในเบื่องบน บ่อน้ำคร่ำ หารู้ไม่ว่า ฟองฝาดังอยู่ในเรา

ในปี เสด็จปลุก ขานาคิ อหิ จนนิกาย จิตนติ
แม้ฟองผา ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ในบ่อน้ำคร่ำ ฉันทิ

แอมเวตั้น อูทรปลุก ขานาคิ ใยมิ เสมหิ จิตนติ
กระฟุ้งท้อ หาไม่รู้ไม่ว่า เสดลอยู่ในเรา

ในปี เสมหิ ขานาคิ อหิ อูทรปลุก จิตนติ
แม้เสลด หาไม่รู้ไม่ว่า เราอยู่ในพื้นท้อ ฉันทิ

อณฺณมณฺณ อาภคปจเวกขณรหิตา เอเต ธมฺมา
ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ๑

อิตติ เสมหิ นาม ชั่วว่า เสดล ตังพรรณนามาฉน

อิมสมิ สรีเร ปาฐิเชกโก โกฏฐาโส

ได้แก่ ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนาไม่ได้

อพยากโต เป็นอภัยากฤต

สุญโณ วางเปล่า

นิสสตุโต มิใช่สัตว์

ยฺสฺสฺสฺส เป็นน่ายับ

อาพนฺธนาภาโส มีอาการซึมซาบ

อาโปธาดุ จัดเป็นอาโปธาดุ

[ว่าโดยสี่]

เสมหฺนติ สรีรพณฺตเร เอกปตฺตปรูปปมาณํ เสมหํ ๑

ชื่อว่า เสดล ได้แก่ เสดลในภายในสรีระ มีประมาณเต็มบาตร ๑

ตํ วณฺณโต สิตํ นาคพลหฺปณฺณรสวณฺณํ ๑

เสลดนั้น ว่าโดยสี่ มีสีขาวเหมือนสีไม้แดงหนู ๑

คชคฤหะราช อชธิกคชคธ เนติคธ [ว่าโดยสัจฐาน]

สัจฐานโต โอกาสสัจฐาน

ว่าโดยสัจฐาน มีสัจฐานแห่งที่อยู่ของตน ฯ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต อุปริมาย ทิสาย ชาต ฯ

ว่าโดยทิส เกิดในทิสเบ้องบน ฯ

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต อุทรรูปเล จิตฺ ยํ ปานโกชนาพ็อชโฆทรณกาเล เสยฺยถาบี
นาม อุทเก เสวาลปณณกํ กฏฺเจว กจฺเจว ปตนเต จิขฺชิตฺวา ทฺวิธา หุตฺวา
ปฺน อชโฆตฺตริตฺวา ติฏฺฐติ เอวเมว ปานโกชมาทิมิ นิปตนเต จิขฺชิตฺวา
ทฺวิธา หุตฺวา ปฺน อชโฆตฺตริตฺวา ติฏฺฐติ ยมฺหิ จ มนฺทีกฺขเต ปกฺกคณฺโฑวีย
ปฺติกฺกคณฺณทมิว จ อุทรรํ ปรมเชคฺจุลํ กุณฺปนคฺคํ โหติ ฯ

ว่าโดยโอกาส ตั้งอยู่ในกะเปาะท้อง ที่ในเวลากลื่นกินน้ำและข้าวเป็นต้น
เมื่อน้ำและข้าวเป็นต้น ตกลงไปย่อมแยกเป็น ๒ ภาค แล้วกลับหุ้มตั้งอยู่อีกเหมือน
อย่างสาหร่ายในน้ำ เมื่อไม้หรือกรวดตกลงไป ย่อมแยกออกเป็น ๒ ภาค แล้วกลับ
หุ้มมาตั้งอยู่อีก และที่เมื่อน้ำน้อย ก็มีกลื่นปานซากศพ น้ำสะอาดสะอาดอย่างยิ่ง
เหมือนผีแตก และเหมือนไข่น้ำ

คโต อุกฺคเตน จ คนฺธเณ อุทฺเทโกปี มุขมฺปี ทฺคฺคณฺธํ ปติกฺคณฺปสฺสทิสํ
โหติ

ก็การเรอทางปากก็ดี ด้วยกลื่นที่พุ่งขึ้นมาจากท้องนั้น ย่อมมีกลื่นเหมือน
เช่นเดียวกับศพเน่าเพื่อจะ

โส จ ปุริโส อเปหิ ทฺคฺคณฺธํ วายสฺสี วัตตพฺพตํ อาปชฺชติ
อันบุคคลผู้นั้น ย่อมถึงความที่ใคร ๆ ตะเพิดว่า มึงจงถอยออกไป มึงส่ง
กลื่นเหมือน

ในปี นิธยาโส ขานาติ อหิ รุกขสส ปุพฺพาทิปุพฺพเสสฺ จิตฺติ
 แม้ียง ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ในส่วนที่ถูกพันเป็นต้นแห่งต้นไม้ ฉนั้นใด
 เอมเมว น สรีรสส ขาณุกณฺณกาทีหิ อภิหฺมฺปฺปเทสสา ขานนฺติ อมฺหฺส
 ปุพฺพโ หิ จิตฺติ

ส่วนแห่งร่างกาย ที่ถูกต่อและหนามเป็นต้น ที่มัด ก็หาไม่รู้ไม่ว่า

อมฺหฺส ปุพฺพโ หิ จิตฺติ หนองอยู่ในเรา

ในปี ปุพฺพโ ขานาติ อหิ เสสฺ ปุพฺพเสสฺ จิตฺติ

แม้หนอง ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ในส่วนนั้น ๆ ฉนั้นนั้นเหมือนกัน ๆ

อณฺณณณณฺ อภิโกตปฺจจเวกฺขณฺรหิตา เอเต ธมฺมา

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน

อิตฺติ ปุพฺพโ นาม ชอฺว่า หนอง ดังว่ามาน

อิมสฺมี สรีเร ปาณฺนิเยโก โภณฺธาโส

ได้แก่ ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน หาเจตนาไม่ได้

อพฺยาโกโต เป็นอภัยากฤต

สณฺโณ ว้างเปล่า

นิสฺสโต มิใช่สัตว์

ยฺสฺสโต เป็นน้ำหย่น

อาพณฺธนาภาโร มีอาการซึมซาบ

อาโปธาคฺคิตฺติ จัดเป็นอาโปธาค

[ว่าโดยสี]

ปุพฺพโ หิ ปณฺทฺพลาสวณฺโณ ฯ

ชื่อว่า หนอง ได้แก่หนองที่เป็นซากโลหิตเน่า

มตฺสรีเร ปน ปุตฺติพฺพลาจามวณฺโณ โหติ ฯ

หนองนั้น ว่าโดยสี มีสีเหมือนใบไม้เหลือง แต่สำหรับในสรีระของคน

ตาย มีสีเหมือนน้ำขาวขุ่นที่บูด ๆ

[ว่าโดยสัจฐาน]

สัจฐานโต โอกาสสัจฐานโน

ว่าโดยสัจฐาน มีสัจฐานเท่าโอกาสของตน ฯ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต ทวีสุ ทิสาสู โหติ

ว่าโดยทิส มีในทิสทั้ง ๒

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต ปน ปุพฺพสส โอกาสโส นาม นินฺทิตฺ นตฺติ ยตฺถ โส
สนฺนิจิตฺ ติฏฺฐเชฺยฺย ฯ

ก็ว่าโดยโอกาส ชื่อว่า โอกาสของหนอง อันเป็นที่พึงข้างตั้งอยู่เป็นนิจ
ไม่มี ฯ

ยตฺร ยตฺร ปน ขาณฺณกฺกปฺปหฺรณอคฺคิชาลาทีหิ อภิตเต สรรีรปฺปเทเส
โลหิตํ สณฺณหิตฺวา ปจฺจติ คณฺหปปีฬกาภโย วา อูปฺปชฺชนฺติ ตตฺร ตตฺร ติฏฺฐติ ฯ

แต่ในที่ใด ๆ ซึ่งเป็นส่วนแห่งสรีระที่ถูกต่อหรือหนามดำ ถูกเครื่องประหาร
กระทบ หรือถูกเปลวไฟลวก โลหิตย่อมห่อสุก มีฉะนั้น ก็เกิดผหรือต่อมขึ้น
เป็นคัน หนองก็ตั้งอยู่ในที่นั้น ๆ ฯ

[ว่าโดยปริจเจท]

ปริจเจทโต ปุพฺพภาเคน ปริจฺจินโน

ว่าโดยปริจเจท กำหนดด้วยส่วนของหนอง ฯ

อยมสฺส สภาคปริจเจโท

กำหนดอย่างนี้ เป็นการกำหนดธรรมดาของหนองนั้น ฯ

วิสภาคปริจเจโท ปน เกสสทิสฺสเวย

ฝ่ายการกำหนดพิเศษ เป็นเช่นเดียวกันผมนั่นเอง

จบ ใฝ่ใจ - หนองพร้อมทั้งลักษณะ

[๒๔. ใฝ่ใจ — เลือดพร้อมทั้งลักษณะ]

โลหิตสุ สีสรรโลหิต บิ่ตัม วิย สกลสรวิ พุยาเปตวา จิต
บรรดาเลือดทั้งหลาย เลือดที่ฉีดเข้าไปตั้งอยู่ทั่วสรรพางค์นั้น ดูดี ๆ

สนธิจิตโลหิต ยกนฐฐานสส เทญจาภาคัม ปุเรตวา เอกปคตปุรมคตัม
วฤกททยยกนปปสาธานี เตเมนตัม จิตัม ฯ

เลือดที่ขัง ตั้งเต็มพนักล่างแห่งฐานต้น มีประมาณเต็มบาตรหนึ่ง ยังม้าม,
หัวใจ, ตับ และปอด ให้ชุ่มอยู่ ฯ

ตตถ สีสรรโลหิต อพทฐบิตตสทิสเวย วินิจจโย ฯ

ในเลือด ๒ ชนิดไหน ในเลือดที่ฉีด มีวินิจจยกับดีที่ไม่มีฝักใฝ่ตัวเอง ฯ

อิตรัม ปน ยถา ชัชชกรปาเล โวฏฐเจ อุกเก เทญจา เทททุนธาทีนิ
เตมยมาเน น เทททุนธาทีนิ ชานนติ มยิ อุกเกเน เตมียามาติ

ฝ่ายเลือดอีกชนิดหนึ่ง พึงกำหนดว่า ในน้ำอันบุคคลรดแล้วที่กระเบื้องเก่า
ยังกอนดินและท่อนไม้ เป็นต้น ในภายใต้ให้ชุ่มอยู่ กอนดินและท่อนไม้ เป็นต้น
หาว่า เราให้น้ำให้เปียชุ่มอยู่

นปี อุกกัม ชานาติ อหิ เลททุนธาทีนิ เตเมมิตติ

แม่น้ำ ก็หาว่า เรายังกอนดินและท่อนไม้ เป็นต้น ให้ชุ่มอยู่ ฉะนั้น

เอวเมว ม ยกนสส เทญหาภาคฐฐานัน วฤกาทีนิ วา ชานนติ มยิ
โลหิตัม จิตัม อมเท วา เตมยมานัน จิตนติ

ที่เป็นส่วนภายใต้แห่งตับหรือม้าม เป็นต้น หาว่า เลือดอยู่ในเรา หรือ
ยังเราให้ชุ่มอยู่

นปี โลหิตัม ชานาติ อหิ ยกนสส เทญจาภาคัม ปุเรตวา วฤกาทีนิ
เตมยมานัน จิตนติ

แม้เลือด ก็หาว่า เรายังส่วนภายใต้แห่งตับ และม้าม เป็นต้น ให้ชุ่ม
อยู่ ฉะนั้น เหมือนกัน ฯ

อณฺณมณฺเฑ อโภกปจฺจเวกฺขณรหิตา เอเต ธมฺมา ฯ

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ โลหิตํ นาม ชั่วว่า เลือด ดังกล่าวมานี้

อิมสมิ สรีเร ปาฏิเยกโก โภจฺจาโส

ได้แก่ ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตนา เป็นสภาพหาเจตนาไม่ได้

อพฺยาโกโต เป็นอภัยากฤต

สุณฺโณ วางเปล่า

นิสฺสตุโต มิใช่สัตว์

ยฺยสฺสกุโต เป็นน้ำหย่น

อาพฺนธนาภาโร มีอาการซึมซาบ

อาโปธาทฺตุติ จัดเป็นอาโปธาทุ

[ว่าโดยสี]

โลหิตนฺติ เทว โลหิตานิ ชั่วว่า เลือด ได้แก่ เลือด ๒ ชนิด คือ

สนฺนิจิตฺตโลหิตญฺจ เลือดชั้น ๑

สํสฺรณฺตโลหิตญฺจ เลือดจาก ๑

ตตถ สนฺนิจิตฺตโลหิตํ วณฺณโต นิปฺกภพฺพหลาหารสวณฺณํ

ในเลือด ๒ อย่างนั้น เลือดชั้น ว่าโดยสี มีสีเหมือนครั้ง ทั้งแก่ทั้งขุ่น

สํสฺรณฺตโลหิตํ อจฺจหลาหารสวณฺณํ ฯ

เลือดจาก มีสีเหมือนครั้งใส ฯ

[ว่าโดยสัณฐาน]

สณฺฐานโต อุกฺกมฺปิ โอกาสสณฺฐานํ ฯ

ว่าโดยสัณฐาน เลือดทั้ง ๒ อย่าง มีสัณฐานเท่าโอกาสของตน ฯ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต สมนิจิตโลหิตํ อูปริมาย ทิสาย ชาตํ
 ว่าโดยทิส เลือดขันธ์ เกิดในทิสเบ้องบน
 อิตริ ทวิสฺสู ทิสาสฺสู ชาตํ
 เลือดจางเกิดทั้งในทิสทั้ง ๒

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต สัสมณโลหิตํ จเปตฺวา เกสโลมทนต์นขาณํ มัสวินิมุตตภูจา-
 นณฺเจว ฌทตฺสูกกมฺมณฺจ ธมฺมิจาลานุสาเรน สพฺพํ อฺปาทินฺนสรีริ ฌริตฺวา
 จิตํ ฯ

โดยโอกาส เลือดจาง ขาบทัวสรีระมีชีวิตทุกแห่ง ตั้งอยู่ตามสายช่องแห่ง
 เส้น เว้นที่แห่งผม ขน ฟัน เล็บ ที่ตั้งฟันจากเนื้อ และหนังอันกระด้าง และ
 แห่งผาก

สมนิจิตโลหิตํ ยกนภูฐานสฺส เหมฐาภาคํ ปฺปเรตฺวา เอกปฺตฺตปฺรมตฺตํ
 เลือดขันธ์ ท่วมอยู่ภายใต้แห่งม้าม มีประมาณเต็มบาตร ๑
 วกกททย ยกนปฺปสาสนํ อฺปฺริ โดกํ โดกํ ปคฺมรณตํ
 หยาดลงทีละน้อยๆ ณ เบ้องบนแห่งม้าม, หัวใจ, ตับ, ปอด, ยังม้าม
 หัวใจ ตับ และปอด ให้ชุ่มอยู่ ฯ

ตสฺมิ หิ วกกททยาทินิ อเตเมนฺเต สตฺตา ปิปาสิตา โหนติ ฯ
 ก็เมื่อเลือดขันธ์นั้น ไม่ยังม้ามและหัวใจเป็นต้นให้ชุ่มอยู่ หมูสัตว์ย่อมเป็น
 ผู้กระหาย ฯ

[ว่าโดยปริจเฉท]

ปริจเฉทโท โลหิตภาเคน ปริจฺจินฺนํ
 โดยปริจเฉท กำหนดด้วยส่วนแห่งเลือด

อภยสส สภาคปริจเจโท

การกำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดธรรมดาของเลือดนั้น ๆ

วิสภาคปริจเจโท ปน เกสสทิสเวย

ฝ่ายการกำหนดพิเศษ เป็นเช่นเดียวกับผมนั่นเอง

จบ ใฝ่ใจ — เลือดพร้อมทั้งลักษณะ

[๒๕. ใฝ่ใจ — เหยื่อพร้อมทั้งลักษณะ]

เสโท อคคิสนตาปาทิกาลเสฏฺฐ เกสโลมกุปวิวรานิ คติภูติ เจวิ ปคฺชมรติ
จ ๑

เหยื่อตั้งอยู่เต็ม ช่องชุมผม และขน และหลังออกในเวลาที่ร้อนอบอ้าว
เพราะไฟเป็นต้น ๆ

ตตล พึงกำหนดในเห่งนั้นว่า
ยถา อุทฺทา อพฺพุพฺพหตฺเตสฺส ภิสฺมุพาลกฺกุทฺทนาฟกฺลาเปสฺสุ น ภิสํสาทิม
กลาปิวิวรานิ ชานนติ อมฺเหติ อุทฺทํ ปคฺชมรตีติ

ในกำแห่งกำบั่ว (อันมีนามว่า) ภิสุมพาล, กุฎุท ซึ่งพอยกขึ้นแล้วจาก
น้ำ ช่องในใบบั่วอันมีนามว่า ภิส เป็นต้น หาญไม่ว่า น้ำหลังออกจากเรา

น อุทฺทํ ชานนติ ภิสํสาทิกลาปิวิเรหิ ปคฺชมรตํ อุทฺทํ ชานนติ อหํ
ภิสํสาทิกลาปิวิเรหิ ปคฺชมรมีติ

แม้น้ำซึ่งหลังออกจากช่องในกำบั่ว อันมีนามว่า ภิส เป็นต้น ก็หาญไม่ว่า
เราหลังออกจากช่องในกำบั่วเป็นต้น ฉนั้นใด

เอวเมว น เกสโลมกุปวิวรานิ ชานนติ อมฺเหติ เสโท ปคฺชมรตีติ
ช่องชุมผมและขน หาญไม่ว่า เหยื่อหลังออกจากเรา

นปฺปี เสโท ชานนติ อหํ เกสโลมกุปวิเรหิ ปคฺชมรมีติ
แม้เหยื่อ ก็หาญไม่ว่า เราหลังออกจากช่องแห่งชุมผม และขน ฉนั้นนั้น

เหมือนกัน

อณฺณมณฺณํ อาโณคปจฺจเวกฺขณธฺรทิตา เอตา ธมฺมา

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน

อิติ เสโท นาม ชื่อว่า เหงื่อ ดังว่ามานี้

อิมสฺมิ สรีเร ปาฏิกเขกโก โภฏฐาโส

ได้แก่เป็นส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนามิได้

อพฺยาโกโต เป็นอภัยากฤต

สุณฺโณ ว้างเปล่า

นิสฺสโต มิใช่สัตว์

ยฺสฺสฺสโต เป็นน้ำหย่น

อาพณฺณากาโร มีอาการซึมซาบ

อาโปธาคฺคฺติ จิตเป็นอาโปธาค

[ว่าโดยสี]

เสโทติ โลมกุปาทิหิ ปคฺขรณฺกอาโปธาคฺ ฯ

ชื่อว่า เหงื่อ ได้แก่ อาโปธาค ที่หลั่งออกจากขุมขน เป็นต้น ฯ

โส วนฺณโต วิปฺปสฺนุนฺทิลเตลวณฺโณ

เหื่อนั้น ว่าโดยสี มีสีเหมือนสีน้ำมันงาใส ฯ

[ว่าโดยสณฺฐาน]

สณฺฐานโต โอกาสสณฺฐานโน

ว่าโดยสณฺฐาน มีสณฺฐานเท่าโอกาสของตนเอง

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต ทวีสุ ทิสาสฺ ชาติ

ว่าโดยทิส เกิดในทิสทั้ง ๒

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต เสทโสกาโส นาม นิพพุโธ นตติ ยตฺต โส โลหิตํ วิย
สทา ตัญญุเจยฺย

ว่าโดยโอกาส ชื่อว่าโอกาสแห่งหนึ่งที่จะพึงตั้งอยู่ทุกเมื่อเป็นนิจเหมือน
อย่างโลหิตไม่มี ฯ

ยทา ปน อคฺคิสนฺตปสฺสุริยสนฺตปสฺสุตฺตวิการาทิหิ สรีรํ สนฺตปฺปติ
ก็ในเวลาใด สรีระรอบอ้าวอยู่เพราะความร้อนแห่งไฟ ความร้อนแห่งพระ-
อาทิตย์ และความเปลี่ยนแปลงแห่งฤดู เป็นต้น

ตทา อุทกโต อพฺพุพฺพหตฺตวิสมจฺฉินฺนภิสฺมุพฺพาลกฺขมฺพนาพฺพลาโป วิย
สพฺพเกสฺสโลมฺกฺขปฺวิวเรหิ ปคฺขมฺรติ

ในกาลนั้น เห่งย่อมหลั่งออกจากกรูแห่งชุมผม และรูแห่งชุมขนทุกเส้น
ดุจลํก้านโกมุทที่มรากและเหง้าที่ตัดไว้ไม่เสมอ พอสักว่าบุคคลยกขึ้นแล้วจากน้ำ ฯ

ตสฺมา ตสฺส สณฺฐานมฺปิ เกสฺสโลมฺกฺขปฺวิวรานณฺเณว วเสน เวทิตพฺพ์ ฯ
เพราะฉะนั้น แม้สัณฐานของเหงอนั้น ก็พึงทราบด้วยสามารถแห่งรูแห่ง
ชุมผม และแห่งรูแห่งชุมขนทุกเส้นนั่นเอง ฯ

เสทปฺริตคฺคณฺหเทน จ โยคินา เกสฺสโลมฺกฺขปฺวิเว ปฺปุเรตฺวา จิตฺตเสเนว
เสโท มนสิกาตพฺโพ ฯ

ก็พระโยคี กำหนดเหงอ พึงได้ใจถึงเหงอด้วยสามารถที่รูแห่งชุมผมและ
ขนให้เต็มแล้วตั้งอยู่ ฯ

[ว่าโดยปริจเฉท]

ปฺริจเฉทโต เสทภาเคน ปฺริจฉินฺโน

ว่าโดยปริจเฉท กำหนดด้วยส่วนแห่งเหงอ ฯ

อยมสฺส สภาคปฺริจเฉโท

กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดธรรมดาแห่งเหงอนั้น ฯ

วิสภาคปริจเจโท ปน เกสสทิสเฆว
ฝ่ายการกำหนดส่วนพิเศษ ก็เป็นเช่นเดียวกันกับผมนั่นเอง

จบ ใฝ่ใจ — เห่งพร้อมทั้งลักษณะ

[๒๖. ใฝ่ใจ — มั่นมั่นพร้อมทั้งลักษณะ]

เมโท อุสสัส สกลสรีริ ผริตวา กัสสัส ขงหม่าทีนิ นิสสัย จิโต
ปตฺตินุนฺสีเนโท ฯ

มันฉัน ได้แก่มั่นที่เด่นสำหรับคนอันแผ่ไปตั้งอยู่ทั่วสรีระ สำหรับคน
พอม ตั้งอาศัยเนื้อแข็งเป็นต้น ฯ

ตตถ พึงกำหนดในมันฉันนั้นว่า

ยดา ทลิตฺทปิโลติกาปฏิจจนฺเน มัสปฺมุเข น มัสปฺมุโข ชานาติ มํ
นิสสัย ทลิตฺทปิโลติกา จิตาติ

ในกองเนื้ออันบุคคลปิดไว้ด้วยผ้าเก่าที่ยอมด้วยขมน กองเนื้อหาไม่รู้ไม่ว่า
ผ้าเก่าที่ยอมด้วยขมนปิดเราไว้

นปี ทลิตฺทปิโลติกา ชานาติ อหิ มัสปฺมุขํ จิตาติ

แม้ผ้าเก่าที่ยอมด้วยขมน ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราตั้งอาศัยกองเนื้ออยู่ ฉนใด

เอวเมว น สกลสรีเร ขงหม่าทีสุ วา มัส ชานาติ มํ นิสสัย เมโท
จิตติ

เนื้อในสรีระทั้งสน หรือทแยงเป็นต้น ก็หาไม่รู้ไม่ว่า มันฉันอาศัยเราตั้งอยู่

นปี เมโท ชานาติ สกลสรีเร ขงหม่าทีสุ วา มัส นิสสัย จิตติ

ทั้งมันฉัน ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราอาศัยเนื้อในสรีระทั้งสน หรือในแยงเป็นต้น
ตั้งอยู่ฉนนั่นเหมือนกัน ฯ

อญญมณฺณ อโกลปจเวกฺขณรหิตา เอเต ธมฺมา ฯ

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิติ เมโท นาม ชั่วว่า มันฉัน ดังที่ได้บรรยายมานี้

อิมสมิ สรีเร ปาฏิเชกโก โภจฺจาสโ

ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพที่หาเจตนาไม่ได้

อพยาคโต เป็นอพยาคฤต

สุตฺโธ [อภยาลังการ] ว้างเปล่า

นิสสตุโต มิใช่สัตว์

ยฺสฺสฺสฺสฺส เป็นน้ำหย่น

อาพณฺณากาโร มีอาการซึมซาบ

อาโปธาตฺติ จัดเป็นอาโปธาต

[ว่าโดยสี่]

เมโทติ ถีนสีเนโห ฯ

ขอว่ามันขึ้น ได้แก่มันแก่น ฯ

โส วณฺณโต ผาลิตฺตลหิตฺทวณฺโณ ฯ

มันขึ้นนั้น ว่าโดยสี่ มีสีเหมือนขมนที่ถูกผ่า ฯ

[ว่าโดยสัณฐาน]

สณฺฐานโต กุสฺสรีรสฺส ตาว จมฺมมํสฺนตฺเร จีปิตฺตลหิตฺทวณฺณทุกฺกุล-
บีโลตฺกสณฺฐานโน โหติ

โดยสัณฐาน สำหรับผู้มั่งรังกายอ้วนฟัก่อน มีสัณฐานเหมือนผ้าเก่าเนอ
หยาบ ที่มีสีเหมือนขมน ที่วางไว้ในระหว่างหนังกับเนื้อ สำหรับบุคคลผู้มั่งรังกาย
ผอม อาศัยเนื้อเหล่านี้

กิสฺสรีรสฺส ขงฺมมํสํ เนื้อแข็ง อูรุมํสํ เนื้อขา

ปีฏฺฐิกณฺณุกนิสฺสิตปีฏฺฐิมํสํ เนื้อหลังอันติดกับข้อกระดูกสันหลัง

อุทรวณฺณมํสํ เนื้อพันท้อง

ทิกฺขณํ ทิกฺขณํ กตฺวา จีปิตฺตลหิตฺทวณฺณทุกฺกุลบีโลตฺกสณฺฐานโน

มีสัณฐานเหมือนผ้าเก่าที่มเนอหยาบที่มีสีเหมือนขมนที่วางทับกันไว้ ๒-๓

[ว่าโดยทิศ]

ทิศโต ทวีสุ ทิสสุ ชาโต

ว่าโดยทิศ เกิดในทิศทั้ง ๒

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต ถุลลสุ สกกลสิริ ตรีตวา กิสสุ ชงฆมัสสาทีนิ นิสสาช จิโต
ว่าโดยโอกาส มั่นขึ้น สำหรับคนอ้วนพี แผ่ไปทั่วสระ สำหรับคนผอม
อาศัยเนื้อแข็ง เป็นต้น ตั้งอยู่

ยัม สีนะหงษคตมปี ปรมเชกขจตุตาเนว พุทุธนิ เตลตถาย น
นาสเตลาทีนิ อตถาย คณฺหฺนฺติ ฯ

ที่มันมาถึงความนับว่าเป็นมันขึ้น คนทั้งหลายก็ยังไม่ถือเอา เพื่อประโยชน์
เป็นน้ำมันทาศีรษะ หรือเป็นน้ำมันสำหรับนัตถุ ที่จุมูกเป็นต้น เพราะเป็นของที่
น่าเกลียดอย่างยิ่ง ฯ

[ว่าโดยปริจเจท]

ปริจเจทโต ว่าโดยปริจเจท

เพฏฐิชามฺเสน เบื้องต่ำกำหนดด้วยเนื้อ

อุปริ จมฺเมเน เบื้องบนกำหนดด้วยหนัง

ติริยัม เมทภาเคน ปริจฺจินโน

ส่วนกว้างกำหนดด้วยส่วนของมันเหลว

อชฺมสุส สภาคปริจฺเจโท

กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดส่วนธรรมดาแห่งมันขึ้นนั้น

วิสภาคปริจฺเจโท ปน เกสสทิสเวย

ฝ่ายการกำหนดพิเศษ เป็นเช่นเดียวกันกับผมนั่นเอง ฯ

จบ ใฝ่ใจ—มันขึ้นพร้อมด้วยลักษณะ

[๒๗. ใฝ่ใจ—น้ำตาพร้อมทั้งลักษณะ]

อสสุ ยทา สณชายติ ตทา อภิกุปเก ปุเรตวา ตัญญิตี วา ปคฺขรติ วา ฯ

น้ำตาในเวลาที่เกิด ย่อมบังเต็มกระบอกตา หรือหลังไหลออกมา ฯ

ตตถ พึงกำหนดในน้ำตานี้ว่า

ยถา อุทกปฺลฺลเนสุ ตรฺณตาลฺลิจฺจุปเกสุ น ตรฺณตาลฺลิจฺจุปกา ชานนติ
อมฺเหสุ อุทกํ จิตฺนติ

มันต์เดียวกันกับเต้าเมล็ดตาลอ่อนซึ่งเต็มด้วยน้ำเต้าเมล็ดตาลอ่อน หา
รู้ว่า น้ำอยู่ในเรา

นปี ตรฺณตาลฺลิจฺจุปเกสุ อุทกํ ชานนติ อหํ ตรฺณตาลฺลิจฺจุปเกสุ จิตฺนติ
เมื่อน้ำในเต้าเมล็ดตาลอ่อน ก็หาว่า เราอยู่ในเต้าเมล็ดตาลอ่อน มันใด

เอวเมว น อภิกุปกา ชานนติ อมฺเหสุ อสสุ จิตฺนติ

กระบอกตา ก็หาว่า น้ำตา คงอยู่ในเรา

นปี อสสุ ชานนติ อหํ อภิกุปเก จิตฺนติ

เมื่อน้ำตา ก็หาว่า เราตั้งอยู่ในกระบอกตา มันนั่นเหมือนกัน ฯ

อณฺณมณฺณํ อาโภคปจฺจเวกฺขณรหิตา เอเต ธมฺมา

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใฝ่ใจและพิจารณาซึ่งกันและกัน

อิติ อสสุ นาม ขีวํ น้ำตา ดังบรรยายมานี้

อิมลฺลํ สรีเร ปาฏิกฺเขโก โภฏจฺจาโส

ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนามิได้

อพยาคโต เป็นอภัยากฤต

สุณฺโณ วางเปล่า

นิสฺสํสํโต มิใช่สัตว์

ยฺยสฺสํโต เป็นน้ำหย่น

อาพณฺณากาโร มีอาการซึมซึม

อาโปธาคฺคิ จัดเป็นอาโปธาคู

[ว่าโดยสี]

อสสุติ อุกปีติ ปคฺขมณกอาโปธาคู ฯ

ชื่อว่า น้ำตา ได้แก่อาโปธาคู ซึ่งหลั่งออกจากนัยตาทั้งหลาย ฯ

ตํ วณฺณโต วิปฺสนฺนตฺลเตลวณฺณํ

น้ำตานัน ว่าโดยสี มีสีเหมือนน้ำงาได้

[ว่าโดยสณฺฐาน]

สณฺฐานโต โอกาสสณฺฐานํ

ว่าโดยสณฺฐาน มีสณฺฐานเท่าโอกาสที่อยู่ของตน ฯ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต อุปริมาย ทิสาย ชาตํ ฯ

ว่าโดยทิส เกิดในทิสเบ้องบน ฯ

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต อุกฺขิฏฺปนฺนํ จิตฺตํ

ว่าโดยโอกาส ตั้งอยู่ในกระบอกตาทั้ง ๒ ฯ

นเจตํ ปิตฺตโกสฺสเก ปิตฺตมฺวิ อุกฺขิฏฺปนฺนํ สทา สมนฺนิจิตํ ติฏฺฐจฺจิ

ก็น้ำตานัน ข้อมไปข้างตั้งอยู่ในเบ้าตา ในกาลทุกเมื่อ จูจดีในפקแห่งดี ฯ

ยทา ปน สตฺตา โสมนสฺสชาตา มหาหสฺติ หสนฺติ

แต่เมื่อใด สัตว์เกิดดีใจ หัวเราะใหญ่

โทสนสฺสชาตา โรหนฺติ ปรีเทวนฺติ

หรือเกิดเสียใจร้องไห้ระทมอยู่

ตถารูปํ วิสฺมาหารํ วา ออาหารนฺติ

หรือกลืนกินอาหารผิดปกติ เห็นปานนั้น

ยทา จ เนลํ อุกฺขิณิ ฐมฺรขปฺสฺสกาทีหิ อภิปณฺณนฺติ

และเมื่อใด ตาของสัตว์เหล่านั้นถูกควั่น หรือถูกล้าง หรือฝุ่นเป็นต้น กระทบ

ตทา เอเตหิ โสมนสฺสโสมนสฺสวีกาหารอนฺตฺหิ สมฺมจฺจิตฺวา อภฺนิญฺปะเก
ปฺปเรตฺวา ตฺถจฺจิตฺติ วา ปคฺขมรฺติ วา ฯ

เมื่อนั้น น้ำตาเกิดขึ้น เพราะความโสมนัส และโทมนัส หรืออาหาร
และอุตุที่ผิดปกติเหล่านี้ ย่อมคลอเต็มเบ้าตา หรือหลั่งออกมา ฯ

อสุสฺสปริคฺคณฺหเกณ ปน โยคิณา อภฺนิญฺปะเก ปฺปเรตฺวา จิตฺตเสเนว
ปริคฺคณฺหิตพฺพํ ฯ

ก็พระโยคกำหนดน้ำตา พึงกำหนดด้วยสามารถ น้ำตาที่ยังกระบอกตาให้
เต็มแล้วตั้งอยู่เท่านั้น ฯ

[ว่าโดยปริเฉท]

ปริจฺเจโต อสุสฺสาเคน ปริจฺจินฺนํ ฯ

ว่าโดยปริเฉท กำหนดด้วยส่วนแห่งน้ำตา ฯ

อยมสฺส สภาวปริจฺเจโท

กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดตามธรรมชาติของน้ำตานั่น

วิสฺสาคปริจฺเจโท ปน เกสฺสทฺธิโสเยว

ฝ่ายการกำหนดส่วนพิเศษ เป็นเช่นเดียวกันกับผมนั่นเอง ฯ

จบ ใฝ่ใจ—น้ำตาพร้อมด้วยลักษณะ

[๒๔. ใฝ่ใจ—มันเหลวพร้อมด้วยลักษณะ]

วสา อคฺคิสฺสนตาปาทิกาเล หตฺถตฺถลหตฺถปฏฺฐิตี ปาพตฺถลปาทปฏฺฐิตินาสปฺปญฺญ-
ลาภฺอัสสุภฺเฏสุ จิตฺตวิเลินเสนฺโท ฯ

มันเหลว ได้แก่มันใส ซึ่งตั้งอยู่ที่ฝ่ามือ ฝ่าเท้า หลังเท้า ปลายจมูก
หน้าผาก และจะงอยปาก ในเวลาที่ร้อนอบอ้าวเพราะไฟ เป็นต้น ฯ

ตตฺถ พึงกำหนดในมันเหลวนั้นว่า

ยดา ปกพิศุตเตเล อาจาเม็น อาจาโม ชานาติ มํ เศลํ อชฺโณตฺตริตฺวา

จิตฺตนิ

ในน้ำข้าวซึ่งใส่น้ำมันลงไป น้ำข้าวหารู้ไม่ว่า น้ำมันท่วมทับเราตั้งอยู่

นปี เศลํ ชานาติ อหํ วาจาเม อชฺโณตฺตริตฺวา จิตฺตนิ

เมื่อน้ำมันก็หารู้ไม่ว่า เราท่วมทับน้ำข้าวตั้งอยู่ ฉันทิ

เอวเมว น หตฺตลลาทิปฺปเทโส ชานาติ มํ วสา อชฺโณตฺตริตฺวา

จิตฺตนิ

ประกาศมีฝ่ามือเป็นต้น หารู้ไม่ว่า มันเหลวท่วมทับเราตั้งอยู่

นปี วสา ชานาติ อหํ หตฺตลลาทิปฺปเทโส อชฺโณตฺตริตฺวา จิตฺตนิ

เมื่อน้ำมันเหลวก็หารู้ไม่ว่า เราท่วมทับประกาศมีฝ่ามือเป็นต้น ตั้งอยู่ฉันทิ

เหมือนกัน ฯ

อณฺณมณฺณํ อาโปกฺขปจฺจเวกฺขณรทิตา เอเต ธมฺมา

ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิตฺติ วสา นาม ช่อว่า มันเหลว ดังที่ได้อธิบายมานี้

อิมสฺมิ สรีเร ปาฏฺฐิเยกฺโก โภจฺจาโส

ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนามิได้

อพฺยากโต เป็นอภัยกฤต

สุญฺโณ ว่างเปล่า

นิสฺสโต มิใช่สัตว์

ยฺสุญฺโต เป็นน้ำหย่น

อาพฺนจฺนาภาโร มีอาภาววิสมชาบ

อาโปธาตฺติ จัดเป็นอาโปธาตุ

กตฺตํ อธิษฺฐํ ติสฺสํ ติสฺสํ ติสฺสํ [ว่าโดยสี]

วสาติ วิสันสิเนโท ฯ

ติสฺสํ

ชื่อว่า มันเหลว ได้แก่มันที่เป็นเหลว ฯ

สา วณฺณโต นาฬิเกรตวลวณฺณา

มันเหลวนั้น ว่าโดยสี มีสีเหมือนสีน้ำมันมะพร้าว ฯ

อาจาเม อสิตฺตเตลวณฺณาคีปํ วัตถุํ วิภูฏติ

แม้จะกล่าวว่า มีสีเหมือนสีน้ำมันที่ราดลงในน้ำขาว ก็ควร ฯ

ติสฺสํ

[ว่าโดยสัจฐาน]

สัจฐานโต นุหํกาเล ปสนฺนอุทฺทสฺส อฺปฺริ ปริพฺภมฺมตฺสเนพนินฺทุ-
วิสฺฐจฺสัจฐานา

ว่าโดยสัจฐาน มีสัจฐานเหมือนหยาดน้ำมันที่ลอยกว้างสรวนไป ใน
เบืองบนแห่งน้ำใสในเวลาอาบน้ำ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต ทฺวิสฺสํ ทิสาสฺสํ ชาคา

ว่าโดยทิส เกิดในทิสทั้ง ๒ ฯ

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต เขภฺยุเขน หตฺตลหตฺตปฏิจฺฉาทตฺตปาหปฏิจฺฉิ นาสปฺญนลาภ-
อัสฺสญฺญสฺส จิตฺตา ฯ

ว่าโดยโอกาส โดยมาก ตั้งอยู่ตามฝ่ามือหลังมือ ฝ่าเท้า หลังเท้า
ปลายจมูก หน้าผาก และหัวไหล่ ฯ

น เจสา เอเตสฺส โอกาเมสฺส สทา วิลีนา อว หุตฺวา ติจฺฐติ

ก็มันเหลวนั้น มิได้ตั้งกว้างอยู่เป็นนิจ ในที่เหล่านั้น

ยทา ปน อคฺคิสนตาปสุริยสนฺตปาอุตุวิสภาคธาตุวิสภาคหิ เต ปเทสา
อุสุมาชาตา โหนติ

ก็เมื่อใด ส่วนฝ่ามือ เป็นต้น เหล่านั้น เกิดอบอ้าวขึ้น เพราะความร้อน
แห่งไฟ หรือความร้อนแห่งพระอาทิตย์ หรือฤดูเปลี่ยนแปลง หรือธาตุวิปริต

ตทา ตตฺถ นฺทานภาเล ปสนฺนอุทฺทกฺกปริสเณหิพนฺทวิสโฏ วยิ อิติ
จิติ จ สมฺมจรติ

เมื่อนั้น มันเหลว ย่อมวิ่งส่วกันไปข้างโน้น ข้างนี้ ในส่วนฝ่ามือ เป็นต้น
เหล่านั้น ดูหนึ่งว่าหยาดน้ำมันอันส่วกันไปบนน้ำใสในเวลาอาบ

[ว่าโดยปริจเจท]

ปริจเจโท วสาภาเคน ปริจจินนา
ว่าโดยปริจเจท กำหนดด้วยส่วนแห่งมันเหลว

อยมสฺส สภาคปริจเจโท

กำหนดตั้งที่วามัน เป็นส่วนกำหนดธรรมแห่งมันเหลวนั้น

วิสภาคปริจเจโท ปน เกสสฺสทิสฺสเยว

ฝ่ายกำหนดส่วนพิเศษ ก็เช่นเดียวกันกันผมนั้นเอง

จบ ใฝ่ใจ — มันเหลวพร้อมทั้งลักษณะ

[๒๙. ใฝ่ใจ — น้ำลายพร้อมด้วยลักษณะ]

เขโฬ ตถารูเป เขฬุปปตฺติปจฺเจเย สติ อุโภทิ กโปลปสฺสเสหิ โอโร-
หิตฺวา วิวฺหาตเล ติญฺจติ ฯ

น้ำลาย เมื่อบังจยซึ่งก่อให้เกิดน้ำลาย เห็นปานนั้นมอยู่ หลั่งลงมาจาก
กระพุ้งแก้มทั้ง ๒ แล้วตั้งอยู่ที่พินฺตน ฯ

ตตฺถ พิงฺกกำหนดในน้ำลายนั้นว่า

ยดา อพฺโฆจจินฺนอุทฺทกนิสฺสนฺเท นทีตฺริฏฺฐปเก นกฺกูปถลํ ชานาติ มยิ อุทฺกํ
สนฺตติญฺจติ

ในหลุมใกล้ฝั่งแม่น้ำ ซึ่งมีน้ำไหลมามิได้ขาด ฟันหลุมหาไม่รู้ไม่ว่า น้ำตั้งอยู่
ในเรา

ในปี อุทก ขานาติ อุท กูปตเล สนติภูสตีติ
แม่น้ำ ก็หาว่าเราได้ เราตั้งอยู่บนพื้นหลุม ฉนั้นใด

เอวเมว น ชิวหาตล ขานาติ มยิ อุโภทิ กโปลปสเสหิ โอโรหิตวา
เบโพ จิตติ

พื้นดิน ก็หาว่าไม่ว่า น้ำลายลงจากกระพุ้งแก้มทั้ง ๒ ตั้งอยู่ในเรา

ในปี เบโพ ขานาติ อุท อุโภทิ กโปลปสเสหิ โอโรหิตวา เบโพ
ชิวหาตเล จิตติ

แม่น้ำลาย ก็หาว่าไม่ว่า เราหลั่งลงมาจากกระพุ้งแก้มทั้ง ๒ ตั้งอยู่ที่พื้นดิน
ฉนั้นเหมือนกัน

อณฺณมณฺณ อาโภคปจฺจเวกขณรหิตา เอเต ธมฺมา
ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ

อิตติ เบโพ นาม ขอว่า น้ำลาย ดังพรรณนามาฉนั้น

อิมสฺมี สรีเร ปาฏิเยกโก โภจฺจิสโส

ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนามิได้

อหฺยาคโต เป็นอหฺยาคฤต

สฺสฺสฺสฺส ว้างเปล่า

นิสฺสฺสฺสฺส มิใช่สัตว์

ยฺยฺยฺยฺย เป็นนาย

อาพณฺณากาโร มีอาการซึมซาบ

อาโปธาคฺติ จักเป็นอาโปธาค

[ว่าโดยสรี]

เบโพติ อนุโตมุเบ เณณิสฺสา อาโปธาค ฯ

ขอว่า น้ำลาย ได้แก่อาโปธาค ที่เป็นของและระคนในภายในปาก ฯ

โส วนฺณโต เลโต เณณวนฺโน ฯ

น้ำลายนั้น ว่าโดยสรี มีสีขาวเหมือนฟองน้ำ ฯ

[ว่าโดยสัจฐาน]

สัจฐานโต โอกาสสัจฐาน

ว่าโดยสัจฐาน มีสัจฐานเท่าโอกาสของตน ๆ

แผนสัจฐานในคัมภีร์ วัตถุ วัตถุทิ ๖

แม้จะกล่าวว่า มีสัจฐานเหมือนฟองน้ำดังนั้นก็ควร ๆ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต อุปริมาทิสาย ชำโต

ว่าโดยทิส เกิดในทิสเบืองบน ๆ

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต อุภทิ กโปลปสุเสทิ โอรุยท ชิวหาย จิโต ๖

ว่าโดยโอกาส ไหลลงจากกระพุ้งแก้มทั้ง ๒ แล้วตั้งอยู่กลืน ๆ

น เจส เอตถ สทา สนนิจิโต หุตวา ตัญญุติ

ก็น้ำลายนี้ จะจ้งอยู่ในกระพุ้งแก้ม ทั้ง ๒ นี้ เป็นนิทานได้

ยทา ปน สตตะ ตถารูป ออาหาร ปสฺสนติ วา สรณติ วา อุณฺหติ ต-
ติกกฏกโลณมพิลานํ วา กิลฺลิจิ มุเข จเปเนติ

ต่อเมื่อใด สัตว์เห็นหรือนึกถึงอาหารที่เห็นปานนั้น หรือวางของร้อน
ของขม ของเผ็ด ของเค็ม ของเปรี้ยว อย่างใดอย่างหนึ่งไว้ที่ปาก

ยทา วา เนสํ หนฺย อากิลายติ กิสฺมิลฺลิจิเทว วา ชิคฺคฺฉา อุปฺปชฺชติ
หรือเมื่อใด หัวใจ ของสัตว์ทั้งหลายระเหี่ยอยู่ หรือเกิดความสะอิดสะเอียน
ในสิ่งบางอย่าง

ตทา เบโพ อุปฺปชฺชติ วา อุภทิ กโปลปสุเสทิ โอรุยท ชิวหาย
สัจฐานติ ๖

เมื่อนั้น น้ำลาย ย่อมเกิดขึ้นแล้วไหลออกจากกระพุ้งแก้มทั้ง ๒ นั้นอยู่
กลืน ๆ

อคุคชีวหาย เจส ตนุโก โหติ

อนัง น้ำลายนี้ ที่ปลายลิ้นใส

มูลชีวหาย พหโล ที่กกลิ้นขึ้น

มุเข ปกขิตตณจ ปุตุกั วา ตณทุล วา อณณั วา กิณจิ ขาหนีง
นทีปูลิเน ขตฺตูปกสลิลั วิย ปริกฺขณั อคฺคณฺโถว เตเมตุ สมตโธ โหติ ฯ

ก็ขาวเม่า หรือขาวसार หรือของเคี้ยวอะไรๆ อย่างอื่น ที่บุคคลใส่ในปาก
น้ำลายสามารถจะให้ชุ่มได้ มิได้สิ้นไปเลย ฯ

ดูน้ำขับในบ่อซึ่งขุดไว้ที่หาดทรายใกล้แม่น้ำ ฯ

[ว่าโดยปริจเจท]

ปริจเจโท เขพภาเคน ปริจฺฉินฺโน

ว่าโดยปริจเจท กำหนดด้วยส่วนแห่งน้ำลาย ฯ

อยมสส สภาคปริจฺเจโท

กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดอย่างธรรมดาของน้ำลายนั้น ฯ

วิสภาคปริจฺเจโท ปน เกสสทิสเวย

ฝ่ายการกำหนดส่วนพิเศษ เป็นเช่นเดียวกันกับผมนั่นเอง ฯ

จบ ใฝ่ใจ—น้ำลายพร้อมด้วยลักษณะ

[๓๐. ใฝ่ใจ—น้ำมูกพร้อมด้วยลักษณะ]

สิงฺฆาณินิภา ยทา สณฺขายติ ตทา นาสปฺปญฺเญ ปฺปเรตฺวา ติฏฺฐติ วา
ปคฺขมรติ วา ฯ

น้ำมูก ในเวลาที่เกิด ข้อมยังช่องจมูกให้เต็มอยู่ หรือหลังออก ฯ

ตตฺถ พึงกำหนดในน้ำมูกนั้นว่า

ยถา ปุติทฺธิกริตาย สิปปีกาย น สิปปีกา ชานาติ มยิ ปุติทฺธิ จิตฺตติ

ซ้อนเต็มด้วยนมสัมน้ำ ซ้อนหาว่าไม่ว่า นมสัมน้ำตั้งอยู่ในเรา

[ว่าโดยสัจฐาน]

สัจฐานโต โอกาสสัจฐานา
ว่าโดยสัจฐาน มีสัจฐานเท่าโอกาสที่อยู่ของตน ฯ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต อุปริมาย ทิสาย ชาตา

ว่าโดยทิส เกิดในทิสเบ้องบน ฯ

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต นาสปฏฺฐา ปุเรตฺวา จิตฺตา ฯ

ว่าโดยโอกาส ตั้งเต็มกระพุงจุมก ฯ

น เจสา เอตฺถ สทา สนฺนิจิตฺตา หุตฺวา ติญฺจติ

ก็น้ำจุมกนี้ จะข้งอยู่เป็นนิจ ในกระพุงจุมกนหามิได้

อดโย ยถา นาม ปุริโส ปทุมิณีปตฺเต ทธี พนฺธิตฺวา เญจฺจา กณฺฏเกน

วิขฺเฒษย

อันที่แท้ก็เหมือนอย่างบุรุษ ห่อนมสั้มไว้ในใบบัวแล้ว เอาหนามแทง

ณ พนฺล่ำ

อด เตน จิตฺเทน ทธิมญฺจํ คพิตฺวา พหิ ปเตชย

เมื่อนั้น หยาดนมสั้ม ย่อมหล้งออกโดยช่องนั้น ไหลหกลงในภายนอก

นินฺได

[อธิบาย]

เอวเมว ยथा สตฺตา โรหนติ วิสภาคาหารอุตุวเสน วา สณฺขัตตาตุ-

โยภา โหนติ

น้ำจุมก ก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน เมื่อใด สัตว์ร้องไห้ หรือเป็นผู้มีธาตุกำเริบ

อันเกิดขึ้น เพราะอาหาร หรืออุตุผิตรรรมา

ตทา อนโต สีสโต ปุติเสมหวั อาปนัน มตถลฺลํ คพิตฺวา ตาลุ-
มตถกฺวิเรน โอตริตฺวา นาสปฺญ ปฺเรตฺวา ติจฺฉติ วา ปคฺขมฺริ วา

เมื่อนั้น มันสมองถึงความเป็นเสลดเน่าไหลจากข้างในศีรษะ หลังลงมา
ตามช่องที่สุดเพดาน แล้วเพดานข้างเต็มกระพุงจุมก หรือไหลออก ฯ

สังฆาณิกปริคคณฺหเกณ ปน โยตินา นาสปฺญ ปฺเรตฺวา จิตฺตเสเนว
ปริคคณฺหิตพฺพา ฯ

ฝ่ายพระโยคีผู้กำหนดคนน้ำมูก พึงกำหนดด้วยสามารถน้ำมูกที่ข้าง เต็มกะพุง
จุมกอยู่เท่านั้น ฯ

[ว่าโดยปริจเฉท]

ปริจเฉทโต สังฆาณิกภาเคน ปริจฺฉินฺนา

ว่าโดยปริจเฉท กำหนดด้วยส่วนของน้ำมูก

อยมสฺส สภาคปริจฺเฉโท

กำหนดดังนี้ เป็นการกำหนดส่วนธรรมดาแห่งน้ำมูกนั้น

วิสภาคปริจฺเฉโท ปน เกสสทิสฺสเยว

ฝ่ายการกำหนดส่วนพิเศษ เป็นเช่นเดียวกับผมนั่นเอง

จบ ใฝ่ใจ — น้ำมูกพร้อมทั้งลักษณะ

[๓๑. ใฝ่ใจ — ไขข้อพร้อมทั้งลักษณะ]

ลสิกา อญฺจิกสฺสนฺธีนํ อพฺภณฺชนิกิจํ สาธยมาณา อสํยิตฺตสฺสนฺธีสุ จิตฺตา ฯ

ไขข้อ ยังกิจ คือ การหยอดที่ต่อแห่งกระดูกทั้งหลายให้สำเร็จ ตั้งอยู่ใน

ที่ต่อ ๑๘๐ แห่ง ฯ

ตตฺถ พึงกำหนดในไขข้อนั้นว่า

ยถา เตลฺลพฺภณฺขิตฺเต อุกฺโข น อุกฺโข ชานาติ มํ เตลฺลํ อพฺภณฺขิตฺวา

จิตฺตนิ

ในเพลอันหยอดแล้วด้วยน้ำมัน เพลหาว่าไม่ว่า น้ำมันหยอดที่เราตั้งอยู่

แล้ว

นบี เถลี่ ชานาคี อหิ อกัษิ อพฺภณชิตฺวา จิตฺนติ
 แม้น้ำมัน ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราหยอดทาเพลที่ตั้งอยู่ ฉนั้นใด
 เอลเมว น อสิตตสนฺธโย ชานนติ ลสิกา อมฺเห อพฺภณชิตฺวา จิตฺตติ
 ที่ต่อ ๑๔๐ แห่ง ก็หาไม่รู้ไม่ว่า ไขข้อหยอดทาเราตั้งอยู่
 นบี ลสิกา ชานาคี อหิ อสิตตสนฺธโย อพฺภณชิตฺวา จิตฺตติ
 แม้ไขข้อ ก็หาไม่รู้ไม่ว่า เราหยอดทาที่ต่อ ๑๔๐ แห่งตั้งอยู่ ฉนั้นนั้นเหมือน
 กัน

อณฺณมณฺณ อาโภคปจฺจเวกฺขณรหิตา เอเต ธมฺมา
 ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใส่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ
 อิติ ลสิกา นาม ชื่อว่า ไขข้อ ดังที่กล่าวมานี้
 อิมสฺมี สรีเร ปาฏิเสกฺโก โภจฺจาโส
 ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้
 อเจตโน เป็นสภาพหาเจตนาไม่ได้
 อพฺยาคโต เป็นอภัยากฤต
 สุลฺโย ว้างเปล่า
 นิสฺสฺสฺโต มิใช่สัตว์
 ยสฺสฺโต เป็นน้ำหย่น
 อาพนฺธนาภาโร มีอาการซึมซาบ
 อาโปธฺาตุติ จัดเป็นอาโปธาตุ

[ว่าโดยสี]

ลสิกาติ สรีรสนฺธินิ อพฺภณตฺเร ปิจฺฉิลกฺกณํ ฯ
 ชื่อว่า ไขข้อ ได้แก่ซากเป็นไคลในภายในข้อต่อสรีระทั้งหลาย ฯ
 สา วณฺณโต กณฺณการนิยฺยาสวณฺณนา ฯ
 ไขข้อนั้น ว่าโดยสี มีสีเหมือนสียางดอกกณณการ

[ว่าโดยสัจฐาน]

สัจฐานโต โอกาสสัจฐานา

ว่าโดยสัจฐาน มีสัจฐานเท่าโอกาสของตน ฯ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต ทวีสุ ทิสาสุ ขาตา

ว่าโดยทิส เกิดในทิสทั้ง ๒

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต อฏฺฐิสันธินํ อพฺภวนนกิจจํ สาธยมนา อสีทิสตนธินํ

อพฺภวนตเร จิตฺตา ฯ

ว่าโดยโอกาส ไขข้อนั้น ยังอีกคือ หยอดที่ต่อแห่งกระดุกให้สำเร็จอยู่
ตั้งอยู่ ในระหว่างที่ต่อ ๑๘๐ แห่ง ฯ

ยสฺส เจสา มนฺทา โหติ

ก็ผู้ที่ไขข้อนี้

คตฺส อฏฺฐิหนฺตสฺส ลุกฺขิน

นิสฺสํหนฺตสฺส นังลง

อภิกฺกมหนฺตสฺส ถอยก้าวไป

ปฏิกฺกมหนฺตสฺส ถอยกลับ

สมฺมิฏฺชนตฺส จงเข้า

ปสาเรนตฺส เหยยคออก

อฏฺฐินิ กฏฺกฏายนติ กระดุกย่อมถนัดดังเพาะเพาะ

อจฺจราสทฺทํ กโรนฺโตวีย วิสณฺจเรติ ทำเสียดจุเสียดคัตถ์มือ

เอกโยชนทฺวียโยชนมตฺตมปี อทธานํ คตฺส

แม้เมื่อผู้นั้นเดินไปสู่ทางไกล แม้เพียง ๑-๒ โยชน

วาโยธาตุ กุปฺปติ

[ภาโวโยธาตุย่อมกำเริบ

คตฺตานิ ทฺถุขณฺติ

เนื้อตัวย่อมเมื่อยขบ ฯ

ยสฺส ปน พหฺกา โหนฺติ ตสฺส อญฺญานนิสสํขาทิสํ น อญฺญิณี กญฺจกฺขานฺติ
ก็ผู้ใด มีไข้ช้ำมาก กระดูกของผู้นั้น ย่อมไม่คั่งเพาะเพาะ ในเวลาลุก

และนั่งเป็นต้น

ทิมมฺปิ อหฺตฺตานํ คตฺสฺส

แม้เดินทางไกลแสนไกล

วาโยธาตุ น กุปฺปติ

วาโยธาตุย่อมไม่กำเริบ

น คตฺตานิ ทฺถุขณฺติ

เนื้อตัวก็ไม่เมื่อยขบ ฯ

[ว่าโดยปริจเฉท]

ปริจฺเฉทโต ลลิกภาเคน ปริจฺฉินฺนา

ว่าโดยปริจเฉท กำหนดด้วยส่วนแห่งไข้ช้ำ ฯ

อยมสฺส สภาคปริจฺเฉโท

การกำหนดอย่างนี้ เป็นการกำหนดธรรมดาของไข้ช้ำนั้น

วิสภาคปริจฺเฉโท ปน เกสสทิสฺสเยว ฯ

ฝ่ายกำหนดเป็นส่วนพิเศษ ก็เช่นเดียวกันกับผมนั่นเอง ฯ

จบ ใฝ่ใจ - ไบข้อพร้อมทั้งลักษณะ

[๓๒. ใฝ่ใจ - มุตรพร้อมทั้งลักษณะ]

มุตํ วตฺถิสฺส อพฺภนฺตเร จิตํ ฯ

มุตร ตั้งอยู่ในภายในกระเพาะเบา ฯ

ตตฺถ พึงกำหนดในมุตรนั้นว่า

ยถา จนฺตฺตนิภาเย ปกฺขิตฺเต อโธมุเข รวณฺมณฺเณ น รวณฺมณฺเณ ชานาติ

มยิ จนฺตฺตนิภาโร จิตฺโตติ

ในหม้อเนื้อห่า ที่บุคคลคว้าปากไว้ในน้ำคร่ำ หม้อเนื้อห่า หารู้ไม่ว่า

รสแห่งน้ำคร่ำตั้งอยู่ในเรา

นปี จันทนิการโส ชานาติ อหิ รวณมณเฑ จิโตติ
 แม้ รสแห่งน้ำครำ ก็หา^{ู้}รู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ในหม้อเนื้อห่าง ฉนั้นใด
 เอมเมว น วตติ ชานาติ มยิ มุตตัม จิตนติ
 กระเพาะเบา หา^{ู้}รู้ไม่ว่า มูตรตั้งอยู่ในเรา
 นปี มุตตัม ชานาติ อหิ วตติมยิ จิตนติ
 แม้มูตร ก็หา^{ู้}รู้ไม่ว่า เราตั้งอยู่ในกระเพาะเบา ฉนั้นนั่นเหมือนกัน ฯ
 อณณมณเฑ อาโภคปจจเวกขณรหิตา เอเต ธมมา ฯ
 ธรรมเหล่านี้ เว้นแล้วจากการใฝ่ใจ และพิจารณาซึ่งกันและกัน ฯ
 อิติ มุตตัม นาม ชั่วว่า มูตร ดังที่ได้บรรยายมานี้
 อิมสมิ สรีเร ปาฏิเยกโก โภฏฐาโส
 ได้แก่ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้
 อเจตโน เป็นสภาพไม่มีเจตนา
 อหุยาโกโต เป็นอหุยาगत
 สุลโล ว้างเปล่า
 นิสสโต มิใช่สัตว์
 ยุตโต เป็นน้ำหย่น
 อาโปธาดุ จัดเป็นอาโปธาดุ

[ว่าโดยสี่]

มุตตนติ วณณโต มาสหาโรทกวรรณ ฯ
 ชื่อว่า “มูตร” ว่าโดยสี่ มีสีเหมือนน้ำต่างแห่งถั่ว ฯ

[ว่าโดยสัจฐาน]

สณฐานโต อโธมุขฐิปิตอกุกกมุภพนนุเร คตอกกสณฐานิ ฯ
 ว่าโดยสัจฐาน มีสัจฐานเหมือนน้ำอันอยู่ในภายในหม้อน้ำ ซึ่งคว่ำปาก

ตั้งไว้ ฯ

[ว่าโดยทิส]

ทิสโต เหฏฐิฌมาย ทิสาย ชาค์
ว่าโดยทิส เกิดในทิสเบ้องต่ำ ฯ

[ว่าโดยโอกาส]

โอกาสโต วตติสส อพภนตเร จิตฺ ฯ

ว่าโดยโอกาส ตั้งอยู่ในภายในกระเพาะเบา ฯ

วตติ นาม วตติปฏิญญ วุจจติ

กระเพาะเบา ให้ชื่อว่า “วตติ”

ยตถ เสยยถาปี จนทนิกาย ปกขิตเต อโธมุเข รวณมญเญ จนนิการโส
ปวิสติ น จสส ปริสนมคโค ปณฺณายติ เอวเมว สรีโรโต มุตฺตํ ปวิสติ น จสส
ปริสนมคโค ปณฺณายติ นิภขมมคโค ปน ปากญฺโฬ โหติ

อันเป็นที่มูตรเข้าไปแต่สรีระ ไหลเข้าไป ก็ทางเข้าของน้ำมูตรนั้น มิได้
ปรากฏแต่ทางออกเท่านั้นปรากฏ เปรียบเหมือนน้ำคร่ำที่เข้าไปในหม้อเนื้อห่าซึ่งไม่มี
ปากอันบุคคลหมักไว้ในบ่อน้ำคร่ำ ก็ทางเข้าไปของน้ำคร่ำนั้น มิได้ปรากฏ ฉะนั้นเดียวกัน

ยมหิ จ มุตฺตสส ภริเต ปสฺสาวํ กโรมาติ สตคานํ आयुหนํ โหติ ฯ

อนึ่ง เมื่อกระเพาะเบาเต็มด้วยมูตร หมูสัตว์ย่อมมีความขวนขวายว่า เรา
จักถ่ายปัสสาวะ ฯ

[ว่าโดยปริจเฉท]

วตฺติอพภนตเรณ เจว มุตฺตภาเคน จ ปริจฺจินนํ ฯ

ว่าโดยปริจเฉท กำหนดด้วยภายในกระเพาะเบา และส่วนของมูตร ฯ

อยมสฺส สภาคปริจฺเจโท

นี้เป็นการกำหนดส่วนธรรมดาของมูตรนั้น

วิสภาคปริจฺเจโท ปน เกสสทิสเญ ฯ

ฝ่ายการกำหนดส่วนพิเศษ ก็เช่นเดียวกันกับผมนั้นเอง

จบ ใจ – มูตรพร้อมทั้งลักษณะ

และจบ อาโปธาคู ๑๒

[กำหนดลักษณะเตโชธาตุ]

เอว เกสาที่สุ มนสิการ ปวตเตตวา เอว เตโชโกฏฐาเสสุ มนสิกาโร
ปวตเตตพโพ ฯ

พระโยคีครั้นยังมนสิการให้เป็นไปในผมเป็นต้น อย่างนี้แล้ว พึงยังมน-
สิการ ให้เป็นไปในส่วนแห่งเตโชธาตุ อย่างนี้ว่า

เยน สนตปฺปติ สิ่งใดเป็นเหตุให้กายขอบอุ้ง

เยน ขริยติ สิ่งใดเป็นเหตุให้คร่ำเคร่ง

เยน ปรทยหติ สิ่งใดเป็นเหตุให้ไหม้

เยน อสตปีตขายิตสายิตํ สหมาปริณามํ คจฺจติ

สิ่งใดเป็นเหตุให้ของบริโภคนั้น ของคั้น ของเคี้ยว และของลุ่ม ย่อยโดยชอบ

อํยํ อิมสฺมิ สรีเร ปาณฺนิเยโก โภจฺจฺจาโส

สิ่งนี้ จัดเป็นส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพที่ไม่มีเจตนา

อพฺยาโกโต เป็นอภัยากฤต

สุญฺโณ ว่างเปล่า

นิสฺสโต มิใช่สัตว์

ปรีปจนาภาโร มีอาการร้อนอบอ้าว

เตโชธาตุติ จัดเป็นเตโชธาตุ

[กำหนดลักษณะวาโยธาตุ]

คโต อุทฺธกฺโขเม วาเต อุทฺธกฺโขวเสน ปรีคฺคเหตวา

แต่นั้น พึงกำหนดลมที่พัดขึ้นเบื้องบน ด้วยสามารถลมพัดขึ้นเบื้องบน

อโรคฺโขเม อโรคฺโขวเสน

ลมพัดลงเบื้องต่ำ ด้วยสามารถลมพัดลงเบื้องต่ำ

กุจฺฉิสฺเส กุจฺฉิยวเสน

ลมพัดอยู่ในท้อง ด้วยสามารถลมพัดอยู่ในท้อง

โกฏฐาสาเย โกฏฐาสยวเสน

ลมพัดอยู่ในลำไส้ ด้วยสามารถลมพัดอยู่ในลำไส้

องคฺมจฺกานุสําริโน องคฺมจฺกานุสํารวเสน

ลมพัดตามร่างกาย ด้วยสามารถลมพัดตามร่างกาย

อสุสํสาปสํสาเส อสุสํสาปสํสาสวเสน ปริคฺคเหตฺวา

ลมหายใจออกเข้า ด้วยสามารถลมหายใจออกเข้า

เอวํ วาโยโกฏฺฐาเสสุ มนสิกาโร ปวตฺเตตฺตพฺโพ ฯ

แล้วพึงยังมนสิการ ให้เป็นไปในส่วนแห่งวาโยธาตุอย่างนี้ว่า

อุทฺทจฺกมา วาตา นาม ^๕ชื่อว่าลมพัดขึ้นเบื้องบน

อโรคฺมา วาตา นาม ^๕ชื่อว่าลมพัดลงเบื้องต่ำ

กุจฺจิสฺยา วาตา นาม ^๕ชื่อว่าลมพัดอยู่ในท้อง

โกฏฺฐาสาเย วาตา นาม ^๕ชื่อว่าลมพัดอยู่ตามลำไส้

องคฺมจฺกานุสําริโน วาตา นาม ^๕ชื่อว่าลมพัดตามร่างกาย

อสุสํสาปสํสาสา วาตา นาม ^๕ชื่อว่าลมหายใจออกเข้า

อิมฺสฺมิ สรีเร ปาฏฺิเยกฺโก โกฏฺฐาโส

คือส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในสรีระนี้

อเจตโน เป็นสภาพไม่มีเจตนา

อพฺยาภโต เป็นอภัยภกุต

สุญฺโฆ ว้างเปล่า

นิสฺสํสํโต มิใช่สัตว์

วิตฺถมฺภานากาโร มีอาการให้เคลื่อนไหว

วาโยธาตฺติ จัดเป็นวาโยธาตุ

[อุปะจารสมาธิเกิต]

ตสฺสํวํ ปวตฺตมนสิการํสุส ธาตุโย ปากฺกฺวา โหนฺติ ฯ

เมื่อพระโยคินั้น มีมนสิการเป็นไปอย่างนี้ ธาตุทั้งหลาย ย่อมปรากฏ ฯ

ดา ปุ่นปุ่น อวชฺชโต มนสิกรโต วุตตนเยเนว อุปจารสมาธิ
อุปปชชติ

เมื่อเรอนึกถึง ไฟใจธาตุเหล่านั้นน้อยๆ อุปจารสมาธิ ย่อมเกิด ตามนัย
ที่กล่าวแล้วเทียว ฯ

[๓. โดยย่อพร้อมทั้งลักษณะ]

ยสฺส ปน เอวํ ภาวชโต กมฺมภูจํ น อิธผติ

ก็เมื่อพระโยคีใดเจริญอย่างนี้ กรรมฐานไม่สำเร็จ

เตน สลฺกฺขณสฺสเปโต ภาวตพฺพํ ฯ

พระโยคินั้น พึงเจริญ โดยย่อพร้อมทั้งลักษณะ ฯ

กถํ เจริญอย่างไร ?

วีสติยา โภจฺจาสสฺส อหฺรณฺณํ ปฐวีธาตุติ ววฺฐเปตพฺพํ ฯ

ก็ต้องกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะกระด้าง ในส่วน ๒๐ จัดเป็นปฐวีธาตุ ฯ

ตตฺถว อพฺนรณฺณํ อาโปธาตุติ

สิ่งที่มีลักษณะเอิบอาบ ในส่วน ๒๐ เหล่านั้นนั้นแหละ จัดเป็นอาโปธาตุ ฯ

ปรีปายณฺณํ เตโชธาตุ

สิ่งที่มีลักษณะให้อบอุ่น ในส่วน ๒๐ เหล่านั้น จัดเป็นเตโชธาตุ

วิตถมฺภณฺณํ วาโยธาตุติ ววฺฐเปตพฺพํ ฯ

สิ่งที่มีลักษณะพัดไปมา ในส่วน ๒๐ เหล่านั้น จัดเป็นวาโยธาตุ ฯ

ทฺวาทสฺส โภจฺจาสสฺส อพฺนรณฺณํ อาโปธาตุติ ววฺฐเปตพฺพํ ฯ

พึงกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะเอิบอาบ ในโกฏฐาส ๑๒ จัดเป็นอาโปธาตุ ฯ

ตตฺถว ปรีปายณฺณํ เตโชธาตุ

พึงกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะอบอุ่น ในโกฏฐาส ๑๒ เหล่านั้นนั้นแหละ

จัดเป็นเตโชธาตุ

วิถดมณลกขณั วาโยธาตติ

ฟังกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะพัดไปมา ใน ๑๒ ส่วนนั้น จัดเป็นวาโยธาตุ

ถทลลกขณั ปฐวีธาตติ

ฟังกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะแข็งกระด้าง ใน ๑๒ ส่วนนั้น จัดเป็นปฐวีธาตุ

จตุสสุ โภฏฐาเสสุ ปริปาจนลกขณั เตโชธาตติ ววฏฐเปตพหุ ๙

ฟังกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะอบอุ่น ในส่วน ๔

เตน อวินิพยุตตัม วิถดมณลกขณั วาโยธาตติ

ฟังกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะพัดไปมา ในส่วน ๔ นั้น อันเตโชธาตุนั้น ไม่แยกแล้ว จัดเป็นวาโยธาตุ

ถทลลกขณั ปฐวีธาตติ

ฟังกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะแข็งกระด้าง ในส่วน ๔ นั้น จัดเป็นปฐวีธาตุ

อาพนธณลกขณั อาโปธาตติ

ฟังกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะเอิบอาบ จัดเป็นอาโปธาตุ

จตุสสุ โภฏฐาเสสุ วิถดมณลกขณั วาโยธาตติ ววฏฐเปตพหุ

ฟังกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะพัดไปมา ในส่วน ๖ จัดเป็นวาโยธาตุ ๙

ตตเถว ถทลลกขณั ปฐวีธาตติ

ฟังกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะแข็งกระด้าง ในส่วน ๖ จัดเป็นปฐวีธาตุ

อาพนธณลกขณั อาโปธาตติ

ฟังกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะเอิบอาบ ในส่วน ๖ นั้น จัดเป็นอาโปธาตุ

ปริปาจนลกขณั เตโชธาตติ

ฟังกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะอบอุ่น ในส่วน ๖ นั้น จัดเป็นเตโชธาตุ

[อุปจารสมวธิอุบติ]

ตสเสว ววฏฐาปยโต ธาตุโย ปากฎา โหนติ

เมื่อพระโยคินัน กำหนดอยู่อย่างนี้ ธาตุทั้งหลายย่อมปรากฏ

ตา ปุณฺณปุณฺณ อวชฺชโต ธาตุโย มนสิกโรโต วุตตนเยเนว อุปจาร-
สมาธิ อุปปชฺชติ

เมื่อเรอนึกไฟใจถึงธาตุเหล่านั้นอยู่อย่างนี้บ่อยๆ อุปจารสมาธิ ย่อมเกิด
ตามนัยที่กล่าวไว้แล้วนั้นแล

[๔. โดยแยกพร้อมทั้งลักษณะ]

ยสฺส ปน เอวมปิ ภาวชฺชโต

ก็เมื่อพระโยคีใด เจริญฌานอยู่อย่างนี้

กมฺมฏฺฐานํ น อิชฺชติ กรรมฐานย่อมไม่สำเร็จ ฯ

เตน สลกขณวิภคฺติโต ภาวตพฺพํ ฯ

พระโยคินั้น ต้องเจริญโดยแยกพร้อมทั้งลักษณะ ฯ

กถํ เจริญอย่างไร ?

บุพเพ วุตตนเยเนว เกสาทโย ปริคฺคเหตฺวา เกสฺมहि ฌตฺตลกฺขณํ
ปจฺจวិธาตุติ ววฺฏฺฐเปตพฺพํ ฯ

คือพึงกำหนดผมเป็นตน ตามนัยที่กล่าวไว้ในก่อน แล้วจึงกำหนดว่า
สิ่งที่มัลักษณะแจ้งกระดังในผม จัดเป็นปฐวีธาตุ ฯ

ตตฺเตว อาพณฺณลกฺขณํ อาโปธาตุติ

พึงกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะเอิบอาบในปฐวีธาตุนั้นนั่นเอง จัดเป็น
อาโปธาตุ

ปรีปายณลกฺขณํ เตโชธาตุติ

พึงกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะอบอุ่น จัดเป็นเตโชธาตุ

วิตฺถมณลกฺขณํ วาโยธาตุติ

พึงกำหนดว่า สิ่งที่มีลักษณะพัดไปมา จัดเป็นวาโยธาตุ

เอวํ สพฺพโกฏฺฐจาเสสุ

เอเกกสฺมิ โกฏฺฐจาเส จตฺสโส ธาตุโย ววฺฏฺฐเปตพฺพวา ฯ

พึงกำหนดธาตุ ๔ๆ ในส่วนหนึ่งๆ ในส่วนทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ตสุเสว ววฏฐาปโต ธาตุโย ปากฎา โหติ
 เมื่อพระโยคินั้น กำหนดอยู่อย่างนี้ ธาตุทั้งหลายย่อมปรากฏ
 ตา ปุณฺณปุณฺณ อวชฺชโต มนสิกรโต อุปจารสมาธิ อุปปชฺชติ ฯ
 เมื่อเธอ นึกใส่ใจ ถึงธาตุเหล่านั้น บ่อย ๆ เข้า อุปจารสมาธิ ย่อมเกิด
 โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแลเทียว ฯ

[แก้วปัญหาข้อที่ ๔]

สมาธิภาวนาย โภ อานิสฺสโสติ

ปัญหาข้อที่ถามว่า อะไรเป็นอานิสฺสแห่งสมาธิภาวนา
 แก้วว่า ทัฏฐธมฺมวิหาราที ปญฺจวิโต สมาธิภาวนาย อานิสฺสโสติ
 อานิสฺสแห่งสมาธิภาวนามี ๕ อย่าง มีการอยู่เป็นสุขในภพทันตาเห็น
 เป็นต้น คือ

[อานิสฺสข้อที่ ๑]

ตถา ทิ เย อรหโต ชินาสฺวา สมาปชฺชิตฺวา เอกคฺคจิตฺตา สุมํ ทิวสํ
 วิหริสฺสามาติ สมาธิ ภาเวนติ เตสํ อุปปนาสมาธิภาวนา ทัฏฐธมฺมสํวิหารา-
 นิสฺสา โหติ ฯ

จริงอย่างนั้น ท่านเหล่าใดเป็นพระอรหันต์ชินาสพเข้าสมาบัติแล้ว มีจิต
 แน่วแน่ ย่อมเจริญสมาธิ โดยหมายใจว่า เราจะอยู่สบายทั้งวัน สมาธิอันแน่นแฟ้น
 ของท่านเหล่านั้น มีการอยู่เป็นสุขในภพทันตาเห็นเป็นอานิสฺส

[อานิสฺสข้อที่ ๒]

เสกขปฺปยุชฺชนานํ สมาปตฺติโต วุฏฺฐาย สมาหิตเณ จิตฺเตน วิปัสสามาติ
 ภาวชฺคํ วิปัสสนาย ปทญฺชานตฺตา อุปปนาสมาธิภาวนาปี โสภาสาธิตมนเชน
 สมฺพาเต โสภาสาธิตมนเชน อุปจารสมาธิภาวนาปี วิปัสสนานิสฺสา โหติ

สมาธิภาวนาอันแน่นแฟ้นก็ดี สมาธิภาวนาเห็นแต่เฉียด ๆ โดยนัยแห่ง
 การปลุกความปลอดโปร่งในที่คับแคบก็ดี แห่งพระเสกขบุคคล และดีเหตุกุปฺปชฺช
 ผู้ออกจากสมาบัติแล้ว เจริญโดยหมายใจว่า เราจักเห็นแจ้งด้วยจิตอันมั่นคง ชื่อว่า
 มีวิปัสสนาเป็นอานิสฺส ฯ

[อานิสงส์ข้อที่ ๓]

เย ปณ อฏฺฐิ สmapตติโย นิพพุตเตตวา อภิญญาปาทกั ฌานั
สมาปชชิตวา สmapตติโต วุฏฺฐาย เอโกปี หุตวา พหุตา โหติตี วุตตนยา
อภิญญาโย ปฏฺเจนตา นิพพุตเตนติ

ฝ่ายท่านเหล่าใด ยังสมาบัติให้เกิดแล้ว เข้าฌานมือนิยมนิยมนิยาเป็นบาท ออก
จากสมาบัติแล้วมุ่งหมายเอาอภิญญาทั้งหลาย มินัยดังกล่าวแล้วว่า แม้คนเดียวก็
แปลงเป็นหลายคนได้ ดังนี้ บำเพ็ญให้เกิดอยู่

เตสํ สติ สติ อายตเน อภิญญาปทภูจฺจันตฺตา อปฺปนาสมาธิภาวนา
อภิญญานิสฺสา โหติ

สมาธิภาวนาอันแน่นแฟ้นของท่านเหล่านั้น ในเมื่อเหตุให้เกิดมีอยู่ จักว่า
มีอภิญญาเป็นอานิสงส์ เพราะเป็นปทัฏฐานแห่งอภิญญา

[อานิสงส์ข้อที่ ๔]

เย อปริหีนชฌานา พุทฺหมโลกา นิพพุตติสสามาติ พุทฺหมโลกุปฺปตติ
ปฏฺเจนตา วา อปฺปญฺชยมานาปี วาปี ปุณฺณชฌนา สมาธิโต น ปริหานนติ

ปุณฺณชฌนเหล่าใด มีฌานไม่เสื่อม ประพฤติการเข้าถึงพระหมโลก โดยหมาย
ใจว่า เราจักเกิดในพระหมโลก หรือไม่ประพฤติกตาม ไม่เสื่อมจากสมาธิ สมาธิ
อันแน่นแฟ้นของปุณฺณชฌนเหล่านั้น

เตสํ ภววิเสสวหตฺตา อปฺปนาสมาธิภาวนา ภววิเสสานิสฺสา โหติ ฯ

สมาธิภาวนาอันแน่นแฟ้นของปุณฺณชฌนเหล่านั้น มีภวิสัชเป็นอานิสงส์
เพราะนำมาซึ่งภวิสัช

[อานิสงส์ข้อที่ ๕]

เย ปณ อริยา อฏฺฐิสmapตติโย นิพพุตเตตวา นิโรธสmapตติ สmap
ปชชิตวา สตฺต ทิวสานิ อจิตฺตา หุตวา ทิฏฺฐเชวธมฺเม นิโรธนิพฺพานํ ปตฺวา
สุํ วิหริสสามาติ สมาธิ ภาเวนติ

ส่วนท่านเหล่าใด เป็นพระอริยเจ้าเจริญสมาธิด้วยดำริว่า เราจักยังสมาบัติ
๘ ให้เกิดแล้ว เข้านิโรธสมาบัติ เป็นผู้ไม่มีความคิดนึก (คือไม่มีวิญญาณจิต) ตลอด
๑ วัน บัลลุนิโรธนิพพาน แล้วจักอยู่เป็นสุขในภพทันตาเห็น

เตสํ อปฺปนาสมาธิภาวนา นิโรธานิสฺสา โหติ ฯ

สมาธิภาวนาอันแน่นแฟ้นของท่านเหล่านั้น มีนิโรธเป็นอันสงส์

เอวมยํ ทิฏฺฐมมสุขวิหาราติ ปณฺจวิโช สมาธิภาวนาห อานิสฺโส

อานิสฺสแห่งสมาธิภาวนามี ๕ อย่าง มีการอยู่เป็นสุขในภพทันตาเห็น
เป็นต้น ดังได้บรรยายมาฉะนี้

ตสมาเนกานิสฺสมุหิ

กิลเลสมลโสธเน

สมาธิภาวนาโยเค

นปฺปมขุเขยฺย ปณฺทิตโตติ

เพราะเหตุ บัณฑิตอย่าพึงประมาณในการประกอบในสมาธิภาวนา อันเป็น
เครื่องชำระมลทินคือกิเลส ซึ่งมีอานิสฺสเป็นอเนกประการเทอญ

จบ จิตตวิสุทธิแต่เพียงเท่านั้น

จิตตวิสุทธิในพระ พุทธเจ้า จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

[๖ ข้อนี้แต่เดิมมี]

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ อริยสาวก จิตตวิสุทธิในพระ

ณ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

[illegible]

กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐ โทร. ๔๑๑๔๕๔๖